

RYGGE KOMMUNE

LOKALITET	NR.	VERDI	INNGREP	KATEGORI
Dramstad	1	middels/høy	gjengr.	eikelund/tidl. beite
Kure Vest/ Kanaolmen	2	høy/middels	jordvoll	strandeng/løvskog
Evje	3	middels/høy	gjødsl.	herreg.miljø
Fjell	4	lav	gjengr.	gml. beiter v/ Vansjø
Fredskjærbråten/ Fredskjærhagen	5	middels	gjengr.	gml. plasser v/ Vansjø
Værne Kloster/ Oakhill	6	høy		herreg.miljø/fornm.
Eløya/Kollen	7	høy		beitelsk. v/kyst
Danmark/ Stretaneset	8	middels/høy	gjengr./slitasj.	gml. kystbeite
Feøya	9	høy	gjengr.takrør	beite på øy
Telemarkslunden/Gunnarsbybekken/ Ekeby	10	høy	forsøpl. parkanl./randson./fornm.	
Carlberg	11	middels/høy	gjødsl./fl.hgst	herreg.miljø
Larkollen	12	middels/høy		gml. havn/veier/kirke
Roer	13	høy/middels	gjødsl.	fegat./steingj./fornm.
Balke	14	middels/høy	gjødsl.	herreg.miljø/fornm.
Nærum	15	middels	gjødsl.	helhetl.kult.l./fornm.
Opstad	16	middels	gjødsl.	helhetl.kult.l./fornm.
Huggenes/ Kjellerød	17	middels	gjød./nye bygn.	kult.lsk nær vann

Rygge kommune er en liten kommune på 74 km². Folketallet er på 12 200 innbyggere, og det administrative senter ligger på **Bredsand** i Dilling. Størstedelen av kommunen ligger på utsiden av **Raet** og grenser til Moss i nord, Våler i øst, Råde i sør og Oslofjorden i vest. Rygge har en kystlinje på 35 km (Statens kartverk 1994).

Kommunen har en rikholdig og lang kulturhistorie. Jordsmonnet på utsiden av **Raet** er blant det mest fruktbare i landet. Sammen med det gode klimaet, er dette med og forklarer at det i Rygge er registrert 674 fornminner på bare 74 km² (Universitetets Oldsakssamling 1983). Ingen kommune i landet har så mange fornminner registrert på så små arealer. Også kommunevåpenet henspiller på forhistorien da Rygge har valgt en gullspore som ble funnet i en vikingegrav som symbol for bygda.

Rygge kirke, høyt plassert på **Raet**, er 850 år. Herfra kan vi se mange gårdsbruk som i dag utgjør et storskalert landskap. Flere storgårder har lang historie i Rygge. **Værne Kloster** har for eksempel en historie tilbake til tidlig middelalder. Storgårdene er ofte omgitt av grove eiketrær, plantete bøkelerunder og løvskogsbyrn som utgjør et prektig kulturlandskap.

I kommunen er det vesentlig mer dyrket mark enn skog. De

fleste arealer dyrkes intensivt enten det gjelder korn eller grønnsaker. Her brukes mye sprøytemidler og kunstgjøsling. Det gode jordsmonnet og sommervarmen gjør likevel at det omkring åkerholmer, langs løvskogskanter og bekkedrag, samt i de skogsrester som er igjen, fortsatt finnes kravfulle, varmekjære vekster. Om jordbruket sysselsetter mange, er det imidlertid **Rygge flystasjon**, som har preget bygda i snart 50 år, som er kommunens største arbeidsgiver.

Rygge var opprinnelig en kommune med mye fuktmark. I dag er det ingen egentlig myr eller fuktmark tilbake om vi ser bort fra strandenger mot fjorden og arealer omkring det kunstig oppdemmede Botnertjernet (Fylkesmannen i Østfold 1986a). De fleste bekker er lukket, men fortsatt går 4 bekkesystemer delvis åpne (Gunnarsbybekken, Evjeåa, Støtvikbekken, Kureåa) (Kristiansen 1992). I Rygge undersøkte Bolghaug (1995) 24 gårdsdammer hvorav en (Eløytjernet) har fått særlig stor verneverdi. Dolmen (1992) tar med to dammer i sitt materiale som viser særlig interessante verneverdier i Rygge (Eskelund, Otterstad S). I **Eskelunddammen** er flere rødlistete øyestikkere kjent ved siden av stor bestand av den sjeldne stavtegen (Dolmen 1995).

I Rygge er kulturlandskapsverdiene godt dokumentert. Kommunen var modellkommune i Norge for et nordisk prosjekt vedrørende landskapsverdier (Nordisk Ministerråd 1987). Kommunen har også fått egne rapporter over forekommende plantesamfunn inklusive kjente, truede eller hensynskrevende karplanter (Båtvik 1994a) og om insektundersøkelser i kommunen (Hansen et al. 1985, Hansen 1994). Seks strandenger er nøye undersøkt i kommunen hvorav to (Eløya, Kurefjorden) ble ansett som meget verneverdige (Lundberg & Rydgren 1994).

I Rygge er det opprettet flere naturfredete arealer. Som naturreservater er opprettet **Bogslunden** edelløvskogsreservat, fredet 2.11.1973 (Huse 1988), deler av **Eløya** ble fredet som sjøfuglreservat 15.12.1978, våtmarka **Kurefjorden** (delvis i Råde) ble fredet 22.12.1978 og **Kajalundens** smyle-bøkeskog ble fredet 11.12.1981 (Erikstad & Hardeng 1988). Senere har **Vardåsen** gammelskogsreservat, inklusive **Botnertjernet**, blitt fredet 9.7.1993 (Fylkesmannen i Østfold 1995a), og deler av **Vestre Vansjø** (fra Dramstadbukta, Fiulstadsundet, Sørpebukta samt skjæret nordvest for Bjørkeholmen, delvis i Moss) som viktig våtmark i ferskvann, fredet 1992 (Fylkesmannen i Østfold 1994). I tillegg finnes to naturminner, en eik på **Feste**, fredet 30.6.1970, og eik/bøkeskogen i **Telemarkslunden** og deler av **Gunnarsbybekken**, fredet 15.12.1995. Det arbeides med flere fredningsplaner i Rygge, blant annet med landskapsvernområde for flere av kystøyene.

Rygge er tildelt kommuneblomsten kubjelle som en typisk representant for tørrengfloraen på de permiske kystøyene (Iversen 1989a).

I oversikten fra Rygge er det hovedsakelig forsøkt tatt ut områder med særlig høy kulturlandskapsverdi. Nå er Rygge svært

allsidig med mange slags kulturlandskapselementer. Flere områder kunne derfor fortjent omtale, men de mest åpenbare synes å være inkludert. Mange arealer ligger nær hverandre og kunne således vært slått sammen til større enheter. Et slikt område finnes vest i Rygge fra **Evjesund** i sør til **Ekholt** i nord med kysten som grense i vest og områdene omkring **Dilling** i øst. Kommunen arbeider med en særskilt forvaltningplan for dette området. De få bekkesystemene som er igjen i Rygge burde også fått en biologisk inventering for å klargjøre rester av verdifulle biomangfold utover fiskeressursene som er behandlet av Hansen (1989).

Lokalitet 1 - Dramstad

Områdebeskrivelse:

- Dramstad gård ligger ved Vansjø, 300 m NNØ for E6. Gården ligger idyllisk til omgitt av gammel beitemark mot Vansjø, steingjerder og en eikelund. Området viser markant støtsiden av Raet som heller mot Vansjø.
- Arealet behandles som to delområder med en upresis innramming som også inkluderer bebyggelsen på gården samt større deler av strandbredden mot Vansjø.
- Lokaliteten inngår delvis i naturreservatet Vestre Vansjø (Fylkesmannen i Østfold 1986b).

Delområde 1: Beitemark mot Vansjø.

Delområde 2: Eikelunden sørøst for gården.

DELOMRÅDE 1: BEITEMARK MOT VANSJØ

Områdebeskrivelse:

- Den tidligere beitemarka ligger like nord for Dramstad mellom gården og Vansjø.

Biologisk verdi:

- Beitemarka er i dag gjengrodd etter opphør av beite siden 1967. Oppslag av bjørk, selje, svartor og vier dominerer. Det finnes fortsatt mindre, åpne områder med fragmenter av engbotanikk, men arealene er mangelfullt inventert. Vannkanten er dominert av takrør, og stedvis vokser også en del sverdlilje og kvass-starr.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert innen arealet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet beites ikke lenger.
- Tidligere, den gang vannkanten ble beitet, fantes både trådbregne og bleikfiol her, begge store sjeldenheter både i regional og nasjonal sammenheng (Klaveness 1974, Båtvik 1992a). Bleikfiol er i dag nesten borte fra Vansjø pga gjengroing og eutrofiering, og kjennes bare fra Våler (Røren 1991). Trådbregne er trolig borte fra Vansjø da den ikke er gjenfunnet etter 1988 tross betydelig leteinnsats. Arten er i

dag med sikkerhet bare kjent fra Rakkestad i Norge (Båtvik & Løfall 1996).

- Slik delarealet framstår i dag har det lav verdi, men det ligger et betydelig restaureringspotensiale her.
- Beiting av storfe og fjerning av en del løvkratt for å åpne vannbreddene igjen, ville være positivt for vannfugl, fuktighetselskende, konkurransesvak botanikk og det generelle landskapsbildet.

DELOMRÅDE 2: EIKELUNDEN SØRØST FOR GÅRDEN

Områdebeskrivelse:

- Eikelunden ligger ca 100 m SSØ for Dramstad gård. Den er gammel og storvokst. Lunden ligger i et åpent, flatt jordbrukslandskap, og oppleves monumental og staselig der man passerer forbi på E6 snaut 200 m i sør.
- Lunden har tidligere trolig blitt brukt som beitehage.

Biologisk verdi:

- Storvokste, gamle eiker dominerer arealet som er mangelfullt botanisk inventert. Feltsjiktet synes variert, med stedvis dominans av liljekonvall. Det har tidligere vokst nattfiol i området, men denne er nå forsvunnet (grunneier pers. medd.).
- Det er viktig at gamle eiker får stå, også om de er døende, da de er attraktive levesteder for vedboende insekter knyttet til eik som utgjør en sjelden, men viktig del av det biologiske mangfold.

Kulturhistorisk verdi:

- Intakte steingjerder finnes i området mot E6.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Trærne er gamle, men fremdeles friske og i vekst.
- Eikelunden er et svært viktig landskapselement i området, spesielt viktig for landskapsopplevelsen langs E6 (Strandli 1986). Eikelunden bærer mange tradisjoner i et kulturlandskap, tradisjoner det er viktig å ivareta.
- De biologiske verdiene er mangelfullt kjent.
- Delområdet vurderes til høy verdi.

HELHETSVURDERING

- Området inneholder betydelige landskapsverdier samtidig som arealene utgjør et spennende potensiale overfor biologiske verdier. Her mangler imidlertid kontinuitet i beitetrykk med tilhørende tap av artsmangfold slik at beitearealet mot Vansjø er grodd igjen.
- Forøvrig mangler oppdatert biologisk dokumentasjon over områdene.
- Her finnes et godt restaurerings-objekt.
- Området vurderes i dag til middels/høy verdi.

Lokalitet 2 - Kure Vest/Kanaholmen

Områdebeskrivelse:

- Kure Vest ligger øst for gården Kuremyra innerst i Kurefjorden, 4 km sør for Rygge kirke, 1,2 km øst for Fv 335.
- Lokaliteten strekker seg fra sør for gården Kure Vest og inkluderer Kanaholmen i øst. Utløpet av Kureåa blir også med samt enkelte steingjerder i nordøst.
- Arealet består hovedsakelig av et strandengområde innerst i en grunn fjordarm med endel løvskog i bakkant. Lokaliteten har et åpent preg, stedvis med tett takrørvegetasjon. Arealet er stedvis påvirket av skjellsand.
- Strandenga beites i dag av storfe og sau.
- Området inngår delvis i Kurefjorden våtmarksreservat som er det andre Ramsarområdet i Østfold ved siden av Øra naturreservat. Et Ramsarområde er et område med internasjonal verneverdi som vernes etter avtalen om vern av viktige våtmarker på jorda undertegnet i byen Ramsar i Iran i 1971 (Størkersen 1996).

Biologisk verdi:

- Arealet omfatter beitemark i strandeng, takrørbelte og deler av gruntvannsbassenget utenfor. Her finnes mye triviell flora (enghumleblom, lodnestarr, sølvbunke, fuglevikke, tiriltunge, engsoleie, filtkongsløys, ålegras, havgras, salturt, mjødur, myrhatt, strandstjerne), men også mer interessante arter som blåfjær, blodstorkenebb, engstorkenebb, strandkjeks, neslesnyltetråd, saftmelde og strandrødtopp (Båtvik 1992a, 1994a, Lundberg & Rydgren 1994). Engstorkenebb regnes som en særlig uvanlig art i fylket med ca 16 kjente forekomster hvor bare to er fra Rygge (Båtvik 1992a, 1994a). Neslesnyltetråd er også bare kjent fra to lokaliteter i Rygge, men med drøyt 20 i fylket (Båtvik 1994a).
- Tidligere fantes også rike forekomster av orkidéen engmarihand her ute (Hovda & Aasgaard 1972, Marker 1973), men denne forsvant da grunneierne anla en jordvoll ytterst i strandenga og dyrket opp de kalkrike strandengene innenfor før fredningen ble gjennomført.
- Det var trolig omkring utløpet av Kureåa at landets første oppdagelse av vasskjeks ble gjort i 1874 (Blytt & Blytt 1876), Båtvik 1992a, 1996). Vasskjeks var kjent på 12 lokaliteter i Norge (tre i Østfold), men pga mangelfull skjøtsel og hensyn til fuktmark i kulturlandskapet, har arten forsvunnet fra samtlige av sine opprinnelige voksesteder. Dens eneste forekomst i landet i dag er en omplassering i Tjølling i Vestfold (Lye 1990, 1991, Båtvik 1996).
- Trevegetasjon utgjøres av einerberg, steinnype, svartor, osp, furu og gran.
- Fuglelivet er rikt, særlig i gruntvannsområdet like utenfor (Lågbu & Rosnes 1980, Fløseth 1991, Lågbu 1991, Botnermyr 1993). I Kureåa ble det sommeren 1995 registrert busksanger for første gang i Østfold (Botnermyr 1996).
- På grunn av det allsidige plantelivet finnes også et rikt og variert insektliv her.

Kulturhistorisk verdi:

- Markerte steingjerder finnes flere steder innenfor området. Ved Rosnes Søndre, få hundre utenfor arealet i nordøst, finnes fornminner.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Det har vært opphold i beitingen en del år, men som en del av skjøtselsplanen, ble det etter 1993 forsøkt med beiting av storfe og sau. Kjøttferaser har vist seg effektive til å redusere ekspansjonen av takrør (Lundberg & Rydgren 1994).
- Arealet mottar mye næringtilsig fra dyrket mark og kunstgjødsling i bakkant. Det finnes også voller lagt opp i relativt ny tid, før det ble naturreservat, for å vinne jordbruksland. Mye av den fine strandenga ble ødelagt av dette inngrepet, bl.a. orkidéengene.
- Ute på Kanaholmen har det i noen år vært drevet aktiv fangst av fugl for ringmerking.
- Våtmarksreservatet er i hovedsak knyttet til gruntvannsområdene, mens mye av strandenga, med de botaniske verdiene ikke er inkludert.
- Like utenfor området i vest finnes en oppdemmet dam med interessant beliggenhet og dyreliv, dog er ingen sjeldne arter registrert her. Dammen er gitt verneverdi 3-4 på en skala til fire (Bolghaug 1995).
- Et slikt strandareal med beitedyr i tilknytning til et internasjonalt verneverdig vårmarksområde, gjør at arealet vurderes til høy/middels verdi.

Lokalitet 3 - EvjeOmrådebeskrivelse:

- Evje gård er en herregård drøyt 3 km sørvest for Rygge kirke, ca 500 m vest for Rv 119. Gården har en rik historie med skriftlige kilder tilbake til 1390-tallet (Flood 1990).
- Området framstår som et storskalert, mosaikkpreget herregårdslandskap. Her finnes store, åpne områder med eng og dyrket mark, åpne bekker og randsoner med edelløvskog, husmannsplasser, lindeallé og en stor og særpreget tunbebyggelse.
- Arealets plantesamfunn, og en registrering av plante- og dyreliv med en vurdering av verneverdier, er særskilt beskrevet av Båtvik (1992b). Totalt ble det registrert 211 karplanter og 40 fuglearter her, et relativt høyt antall i et jordbruksområde.
- En upresis innramming inkluderer bebyggelsen på Evje gård og Kajalunden naturreservat (Fylkesmannen i Østfold 1979).
- Området beskrives i tre delområder.

Delområde 1: Evjeåa med beitemark fra Evje gård til Evjesund.

Delområde 2: Tjernet ved Evjesund.

Delområde 3: Gullås, lindealléen og beitemarka ved riksveien.

DELOMRÅDE 1: EVJEÅA MED BEITEMARK FRA EVJE GÅRD TIL EVJESUNDOmrådebeskrivelse:

- Arealet strekker seg fra Evje gård i nord, inn mot Vestskogen i vest og sørover langs bekken Evjeåa til Leira ved Evjesund. I vest finnes hovedsakelig skrinns furuskog, mens i øst finnes dyrket mark/kunsteng.
- Arealet beites av storfe, sau og hest.

Biologisk verdi:

- Det er ikke registrert særlig interessante karplanter langs bekken. Bekken har en nær kontinuerlig svartor-brem som er fin som trekkled for vilt og som oppholdssted og hekkeplass for fugl.
- Bekken er ørretførende (Hansen 1989).
- Arealet mellom bekken og Vestskogen er en østhellende beitemark.
- Vegetasjonen bærer preg av kunstgjødsling. Ved beitemarkas vestsida finnes blåveis og blodstorkenebb som viser relativt basiske voksebetingelser.
- Like utenfor arealet i nord finnes en grønnsakåker med mye hønsehirse som ugras. Det er liten kulturbetinget verdi knyttet til dette innførte ugras, men den rikelige forekomsten forteller noe om hvilket godt klima Evje ligger i. Normalt har hønsehirse dårlig reproduksjon i Norge pga for dårlig klima, men klimaet i de beste strøk av Rygge er et unntak.
- Enkelte større trær finnes på delområdet, trær som i enkelte tilfeller er gått overende og som er særlig interessante for vedboende insekter og sopp (Båtvik 1992b).

Kulturhistorisk verdi:

- Selve arealet har ingen observerte kulturhistoriske minner.
- Ca 300 m nordvest for arealet ligger en stor bronsealderøys.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beitemarka drives intensivt med betydelig kunstgjødsling.
- Evjeåa mottar mye gjødseltilsig og har et relativt dårlig siktedyp. En tidligere (1992) oppdemming skapte damforhold til gjess og ender. Dette har avlivet ca 20 klynger med svartor og en større eik. Disse står delvis igjen i dag som døde trær langs bekken og bryter den ellers grønne og sammenhengende bredden. Demningen skapte også problemer for ørretens fremmarsj (Båtvik 1992b).
- Arealet ligger inntil Vestskogen som er en av få kystskoger på østsida av Oslofjorden som ikke er nedbygget av hytter.
- På grunnlag av trekledd, åpen bekk med hevdholdt beite, vurderes arealet til middels verdi.

DELOMRÅDE 2: TJERNET VED EVJESUNDOmrådebeskrivelse:

- Tjernet ligger en snau km sør for Evje gård, nordøst for Evjesund, og sør for Kajalunden edelløvs-skogsreservat. Arealet er intet tjern med vann i dag, men er rester etter en tidligere oppdemmet isdam.

- I sør grenser arealet opp til Vardåsen naturreservat, i øst til fattig furuskog, i nord til Kajalunden og i vest til gårdsveien og Evjesund.
- Arealet beites i dag av storfe.

Biologisk verdi:

- Ingen spesielle planter ble registrert her utover forventete beiteplanter (Båtvik 1992b).
- I sør langs Evjesund finnes en fin svartorskog som danner en estetisk brem mellom beitearealet og sundet. Her finnes relativt krevende sumpplanter som gul frøstjerne, strandvortemelk og tiggerssoleie (Båtvik 1992b, Lundberg & Rydgren 1994).

Kulturhistorisk verdi:

- Arealet omfatter den gamle isdammen med en interessant historie. Jordvullen som demning er en tydelig markering av tidligere stor virksomhet. Den ble anlagt noe senere enn oppdemningen av Botnertjernet som skjedde i 1884 hvor vannet kom fra. I dette istjernet skar man is hovedsakelig til bruk for kjøling av melk for bønder i bygda (Berggren 1990).
- I dag er demningen gjennombrudt og isdammen tørrlagt, mens Botnertjernet inngår i Vardåsen naturreservat.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Det er bare det gamle tjernet som beites intensivt slik at store partier av strandarealene mellom svartorskogen og Evjesund gror til med takrør. Arealet beites noe av storfe, men et mer aktivt beite må til for å redusere den ekspanderende brutalvegetasjonen.
- Arealet kunstgjødsles.
- Tjernet har mange interessante aspekter knyttet til kulturhistorien i tillegg til verdifulle omgivelser hvor to naturreservater ligger helt inntil.
- De biologiske verdiene synes ikke særlig store.
- Arealet vurderes til middels verdi.

DELOMRÅDE 3: GULLÅS, LINDEALLÉEN OG BEITEMARKA VED RIKSVEIEN

Områdebeskrivelse:

- Gullås er en stor åkerholme omgitt av dyrket mark få hundre meter øst for Evje gård. Arealet omfatter også to små hus ved veien, deler av lindealléen mot Evje gård, samt beitemarka på sørsiden av veien langs riksveien.
- Beiteområdet i sør beites av storfe og hest.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig spennende karplanter ble registrert, men arealet innehar flere fine elementer. Her finnes en stedvis stuvet lindeallé, enkeltstående store eiker på åkerholmen og et frodig selje-/vierkratt langs vestsiden av beitemarka.

Kulturhistorisk verdi:

- På Gullås finnes et fornminnefelt med 7 markerte gravhauger på mellom 7 til 10 m i diameter, alle under 1 m høye (Opstad

1957).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet er godt hevdholdt.
- På selve Gullås er det gjenlagt endel skjemmende landbruksskrot som plast og metall (Båtvik 1992b).
- Den stuvede alléen har betydelig landskapsestetisk verdi.
- Fornminnene ved Gullås har betydelig kulturhistorisk verdi. Rydningstiltak ville gjøre dem mer framtrædende.
- De biologiske verdiene er mindre framtrædende blant annet som resultat av betydelig kunstgjødsling.
- Delområdet vurderes til i overkant av middels/høy verdi.

HELHETSVURDERING

- Storområdet framstår som et helhetlig, intakt herregårdsmiljø med store bygninger, lindeallé, bekkedrag, lunder, beiter og større jordbruksområder.
- Innenfor den upresise avgrensingen finnes også Kajalunden edelløvskogsreservat med den største bøkebestanden i fylket (Fylkesmannen i Østfold 1979, Vogt 1994). Dette er en plantet smyle-bøkeskog (Fremstad & Elven 1987). Her er det registrert 98 karplanter (Båtvik 1993a) og 205 sopparter hvorav 30 anses som sjeldne og 9 er nye for Norge (Weholt 1983).
- Inntil storområdet i vest finnes Vestskogens intakte furuskog, mens i sørøst ligger Vardåsen barskogsreservat, beskrevet av Korsmo & Svalastog (1993), inklusive Botnertjernet. I tillegg er det mange fornminner i nærheten samt kort vei til strand og sjø.
- Beitearealene gjødsles imidlertid med kunstgjødsel slik at artsinventaret er ensrettet. Det er også tatt lite hensyn til naturlig vegetasjon og kantsonering omkring bekken.
- De største biologiske verdiene synes å være knyttet til soppforekomster på bøk i Kajalunden samt til Evjesund som våtmarksområde for fugl.
- Området er rikelig benyttet som turområde.
- En lengre liste vedrørende forbedringstiltak, og en verdivurdering av det som finnes i dag, er gitt av Båtvik (1992b).
- Det foreligger planer for et golfanlegg på arealene (Båtvik 1992b).
- Husmassen på Evje er endret og har lite igjen av den gamle storgårdens tun og tradisjoner.
- Lokaliteten vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 4 - Fjell

Områdebeskrivelse:

- Fjell gård ligger drøyt 3 km nordøst for E6 og Rygge flyplass.
- Det avmerkete arealet inkluderer gamle beiter, bebyggelsen på Fjell og strekker seg ned til Vansjø. Området utgjør et småskalert landskap med einerberg og kantsoner. Den åpne kulturpåvirkete marka utgjør et tydelig landskapsrom avgrenset

av barskogen omkring.

- Husene er i bruk, men beitene benyttes ikke i dag.

Biologisk verdi:

- Einerberg/hagemark finnes, men ingen åpne engområder er igjen på eiendommen. Ingen interessant flora er kjent her, men arealene er mangelfullt inventert.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert i området. Imidlertid knytter det seg en interessant kulturhistorie til en bosetning nær Vansjø hvor innsjøen var ferdsels- og fraktevei for blant annet tømmer.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er landskapsmessig idyllisk og kulturhistorisk interessant fordi det representerer en landbruks -og bosettingshistorisk svunnen epoke.
- Skogene omkring Fjell er aldersstegne og relativt fuktige og ble opprinnelig foreslått tatt med i barskogsreservatplanen for Østfold. Verken skogen omkring eller den gamle beitemarka er imidlertid særlig godt biologisk inventert.
- Den tidligere beitemarka er ikke hevdholdt slik at mange arealer i dag gror til.
- Området vurderes til lav verdi.

Lokalitet 5 - Fredskjærhagen/Fredskjærbråten

Områdebeskrivelse:

- Fredskjær gård ligger like nord for Rygge flystasjon, ca 1,5 km norøst for E6.
- Ca 1 km nord for gården finnes to husmannsplasser ved Vansjø, Fredskjærbråten og Fredskjærhagen. Her finnes et småskalert landskap med kulturmark oppdelt av tørrknauser og randsoner. Plassene er omgitt av skog.
- Det er laget en upresis innramming omkring plassene hvor også Burøya og noe dyrket mark inngår.
- Det er naturlig å dele opp arealet i to delområder.

Delområde 1: Fredskjærhagen.

Delområde 2: Fredskjærbråten.

DELOMRÅDE 1: FREDSKJÆRHAGEN

Områdebeskrivelse:

- Fredskjærhagen grenser til Vansjø innerst i bukta sør for Burøya. Området omkranses forøvrig av skog i sør, dyrket mark i øst og nordvest og Kapteinbekken i nord. Arealet inkluderer husene på stedet.
- Fredskjærhagen utgjør et småskalert, mosaikkpreget jordbrukslandskap omgitt av småkoller med einerberg og engområder ned mot Vansjø.
- Plassen er fraflyttet men våningshuset er under restaurering.
- Engarealene slås fortsatt.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante karplanter ble notert i engarealene (grasstjerneblom, prestekrage, rødsvingel, engsoleie, tiriltunge, tveskjeggveronika, bitterbergknapp, kattedot), men arealet synes mangelfullt inventert. Omkring husene finnes forvillerte hageplanter som stikkelsbær og eple, og i skogen inntil finnes rikelig med humle.
- Mot Vansjø finnes tradisjonell vannkantbotanikk i dag (fredløs, sverdlilje, takrør).
- Da beitedyra er borte ekspanderer takrør og sverdlilje mange steder.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert i området.

Allmenn tilstand/andre verdier

- Området har landskapsmessige kvaliteter som en idyllisk plass nær Vansjø, men tradisjonell drift er opphørt og forfallet er kommet langt.
- Engområdet blir slått og gjødslet. Beitingen mot bredden av Vansjø er opphørt og gjengroingsarter ekspanderer.
- I dag finnes kun tufter igjen etter driftsbygninger og uthus.
- Delområdet vurderes til lav/middels verdi.

DELOMRÅDE 2: FREDSKJÆRBRÅTENOmrådebeskrivelse:

- Fredskjærbråten ligger drøyt 500 m nord for Fredskjærhagen, like nord for Burøya i Fredskjærkilen.
- Fredskjærbråten var tidligere husmannsplass under Nordre Fredskjær, senere skilt ut som eget bruk. Plassen ble fraflyttet for omkring 20 år siden, men engene har vært i benyttet som slåttemark senere.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante karplanter er kjent her i dag, men arealene er mangelfullt inventert i ny tid. Mot Vansjø finnes en tradisjonell og typisk vegetasjon knyttet til opphør av beite og gjengroing av tidligere beitete vannbredder.
- Tidligere fantes bleikfiol her, før takrørbeltet tok overhånd (Røren 1991, Båtvik 1992a). Bleikfiol er i dag bare kjent fra Våler i Østfold.
- Det finnes rester av bærbusker og plommetrær omkring husene.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området har betydelig landskapsverdi, men er ikke i bruk lenger.
- Tidligere beitearealer holdes delvis åpne, men tennung av osp og bjørk tar seg inn på arealene.
- Det synes som om engarealene har vært lite kunstgjødslet.
- Husene står i dag og forfaller.
- Delområdet vurderes til lav/middels verdi.

HELHETSVURDERING

- Begge husmannsplassene ligger svært vakkert til ved Vansjø. Plassenes plassering ved Vansjø forteller historie om innsjøen til bruk ved tømmerhogst, som fiskested og ferdselsåre både vinter og sommer. Dessverre er arealene i dag omtrent ikke i bruk slik at vannbreddene vokser til med takrør, sverdlilje, vierkratt og annen brutalvegetasjon. Dette forringer området vesentlig.
- Området innehar et betydelig restaureringspotensiale knyttet til å gjenoppta beite- og slåttetradisjoner.
- Ved Burøya er det i ny tid foretatt inngrep for å få landfast forbindelse.
- På grunnlag av landskapsverdi, vurderes arealet til middels verdi.

Lokalitet 6 - Værne Kloster/Oakhill**Områdebeskrivelse:**

- Værne Kloster ligger snaut 4 km VNV for Rygge kirke med Fv 314 like i vest og sør. Værne Kloster skal ha sitt navn fra et Johanniterkloster som var her på 1200-tallet. I dag finnes fortsatt rester etter denne virksomheten ved gården (Flood 1990).
- Dagens gård har bygninger fra sent på 1600-tallet, men grunnmurer og kjeller kan skrive seg fra munketiden. Klosteret, som i dag drives som en storgård med tradisjonell drift, har monumentale alléer langs fylkesveien mot nord og øst. En markert hekk går rundt store deler av hagen.
- Oakhill er en gård som ble utskilt fra Klosteret i 1866 (Flood 1990). Her finnes steingjerder, store eiker og løvskogsbryn.
- Mellom Værne Kloster og Oakhill ligger en stor gravhaug kalt Søsters hvile etter en av kvinnene fra Klosteret som, omkring år 1800, likte å meditere ved gravhaugen (Opstad 1990).
- Hele arealet preges av storslått bebyggelse, grove eiketrær og lett synlige fornminner.
- Det arbeides med kommunale verneplaner for Rygge Vest hvor dette arealet inngår.

Biologisk verdi:

- Det har ikke vært foretatt systematiske registreringer av biologiske verdier på hele arealet, men flere sammenstillinger av det som er kjent er gjort (Båtvik 1994a, 1995e).
- Betydelige verdier er knyttet til de store eiketrærne som omgir mange fornminner og som finnes som allé langs fylkesveien mot Moss. Disse er svært verdifulle for hulerugere og for virvelløse dyr som krever eik i ulike nedbrytningsfaser. Her er kjent billen *Xylophilus corticalis* som er knyttet til morken ved (Hansen et al. 1985). Arten er kjent i Norge på bare 10 lokaliteter, tre i Østfold (Zachariassen 1990).
- En allé finnes fra Klosteret mot Smedhuset, Smedhusalléen. Denne består av trær i to til tre rekker langs fylkesveien som

rester etter en fegate. Allétrærne er både bjørk, ask og eik. Flere av dem er døende uten at de erstattes med nye.

- I denne alléen står fylkets eneste bestand av rød kammarmjelle (Båtvik 1992a, 1995f). Dette er en meget konkurransesvak art som er avhengig av slått. Paradoksalt nok er det veivesenets veikantklipper som holder konkurrerende vekster nede og som på denne måten holder liv i forekomsten (uten selv å være klar over det). De slår såvidt usammenhengende da trærne står så nær veien, at mange kammarmjeller rekker å sette frø før de eventuelt slås.

Frøsetning om høsten er nødvendig for arten som ikke danner frøbank i jorda. Enkelte år er det tusener eksemplarer langs alléen, mens andre år synes bestanden i ferd med å forsvinne da bare få eks. noteres (Båtvik 1992a, 1994a). Kammarmjellen ble oppdaget her i 1922, men har trolig stått her mye lenger (Båtvik 1995e). Arten er svært sjelden i Norge, rødlistet, og den er foreslått fredet (Angell-Petersen 1994).

- I enden av alléen, ved hekkens begynnelse mot Klosteret, finnes en fin bestand av storklokke som er svært sjelden i ytre strøk av fylket. Forekomsten ved Klosteret er bestemt til varianten *micrantha*, prydstorklokke, som det eneste sikre funnet av denne varianten i fylket (Båtvik 1995e).

Kulturhistorisk verdi:

- Klosterets historie er allsidig, storslagen og veldokumentert (Flood 1957, Opstad 1957, Berggren 1990). Det finnes flere betydelige fornminner både ved Værne Kloster, mellom Oakhill og Huseby Østre og ved Søsters hvile (Vogt 1996). Gravhaugen ved Søsters hvile er en av de største gravminnene fra bygdas jernalder. Den måler 20 x 30 m og er 2,5 m høy. Med disse målene og dens dominerende beliggenhet mellom monumentale eiker, får haugen rang blant Norges storhauger. Like ved er det også to hauger på ca 15 m i diameter på hver.

- Alléene i seg selv bærer på en kulturhistorisk arv. Langs Smedhusalléen ligger gamle bygninger i hver ende, Værne Kloster i vest og Smedhuset fra 1600-tallet i øst (utenfor avmerkingen). Det er kort vei til andre fornminner både i Smedhusåsen og omkring Klosteret i vest.

- Kammarmjellen må også gjerne ses i sammenheng med kulturminner da vi her har et levende kulturminne som vitner om kontinuerlig fjerning av konkurrerende vekster enten ved beite, slått eller som nå ved tilfeldig veikantklipping.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Rikt og storslått herregårdslandskap finnes ved Værne kloster.

- Flere nasjonalt og regionalt sjeldne arter er kjent herfra. De mange store og fornemme gravminnene omgitt av kjempestore eiketrær, gir området en fin stemning av fortid. Sjelden møter vi et bedre bilde på sammenhengen mellom landskapet og fortidsminnene enn ved Søsters hvile. De fleste fornminnefeltene i området er godt vedlikeholdt slik at de kommer godt til sin rett.

- Bygningsmassen i arealet er storslagen og særlig gammel ved Værne Kloster. Alléene er gamle, men fornyes ikke om et tre

skades av påkjørsel eller om døende trær går overende. På sikt bør trærne erstattes, men gamle trær som går overende må gjerne få ligge inntil veibanen av hensyn til vedboende organismer.

- I Smedhusalléen er det ønskelig med en mer bevisst bruk av kantklipper slik at det ikke klippes/slås i alléen før kammarmjellens frøsetning er over og neste års vekst er sikret.

- Området vurderes til høy verdi.

Lokalitet 7 - Eløya/Kollen

Områdebeskrivelse:

- Lokalitetene ligger i Oslofjorden ca 1 km fra Larkollen på fastlandet. Kollen og Eløya tilhører den permiske øyrekken med lave sletter, bratte berg og karakteristiske rauker og rød rombeporfyrekonglomerat.

- Plantesosiologisk er øyene beskrevet av Kasbo (1981).

Områdets verdier er veldokumenterte, og det arbeides med planer for et landskapsvernområde her, inklusive Danmark på sørspissen av Rygge samt Sletterøyene i Råde (Strandli 1990).

- Her gis et kort oppsummering av enkelte viktige trekk fordelt på hver øy.

Delområde 1: Eløya.

Delområde 2: Kollen.

DELOMRÅDE 1: ELØYA

Områdebeskrivelse:

- Eløya ligger like sør for Kollen. Over øya ligger betydelige rester av Onsjømorenen som store sandavsetninger sammen med enkelte store rullesteiner.

- Sentralt har øya et tjern som forsyner beitedyra med vann.

- Øya har engarealer utviklet over mange hundre år uten nevneverdige inngrep i form av gjødsling eller jordbearbeiding. Samtidig har det nær kontinuerlig gått beitedyr her.

- Øyas mest verdifulle beitearealer er innrammet sammen med den mest verdifulle kystsonen.

- Deler av øya i nordvest er fredet som fuglereservat.

- Det Norske Skogbruksselskap har en granfrøplantasje på øya. Denne ligger like utenfor hovedinnrammingen som en slette nordvest på øya innenfor reservatet.

Biologisk verdi:

- Eløya har trukket til seg botanikere de siste 150 år. Den er således godt beskrevet, både historisk og i nyere tid. Øya har et mangfold av nisjer knyttet til varmekjære tørrbakker, tangvoller, sandstrener, ferskvann og myrfragmenter.

- Det er registrert ca 370 karplanter her hvor de fleste er knyttet til engene, men en del også til tjernet og tangvollen. De mest interessante er hestekjørvel (eneste gjenlevende lokalitet i Norge, Høeg 1961, Lye 1991, Båtvik 1992a, regnes

som akutt truet nasjonalt, Størkersen 1992), fjærehøymol (sjelden naturlig forekommende over så lang tid på tangvoller, oppdaget 1874, Jørgensen 1971, Båtvik 1992a), gul hornvalmue (regnes som svært sårbar nasjonalt, Lye 1991, Størkersen 1992, de fleste lokalitetene finnes langs Østfold-kysten hvor det er kjent ti intakte steder, anbefales fredet i Norge, Angell-Petersen 1994), kubjelle (øya har en av de fineste bestander i Norge), ellers blankstorkenebb, dvergforglemmeggei, blåbringebar, murburkne, lundkarse, fingerlerkespore, høstmarienøkkel (bare gamle funn, Blytt 1886), knollsoleie, lodneperikum, strandkveke, svartmispel, østersurt og hartmanstarr. I nordvest finnes store bestander av den sjeldne strandkarse (Lye 1989). Denne beites i liten grad av storfe og dominerer derfor like innenfor den kortbeitete strandenga eller den kan dominere helt ute mot mudderflatene inne i naturreservatet.

- Både regionalt og nasjonalt er det få steder, om noen, som har en tilsvarende variasjon og artsrikdom av sjeldne karplanter som Eløya. Vegetasjonselementene er betinget av den langvarige beitetradisjon i fravær av kunstgjødsel.

- Fuglelivet er også rikt. Området mot NV er allerede fredet som naturreservat. Utenfor reservatet hekker flere par rosenfink og nattergal. Enkelte år også skjeand, hornugle og tårnfalk.

- Det er også gjort flere interessante funn av insekter her ute som bivarg (årevinge, andre funn i Norge) og sivgresshoppe (Lars Ove Hansen, Norsk Entomologisk Forening, pers.medd.). Dolmen (1995) registrerte 7 øyenstikkerarter i dammen, blant annet blir dammen ansett som kjerneområdet for den rødlistete *Sympetrum sanguineum*, blodrød høstlibelle. Bolghaug (1995) fant mange interessante dyregrupper representert her. Han gir dammen høyeste verneverdi. Øya er imidlertid generelt dårlig entomologisk inventert.

Kulturhistorisk verdi:

- En bronsealderøys finnes nær øyas høyeste punkt.
- Flere hustuffer finnes etter tidligere husmannsplasser.
- Det eneste som er igjen av den gamle bebyggelsen er Ulke. Dette området er godt bevart som strandsitterbruk og har høy verneverdi i seg selv.
- Flere sandgroper finnes særlig i nord og nordøst på øya. Dette er rester etter sanduttak til Moss glassverk omkring århundreskiftet. Da gikk det et jernbanespor på øya som sandvogna kunne rulle på ned til ventende viderefrakt med båt. I dag ses enkelte rester av disse skinnene samt et par vogner i dårlig forfatning.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Øya er i meget god stand med svært mange verneverdier knyttet til kulturhistorie, landskap og biologiske verdier.
- Kvartærgeologiens mange landhevningstrinn finner man her blottlagt pga den lett forvitrelige porfyren. Ingen steder i Oslofjorden (Sør-Norge?) finnes finere landhevningstrinn uten vegetasjon enn her. Eløya har kvartærgeologisk fått høyeste prioritet (Erikstad 1991).
- Her finnes også blankskurte berg, rullesteinstrender, og

tangvoller. Beiteenger med søyleeinere og rosekratt danner hagemarker utviklet gjennom flere hundre år. Bronsealderrøys, hustuffer, gammelt, stedstilpasset hus finnes sammen med flere nyere hytter. Her finnes også aspergesplanter langs vannkanten i øst som vitner om rester av en tidligere aspergesplantasje, og en stor granfrøplantasje finnes her. Plantasjen har liten biologisk verdi utover et mangfold av sopp som øya naturlig ikke har, men den har kulturhistorisk interesse.

- Eløya er noe av det mest verdifulle, kulturbetingete landskap fylket kan vise fram.

- Øya vurderes til høy verdi.

DELOMRÅDE 2: KOLLEN

Områdebeskrivelse:

- Kollen er den nordligste av øyene. Her er det brattlendt og skogkledd og stedvis vanskelig framkommelig.

- I sør og vest finnes gjenlagt betydelige mengder med stor rundkamp som er en rest etter Onsøymorenen.

- Det er lenge siden det har vært beitedyr her, slik at øya er gjengrodd av tett vegetasjon de fleste steder.

- Flere hytter finnes i strandsonen, samt en relativt ny molo med båtbrygge i nord.

Biologisk verdi:

- Det er registrert 199 karplanter på Kollen, arter knyttet til tørrberg, krattvegetasjon, sand og strandenger (Strandli 1990). Flere av dem er svært interessante, både som rester etter kulturmark og som sjeldne, konkurransesvake arter som her blitt stående da slitasje fra friluftsliv er relativt liten. De mest oppsiktsvekkende artene er strandtistel (rødlistet som sårbar, foreslått fredet i Norge, Størkersen 1992, Angell-Petersen 1994), sodaurt, strandflatbelg, strandkarse (i Norge bare kjent fra Ytre Oslofjord med nordgrense i Son, Vestby, Lye 1989), kubjelle, skogbingel og marehalm, alle sjeldne arter i regional sammenheng, flere også i nasjonalt perspektiv. Øya har fylkets største bestand av strandtistel i tillegg til å ha den nordligste bestanden av marehalm i Sørøst-Norge i en fin utforming i sør (Båtvik 1992b). På Kollen finnes også fine bestander av nattfiol og store forekomster av strandkål i rullesteinene i sørøst.

- Øya har mange gamle, vantrivelige og vindslitte graner. Dette er sjeldent langs Østfoldkysten. Mange av dem har blitt liggende etter at de ble felt i forbindelse med kampen mot granbarkbille-angrepene på 1970-tallet.

- Det er ikke foretatt insektinventeringer på Kollen, men øya har et betydelig potensiale knyttet til lite berørt kystskog med mange døde trær, både gadd og læger.

Kulturhistorisk verdi:

- Det finnes en kirkegård sentralt på øya fra uthavnstiden. Her ble særlig de som døde av pest eller andre smittsomme sykdommer gravlagt (Strandli 1990).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Kollen er en høyreist og skogkledd øy hvor det er gjort få

inngrep om man ser bort fra moloanlegget i nord og hyttene som finnes her.

- Øya har landskapsmessige verdier knyttet til de landskapsformer, geologi og kvartærgeologi.
- Øya har veldokumenterte naturverdier, mens kulturlandskapsverdiene forringes ved at alt beite og drift av arealene er opphørt utover vedlikehold av hyttetomtene og brygge/kaianlegg.
- Kollen vurderes til høy/middels verdi.

HELHETSVURDERING

- Øyene har betydelige verdier knyttet til kulturpåvirket biomangfold med mange sjeldne arter, spennende og sjelden geologi og kvartærgeologi og en interessant kulturhistorie. Øyene utgjør sammen en helhet som inneholder svært mye spennende natur knyttet opp til en vedvarende menneskelig aktivitet gjennom mange hundre år.
- Øyene framstår som individuelt forskjellige, men deres ulike særpreget utfyller hverandre slik at vi her opplever en nær sammenheng mellom natur- og kulturhistorie.
- Totalvurderes til høy verdi.

Lokalitet 8 - Danmark/Stretaneset

Områdebeskrivelse:

- Danmark og Stretaneset ligger lengst sør i Larkollen, ytterst mot Oslofjorden. Danmark danner sørspissen i Rygge. Man kan gå hit ved fjære sjø via en smal landtunge fra Stretaneset.
- Øya er bygd opp av en endemorene som tilhører Onsøytrinnet. Morenen har vært vasket av sjøen og har en grov overflate (Størmer 1935, Erikstad 1991).
- Tidligere fantes beitede enger her, men i dag er beitedyra borte og øya er mange steder grodd til. De fleste verdier i området er knyttet til denne spesielle øya, men en upresis innramming tar med deler av Stretaneset.
- Stretaneset består av flere flyvesandstrender med flere nakne bergknauser i bakkant utenfor Larkollen campingområde.
- Danmark inngår i det foreslåtte landskapsverneområde for kystøyene langs Rygge og Råde.

Biologisk verdi:

- Øya er stedvis gjengrodd da det er lenge siden det har gått beitedyr her. Fortsatt finnes fine engbakker med mye tørkepreget vegetasjon.
- Flere interessante karplanter er kjent her, arter som hovedsakelig tilhører beitet tørrbakkeflora. For eksempel finnes en god bestand av kubjelle ved siden av rosettkarse, skogkarse, vårstarr, bakkestarr, blankstorkenebb, bakkemynte, knoppurt og gulmaure (Lågbu & Båtvik 1996).
- Det er mye småfugl i øyas mange einer- og slåpetornkratt.
- Sentralt finnes en stedvis tørkepreget og vindslitt furuskog.

- I skyggefulle fuktsumper fantes tidligere olavsstake, men denne er ikke sett etter 1968. Olavsstake har hatt en betydelig tilbakegang i fylket da fuktige barskoger er blitt altmer sjeldne.
- Tidligere fantes også pølstarr her. Arten er knyttet til brakkvannsenger, gjerne beitete, og er blitt sjelden i Østfold. Den er kjent på tilsammen ca 13 lokaliteter i fylket, men er ikke sett på Danmark etter 1968 (Båtvik 1994a).
- I rullesteinene finnes strandkål som er en art som har utvidet sin utbredelse etter at beitedyra ble tatt bort. Den ble ikke registrert på Danmark før 1994, men er kjent i Larkollen allerede i 1903. Arten har fortsatt en meget begrenset utbredelse langs kysten av Sør-Norge (Hultén 1971), men strandkål karakteriserer nå mange sommervarme rullesteinstrenger langs Østfoldkysten.
- Ved Stretaneset fantes i 1974 den rødlistede arten strandtistel, men den er nå utgått, trolig som et resultat av slitasje fra badegjester (Økland & Økland 1988, Båtvik 1992a). Strandtistel er blant de mest utsatte karplanter i landet og vurderes nå fredet (Angell-Petersen 1994).

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert på Danmark. Øya synes fri for tekniske inngrep, men enkelte groper i den grove rundkampen finnes uten at opprinnelse eller formål er kjent. De kan være satt opp i ny tid som skjul for jegere.
- På Stretaneset er det registrert et fornminne.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Danmark er godt synlig fra båt og fungerer som et orienteringsmerke fra sjøen. Den er i dag stedvis sterkt tilgrodd, men fortsatt finnes åpne, verdifulle tørrbakker med interessant flora. Kystskogen sentralt har karakteristisk utforming.
- Kvartærgeologisk oppfattes øya som et viktig ledd i Onsøytrinnets morenesystem, og slik sett til en viss grad en nøkkellokalitet for vitenskapelig forståelse (Erikstad 1991).
- Den er også interessant for turgåere, jegere og naturfaglig interesserte.
- Stretaneset har mange fine sandstrenger som utsettes for betydelig slitasje fra Larkollen camping like i nord.
- Tidligere fantes en stor dam like nord for området. Her fantes store bestander av vasshøymol og kysttjønnaks. I dag er denne dammen delvis gjenfylt av stein og rester etter riving av hus og ødelagt som kulurlandskapselement eller som interessant biotop for levende liv.
- Området vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 9 - Feøya

Områdebeskrivelse:

- Øya ligger i Vansjø like nord for Dramstadgårdene sør for Dillingøy. Her finnes et beiteareal som dekker store deler av midtre og søndre del av øya. Ellers er øya kledd hovedsakelig

med granskog, men med noe fattig furuskog på høyledragene og svartor-strandskog langs breddene (Rieber-Mohn et al.1992).

- I nordøst og øst går en høyspenttrasé.
- Omkring øya finnes flere gruntområder som er sterkt tilgrodd med takrør.
- Øya er en del av naturreservatet Vestre Vansjø (Fylkesmannen i Østfold 1986b). Det åpne slette- og hagemarkslandskapet i sør er gitt særskilt innramming, mens hele øya beites.
- Øya beites i dag av 15-20 hester, mens den tidligere ble beitet av både storfe og sau.

Biologisk verdi:

- De biologiske verdiene her ute er godt dokumentert (Rieber-Mohn et al.1992). Øyas vegetasjon er mangfoldig. Her finnes 100 år gamle graner i tung blåbærgranskog, fattig lavfuruskog over tynt jorddekke, svartorstrandskog langs breddene, både kalkfattige og rike fuktenger og store takrørbelter. I Fiulstadsundet i sør finnes fine forekomster av stor nøkkerose.
- Øya har vært beitet i mange år slik at de åpne strukturer er opprettholdt med en fin tørrbakkeflora fremmet av beitedyr.
- På Feøya er det registrert 213 karplanter, et relativt høyt tall for et så begrenset område. Ingen egentlig sjeldenheter er påvist, men fine utforminger av konkurransesvake arter finnes. De mest interessante artene er knyttet til beitebakkene eller til sumpvegetasjonen nær vannkanten. Her finnes bakkeveronika, marianøkleblom, bakkeforglemmeggei, dvergforglemmeggei, vårbendel, marigras, vasskryp, brede soner av kvass-starr, selsnepe, hornblad (rødlistet i Norge, Størkersen 1992), evjebrodd, botnegras, klourt, nattfiol, firblad, vrangblærerot og myrstjerneblom.
- Hagerømlinger som flikrødhull, stikkelsbær, såpeurt og kryppfredløs står i engene omkring hustuftene.
- Det er registrert 36 arter hekkende fugl her ute, et imponerende antall som viser øyas mange biotoper. Her finnes vepsevåk og hønsehauk ved siden av sivhøner, vannrikser, toppdykkere og rørsangere. På engene og i hagemarka hekker vipe, buskskvett og torsanger. Tilfeldige gjester som isfugl, taffeland, sivhauk, trane og fjellvåk er også observert her ute (Fløseth 1991).

Kulturhistorisk verdi:

- På øyas høyeste punkt finnes en bronsealderøys.
- I nordøst finnes en feltspatgruve som var i bruk tidlig på dette århundre. Her ble det også funnet beryllium. En berylliumsøyle, på ca en meter, fra Feøya er utstilt på Geologisk Museum i Oslo (Berggren 1990, Rieber-Mohn et al.1992).
- Øya har en rik kulturhistorie, og det har vært folk og fe på øya i flere hundre år (Flood 1957). Det siste beboelseshuset her ute ble satt opp i 1900 og tatt ned omkring 1975. I dag finnes bare tuftene tilbake. Det har ikke bodde fastboende her etter 1961 (Rieber-Mohn et al.1992).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Feøya har hatt et nær kontinuerlig beite slik at

vannbreddene og hagemarka er åpne. Beitearealene og einerbakkene er idylliske og karakteristiske. Beite i skog er et sjeldent fenomen i dag. Ytterligere uvanlig er det at skogen både består av grovvokst granskog i blanding med fattig furuskog innrammet av svartorstrandskog. Kulturminner fra flere epoker øker også øyas verdi.

- Feltspatgruva er i dag fylt med vann, og mye søppel (bildekk, plast, blikkbokser) finnes her (Rieber-Mohn et al. 1992). Denne burde vært ryddet, sikret med et gjerde, og gitt et opplysningsskilt som fortalte om historien.
- Da Vansjø stadig blir mer næringsrik, viser strandbreddene en økende takrørvekst. Dette er særlig framtrædende der beitedyra kommer dårlig til. Landskapsmessig og floristisk ville øya tjent på om ekspansjonen av takrør ble holdt nede. Enkelte kjøttferaser beiter takrør bedre enn hest (Lundberg & Rydgren 1994), men det er trolig for dårlige bunnforhold de fleste steder for en effektiv beiting. En mekanisk rydding bør vurderes.
- Øya vurderes til høy verdi.

Lokalitet 10 - Telemarkslunden/Ekeby/Gunnarsbybekken

Områdebeskrivelse:

- Telemarkslunden ligger ca 500 m sør for Værne Kloster like vest for Fv 340 på vei mot Årefjorden. Telemarkslunden består av et over hundre år gammelt, plantet bøkebestand sammen med gamle eiker og annen løvskog.
- Ekeby gård ligger nordvest for Telemarkslunden, og Gunnarsbybekken renner mellom disse områdene. Hele arealet er omgitt av dyrket mark.
- Både Telemarkslunden og deler av Gunnarsbybekken er fredet som naturminne etter eget initiativ av eier på Ekeby.
- Mellom Telemarkslunden og Gunnarsbybekken ligger et løvskogsareal med interessante dammer (Bolghaug 1995). Dette areal omfattes ikke av fredningsbestemmelsene.

Biologisk verdi:

- De biologiske verdiene er godt dokumentert i Telemarkslunden og langs Gunnarsbybekken (Walberg 1990, Hansen 1994). Oversikten over karplanter herfra viser at området har basisk grunn, løvskog over leirjord. Her er registrert bl.a. blåveis, moskusurt og kammarimjelle. Sistnevnte forsvant herfra for over 15 år siden da beitedyra ble tatt bort (Båtvik 1992a).
- I skogen mellom bøkebestandet og bekken finnes to nærliggende dammer omgitt av mye skavgras, kjempepiggnopp og dronningstarr. Dronningstarr er en art som må regnes som sjelden i fylket tross 21 lokaliteter (Båtvik 1992a, 1995g). Her finnes også et interessant dyreliv med registreringer av liten salamander, hundeigle, øyenstikkere, vannteger og biller (Bolghaug 1995).
- Fuglelivet er også relativt godt dokumentert i området og viser bl.a. flere forekomster av hulerugere (Fløseth 1991).
- Gunnarsbybekken er omkranset av en svartor-heggebestand, men også med spisslønn og ask innblandet.

- Hansen (1994) fant 675 ulike insekter i dette området hvorav 8 var nye for Norge. En av dem var årevingen *Cephalonomia formiciformis* (Hansen 1995). Insektene, som de øvrige biologiske verdier, er knyttet til store bøketrær sammen med grove eiker, ask og lønn, eller til fuktig bekkedrag med svartor og hegg som dominante.
- Ved Ekeby finnes fine løvskogsbryn, men her er de biologiske verdiene mangelfullt undersøkt. Imidlertid ble den plantegeografisk interessante arten tysbast funnet her i 1975. Den er senere ikke gjenfunnet (Båtvik 1994a).
- Ved stedet har det vært drevet gartneri og planteskole siden 1935.

Kulturhistorisk verdi:

- Arealets fornminner og tidlige kulturspor beskrives av Vogt (1996). Både i Telemarkslunden og nord for Ekeby finnes fornminner.
- I Telemarkslunden er det kjent et større gravfelt med 10 rundhauager og et større steinsetning, trolig fra jernalderen. Ellers har bøkbestandet, iblandet grove eiker, kulturhistorisk verdi i seg selv.
- Ved Ekeby finnes flere graver. Lengst sør ved veien, beskrives fornminnet som en enslig grav i en rundhaug (Vogt 1996).
- Intakte steingjerder finnes i nordvest.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området har mange kvaliteter knyttet til natur-, landskap- og kulturverdier. Telemarkslunden ligger på en høyde med utsikt over Årefjorden, mens Gunnarbybekken er trekledd og danner en tiltalende landskapsbrem i åkerlandskapet.
- Selve Telemarkslunden og deler av Gunnarsbybekken er godt ivaretatt i kraft av fredningsbestemmelsene med den tilhørende skjøtselsplanen (Walberg 1990). Arealet mellom disse områder burde også hatt en skjøtselsplan hvor man tok sikte på å ivareta dammene med de sjeldne karplantene omkring. Dammene regnes som verneverdige med høyeste verneverdi for den sørligste (Bolghaug 1995).
- Inntil arealene i vestkant beiter hester i dag. Det finnes også en traktorvei gjennom området og noe søppel (malingspann, etc.).
- Området bør ikke få oppslag av gran da det vil hindre gjenvekst av løvtrær.
- Ved Ekeby og nord for Ekebyveien finnes en relativt godt ivaretatt bebyggelse med fornminner og steingjerde.
- Arealet vurderes til høy verdi.

Lokalitet 11 - Carlberg

Områdebeskrivelse:

- Carlberg gård ligger 5 km nordvest for Rygge kirke, like nord for jernbanesporet og Fv 314. Gården ble utskilt som eget bruk fra Værne Kloster i 1840.
- I dag drives jordarealene intensivt uten beitedyr.

- Det avmerkete areal inkluderer bjørkealléen mot Ekholt i nord, flere fornminnefelt sør i Carlbergåsen, samt deler av Bogslunden edelløvskogsreservat sør for jernbanen. Arealet omkranses av dyrket mark i øst og sør, mens bar- og blandingsskog grenser inntil i vest. I sørvest dominerer løvskog.

Biologisk verdi:

- Enkelte sjeldne karplanter er kjent her i dag (Båtvik 1994a), men arealet er mangelfullt inventert. I nord preges arealet av en storslått bjørkeallé.
- Sør i Carlbergåsen, sørvest for gården, finnes en blanding av blåbæreikeskog og småurt-eikeskog (Båtvik 1994a). Her finnes også noen kjempestore, rettstammete graner.
- Sør for jernbanelinjen ligger deler av Bogslunden edelløvskogsreservat (Huse 1988). Her er kjent enkelte interessante karplanter som storkonvall, dronningstarr og langstarr (Båtvik 1995f, 1995g), alle tilhørende fuktige løvskoger eller damkanter.
- Ved jernbaneundergangen, sør for Carlberg, finnes en liten forekomst av storklokke, det andre funnet av arten i Rygge. Trolig tilhører denne forekomsten samme uvanlige variant som den ved Værne Kloster (var. *micrantha*), og representerer da det andre funnet av denne varianten i fylket (Båtvik 1995e).
- Både eikeskogen i Carlbergåsen og løvskogen i Bogslunden er svært rik på småfugl.
- Tidligere fantes også kjempesoleie i nær tilknytning til Carlberg gård (Blytt 1897). Nøyaktig hvor den fantes, er usikkert, men den er ikke kjent fra dette århundre. Bekkesystemet forbi gården går i rør ca 150-200 m sør for gården, og denne fuktighetselskende soleien kunne ha stått her tidligere (Båtvik 1992a).
- Enkelte interessante funn er gjort i gamle trær ved Carlberg. I en gammel eik ble det for eksempel funnet, nyoppdaget for landet, billen *Calambus bipustulatus* (Hansen et al. 1985). Senere er denne smelleren funnet også i Vestfold (Zachariassen 1990).

Kulturhistorisk verdi:

- Flere gravhauger er registrert sør i Carlbergåsen. Det finnes minimum 6 gravhauger samt flere flatmarksgraver her (Vogt 1996).
- Sørøst i området ligger også en liten gravhaug. Denne var nok mer fremtredende tidligere før jernbanesporet ble lagt like ved, delvis oppe på haugen (Berggren 1990, Vogt 1996).
- Flere fine steingjerder finnes nordover langs Carlbergveien og nord og sør for jernbanesporet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet har flere betydelige verdier knyttet til stor husmasse ved gården, monumental bjørkeallé, grove trær, flere fine steingjerder og mange fornminner.
- Carlberg gård har hogget ut mye av barskogen i nord slik at arealet har tapt seg som opplevelsesområde for friluftslivet.
- De dyrkede arealer kunstgjødsles.
- Jernbaneovergangen vest i arealet er revet ned.

- De biologiske verdiene er, så langt en kjenner til, knyttet til gamle trær og enkelte sjeldne karplanter. Biologisk dokumenterte verdier er knyttet til Bogslunden naturreservat som bare delvis inkluderes her.
- 500 m nord for bebyggelsen på Carlberg har isen gjenlagt en snaut 2 m lang stein av kambrosilurisk opprinnelse, like nord for en skogsti nær hovedveien. Steinen er rikelig fossilførende. Den er særlig rik på gamle blekksprutskall og brachiopoder. Den har enkelte hoggemerker etter hammer og meisel, men den burde vært bedre ivaretatt som det klenodiet den er. Et opplysningsskilt, med forbud mot ødeleggelse, oppfattes som et minimum for å forklare folk hva dette er i et forsøk på å få bedre forståelse for steinens opprinnelse og ivaretagelse. Et alternativ ville være å flytte steinen til et sted hvor den kom bedre til sin rett.
- Området vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 12 - Larkollen

Områdebeskrivelse:

- Larkollen er et gammelt strandsted snaut 7 km sørvest for Rygge kirke. Historien til stedet går tilbake til omkring 1640 (Opstad 1990). Strandstedet og havnen i Larkollen hadde stor betydning for skipsfart, handel og som tollsted fram til ut på vårt århundre (Berggren 1990).
- I dag finner vi en del spor etter tidligere tiders storhetstid som en særegen bebyggelse, intakte steingjerder, gangveier og frodige hager.
- Det avmerkete areal inkluderer selve stranda i Larkollen, en del av den gamle bebyggelsen, gangstien opp til tollstasjonen, steingjerdene på hver side av Larkollveien samt Larkollen kapell.

Biologisk verdi:

- Ingen oppdatert dokumentasjon av de biologiske verdier er foretatt. Tidligere fantes imidlertid flere sjeldenheter her som gul hornvalmue (kjent fra 1874 til 1906, rødlistet i Norge og foreslått fredet, Størkersen 1992, Angell-Petersen 1994, i Rygge bare kjent fra Eløya i dag, kjent fra 18 lokaliteter i Østfold totalt, men trolig bare 9 intakte, Båtvik 1992a, 1994a), østersurt (kjent fra 1905, nå bare fra Eløya i Rygge, totalt ca 20 lokaliteter i Østfold, men har gått sterkt tilbake i Sørøst-Norge, Båtvik 1994a), svartmispel (fra 1906, kjent fra ca 12 lokaliteter i fylket, i Rygge bare fra Eløya i dag, strandkål, strandsvingel (funnet 1963, regionalt sjelden, bare 6 lokaliteter i fylket knyttet til gamle tangvoller langs sandstrender, fylkets største bestand finnes i Botnerbaugen 1200 m nord for Larkollen, Båtvik 1994a), kjempesvingel (funn fra 1874, eneste forekomst i kommunen i dag er i skogen mellom Fuglevik og Huseby, kjent fra ca 7 lokaliteter i Østfold, Båtvik 1994a) og sodaurt (funnet i 1905, knyttet til sandstrand, slitasjesvak, kjent fra ca 20 lokaliteter i fylket, i Rygge i dag bare kjent fra Eløya, Båtvik 1994a). Alle artene er knyttet til tangvoll, sand- eller steinstrand.

Ingen av dem er kjent i ny tid fra selve Larkollen da slitasjen har vært betydelig de siste 50 år, men de fleste finnes igjen på Eløya.

- Enkelte eldre hager finnes med en del buskas som utgjør viktige tilholdssteder for mange insekter.

Kulturhistorisk verdi:

- Arealet har mange eldre småhus, flere av dem har tidligere stått ute på Eløya. En kan ane bruddstykker av den nære forhistorien ved å betrakte disse små strandsitterhusene ved havnen.

- Et godt vedlikeholdt steingjerde finnes på begge sider av Larkollveien. Veibredden markeres av steingjerdene.

- Larkollen har en rik historie knyttet til tollstasjonen, særlig på 1700-tallet (Opstad 1990). Den står fortsatt, men har vært restaurert flere ganger.

- Larkollen kirke var opprinnelig et bedehus, men ble vigslet til kirke i 1890 (Mamen 1978).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Larkollen havn har fortsatt mye av sitt gamle preg. Mange nyere hus er imidlertid satt opp, ikke alle tilpasset de små strandsitterhusene typisk for stedet.

- Flere fullt brukbare gangveier finnes fortsatt i området.

- Steingjerdene er verdifulle og godt vedlikeholdt. De hindrer en veiutvidelse fra havnen til kirken.

- Stedet hadde mange interessante karplanter tidligere, men slitasje og nedbygging har fjernet levevilkårene for de fleste.

- På tross av manglende dokumentasjon av biologiske verdier i ny tid, finnes såvidt mange kulturspor at området vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 13 - Roer

Områdebeskrivelse:

- Roergårdene ligger ca 2,5 km sørøst for Rygge kirke, med arealer på hver side av Fv 336. Gårdene ligger i et relativt flatt terreng, men med mange oppstikkende åkerholmer og løvskogsbryn.

- De aller fleste høyder har fornminneregistreringer.

- Området har svært mange steingjerder som danner fegater og grenser mellom jordstykkene. Ved Roer Østre finnes de fineste fegatene dannet av steingjerder.

- Gården, med fegater og fornminnefeltet i vest, er gitt særskilt innramming. Forøvrig er det gitt en upresis innramming av området som inkluderer Roergårdene, går sørøst til Molvik Nordre og Eskelund Nedre i nordøst. Både Katrinekrysset i sør og Pollen gård i nordøst, tas med i innrammingen.

- Arealet omkranses for det meste av dyrket mark og med Kureåa i vest.

Biologisk verdi:

- Det er ikke kjent foretatt biologiske inventeringer her. Områdene har fine løvskogsbryn og mange åkerholmer og eikelunder slik at arealet har et betydelig potensiale overfor fugl, virvelløse dyr og som trekkområde for vilt.
- Jordene drives intensivt slik at de botaniske verdier kan synes små, men mindre gjødslete beitemarker finnes trolig.
- Ved Pollen i nordøst finnes en allé inn mot gården.

Kulturhistorisk verdi:

- Roergårdene har historie i alle fall tilbake til tidlig 1300-tall (Flood 1990). Gårdene opptrer delt på 1590-tallet. I dag finnes en allsidig husmasse i Roerområdet med mange gamle hus mellom mer moderne.
- Området har mange fornminner som viser noe om tilstedeværelsen av våre forfedre. Det er registrert minst 9 fornminnefelt innenfor avgrensningen.
- Det knytter seg stor kulturhistorisk verdi til steingjerdene i området. Disse er tallrike og viser grenser mellom både eiendommer og jordlapper ved siden av at de danner avgrensninger for fegater og ferdselsveier.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området har betydelig landskapsmessig verdi med aktive gårder plassert mellom åkerholmer, eikelunder, hagemarker og einerberg.
- Her finnes flere særmerkte gårdstun omgitt av beitehager.
- Området er også rikt på fornminner.
- Av det mest oppsiktsvekkende er de mange steingjerder som danner fine fegater og grenselinjer i landskapet. Mange av dem er også godt vedlikeholdt.
- Gårdene drives intensivt med bruk av kunstgjødsel og vesktskifte og med få beiter med kontinuitet.
- Det er de kulturhistoriske og landskapsmessige verdier som tillegges størst vekt her da de biologiske verdiene er mangelfullt kjent.
- Området vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 14 - BalkeOmrådebeskrivelse:

- Balke gård ligger drøyt 2 km sørvest for Rygge kirke, snaut 500 m øst for Rv 119, like nord for Fv 333.
- Det avmerkete areal inkluderer hagemarken sørvest for gården samt fornminnefeltet sør for fylkesveien. Omkring gården finnes flere fine løvskogsbryn ofte i tilknytning til fornminnefelt.
- Arealet er omkranset av dyrket mark.
- Hagemarken har i ny tid blitt beitet av hest.

Biologisk verdi:

- Det er ikke kjent biologiske inventeringer i området.
- Skogbrynene og åkerholmene gir trekkled og oppholdssted for småfugl og vilt.

Kulturhistorisk verdi:

- Balke har historie tilbake til i alle fall 1300-tallet. Gården brant i 1707. Midt på 1800-tallet fantes minst 6 husmenn omkring Balke (Flood 1990).
- I dag ses gården med en stor, aldersstegen, men godt vedlikeholdt husmasse.
- På arealet sør for fylkesveien finnes to fornminnefelt.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Balke gård ligger meget fint til landskapsmessig. Hestehagen i sørvest utgjør en veltilpasset del av helheten.
- Bygningsmassen er stor og synes godt vedlikeholdt. Størrelsen på husene gir en anelse om gårdens betydning og mektighet i tidligere tider. Forhistorien synes også ved de fornminnefunn som er gjort ved gården.
- Omkringliggende arealer med brynvegetasjon og åkerholmer rammer stedet vakkert inn. Her finnes betydelige landskaps- og kulturverdier, men de biologiske verdiene er mangelfullt undersøkt.
- Arealet vurderes til middel/høy verdi.

Lokalitet 15 - NærumOmrådebeskrivelse:

- Nærum-gårdene ligger drøyt 3 km sør for Rygge kirke, like vest for Fv 335.
- Arealet er upresist innrammet, og går sør til Kubberød Vestre og mot Nærumskogen i nordvest. Det inkluderer mange åkerholmer og løvskogsbyrn og tar med husmassen på Østli i sørvest og Nærum Søndre og Nordre, samt flere fornminnefelt i vest. Flere gårdsdammer finnes innenfor arealgrensene.
- Arealet omgis hovedsakelig av dyrket mark, men med skogsteiger i sør og nordvest.
- En høyspenttrasé går gjennom området.

Biologisk verdi:

- Det er ikke foretatt tilfredsstillende biologiske inventeringer i området. De biologiske verdier synes å være knyttet til variasjon i landskapet mellom åkerholmer, eikelunder og skogkanter. Slik variasjon er viktig som trekkled og skjul for pattedyr, for småfugl og for virvelløse dyr.
- Gårdsdammer finnes på begge Nærumgårdene. På Nærum Nordre finnes blant annet bred dunkjevle, småpiggeknepp og skogsivaks. Det skal være utsatt ørret i dammen (Bolghaug 1995). Ved Nærum Søndre beiter mange ender slik at dammen er nærmest vegetasjonsløs. Endel forventete dyregrupper i vanddammer ble registrert (Bolghaug 1995).
- I 1962 ble kulturmarksplanten kystmyrklegg påvist ved en fuktig eng sørøst for bebyggelsen. Arten er trolig drenert bort i dag (Løfall 1996).

Kulturhistorisk verdi:

- Nærumgårdene har historiske kilder tilbake til 1300-tallet.

Gårdene var adskilt på 1590-tallet (Flood 1990).

- Området er rikt på fornminner. Innenfor avmerkingen finnes minst 8 registrerte fornminnefelt.
- Flere steingjerder finnes også i området, særlig i sør.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er allsidig med betydelige landskaps- og kulturverdier. Her finnes en gammel husmasse omgitt av løvskogsbryn, eikelunder, åkerholmer og dyrket mark.
- Arealet er rikt på fornminner som ofte kommer godt til sin rett på åkerholmer og andre høyder i terrenget.
- De biologiske verdiene er imidlertid mangelfullt kjent.
- Begge gårdsdammene ved Nærum Nordre og Søndre er ansett sm verneverdige og gitt verdi tre på en skala til fire. Dammen på Nærum Nordre er anlagt omkring 1970 og benyttes til jordvanning (Bolghaug 1995).
- Gårdene drives intensivt med bruk av kunstgjødsling og vekstskifte uten beitearealer med kontinuitet.
- Arealet vurderes til middels verdi.

Lokalitet 16 - Opstad

Områdebeskrivelse:

- Opstad-gårdene ligger drøyt 2 km SSV for Rygge kirke, 1 km vest for Fv 335 og snaut 1,5 km øst for Rv 119.
- Arealet er upresist innrammet. Det inkluderer de tre Opstad-gårdene, mange løvskogslunder og høyledrag med fornminner, og tar med høyden Kjempekastet i nordvest. En del dyrket mark, jordveier og steingjerder er også med.
- Omkring arealet finnes blandingsskog og dyrket mark.

Biologisk verdi:

- Ingen biologiske inventeringer er kjent gjort her, men arealet har et potensiale knyttet til åkerhomer, gamle beitehager og løvskogsbryn.
- Opstadbekken i vest, med betydelige landskapsverdier samt potensiale overfor biomangfold, går i dag for det meste i rør.

Kulturhistorisk verdi:

- Opstad-gårdene har historiske kilder tilbake til 1450-tallet. Gårdene var delt allerede på 1590-tallet (Flood 1990).
- Arealet er rikt på fornminner. Innenfor avgrensningen er registrert minst 7 fornminner med særlig rike gravfelt i øst.
- Enkelte steingjerder finnes både sentralt og i nordvest.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Ved Opstad-gårdene finnes betydelige landskaps- og kulturverdier knyttet til rike fornminnefunn med gårder plassert mellom eikelunder og åkerholmer i et vakkert landskap.
- De biologiske verdiene er mangelfullt kjent.
- Gårdene drives intensivt med bruk av kunstgjødsling og vekstskifte uten beitearealer med kontinuitet.
- Arealet vurderes til middels verdi.

Lokalitet 17 - Huggenes/Kjellerød

Områdebeskrivelse:

- Gårdene Huggenes og Kjellerød ligger nær Vansjø ca 3 km nordøst for Rygge kirke, 1,5 km NNØ for E6.
- En upresis innramming inkluderer Kjellerødgårdene i nord Huggenes Vest og deler av Huggenes Øst i sør. Området består av store og små gårder med en variert husmasse plassert på høyder mellom dyrket mark, åkerholmer og løvskogsbryn. Arealet går delvis ned til Vansjø i vest.
- Både ved Huggenes Vestre og ved Kjellerødgårdene er det kjent gårdsdammer.
- Rygge vannverk ligger like utenfor arealet i nordvest, samt at en kjemisk plantevernbedrift er knyttet til Huggenes Øst med bygningsmassen like utenfor det avmerkete arealet i sør.

Biologisk verdi:

- Området er ikke kjent biologiske inventert, men en kan forvente biologisk interessante funn knyttet til Vansjø bredder, åkerholmer, eikelunder og skogkanter.
- Krustjønnaks ble funnet i vannkanten utenfor Kjellerød i 1978. Arten er kjent fra 2 lokaliteter i fylket, og regnes som en vannplante i spredning da den fremmes av næringstilsig (Båtvik 1992a, 1994a).
- Ifølge Økonomisk kartverk finnes gårdsdammer både ved Østre Huggenes, Østre og Vestre Kjellerød. I dag er de fleste av disse dammene ødelagt. Den eneste med vannspeil er dammen 60-70 m sørøst for bebyggelsen på Østre Kjellerød (Bolghaug 1995). Her finnes tradisjonell botanikk som flikbrønsle, andemat, fredløs, myrhatt, vassgro og lyssiv. Av zoologiske forekomster er det registrert hundeigle, hesteigle, frosk og liten salamander ved siden av andre forventete vanndyr (Bolghaug 1995).

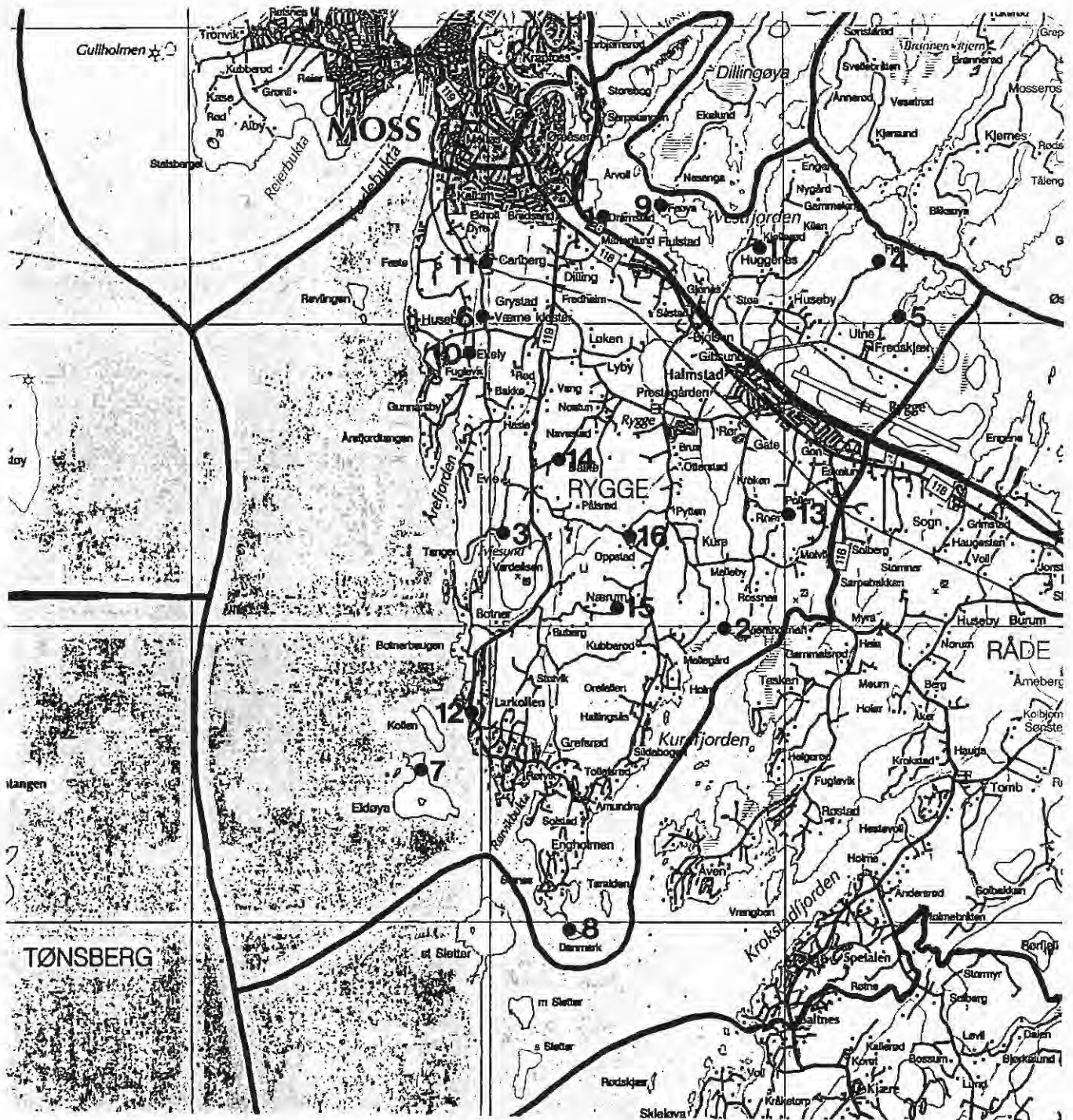
Kulturhistorisk verdi:

- Både Huggenes og Kjellerød har skriftlige kilder tilbake til 1590-tallet (Flood 1990).
- Et fornminne er registrert ved Huggenes Vestre.
- Delvis intakt steingjerde finnes ved Kjellerød Vestre.

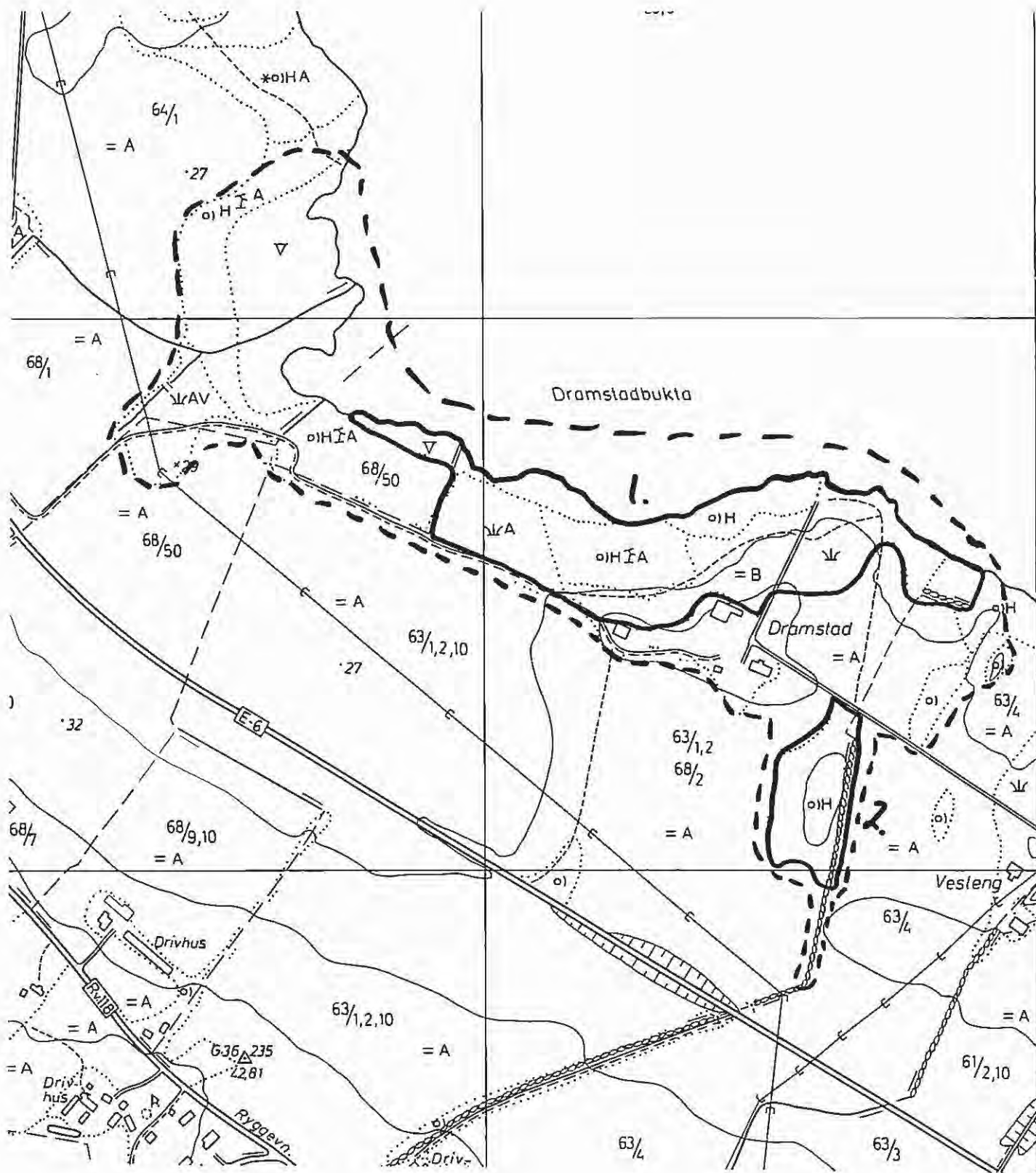
Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Gårdene ligger landskapsmessig vakkert til ved Vansjø omgitt av løvskogsbryn og åkerholmer. Imidlertid er det kommet nye bygningsmiljøer lite tilpasset stedets tradisjoner.
- Vannverket er forsøkt innpasset mellom området's gårdsmiljø, men bedriften ved Huggenes Øst synes lite tilpasset øvrig bebyggelse og landskap.
- De kulturhistoriske verdier er ikke så fremtredende som lenger sør i Rygge, men fornminner er kjent også her.
- Arealets biologiske verdier er mangelfullt kjent.
- Dammen ved Østre Kjellerød har fått verneverdi tre på en skala til fire med begrunnelse i utseende og tilstand, men uten at særlige biologiske kvaliteter er dokumentert (Bolghaug 1995).

- De dyrkede arealer drives intensivt med bruk av kunstgjødsel.
- Området vurderes til middels verdi.

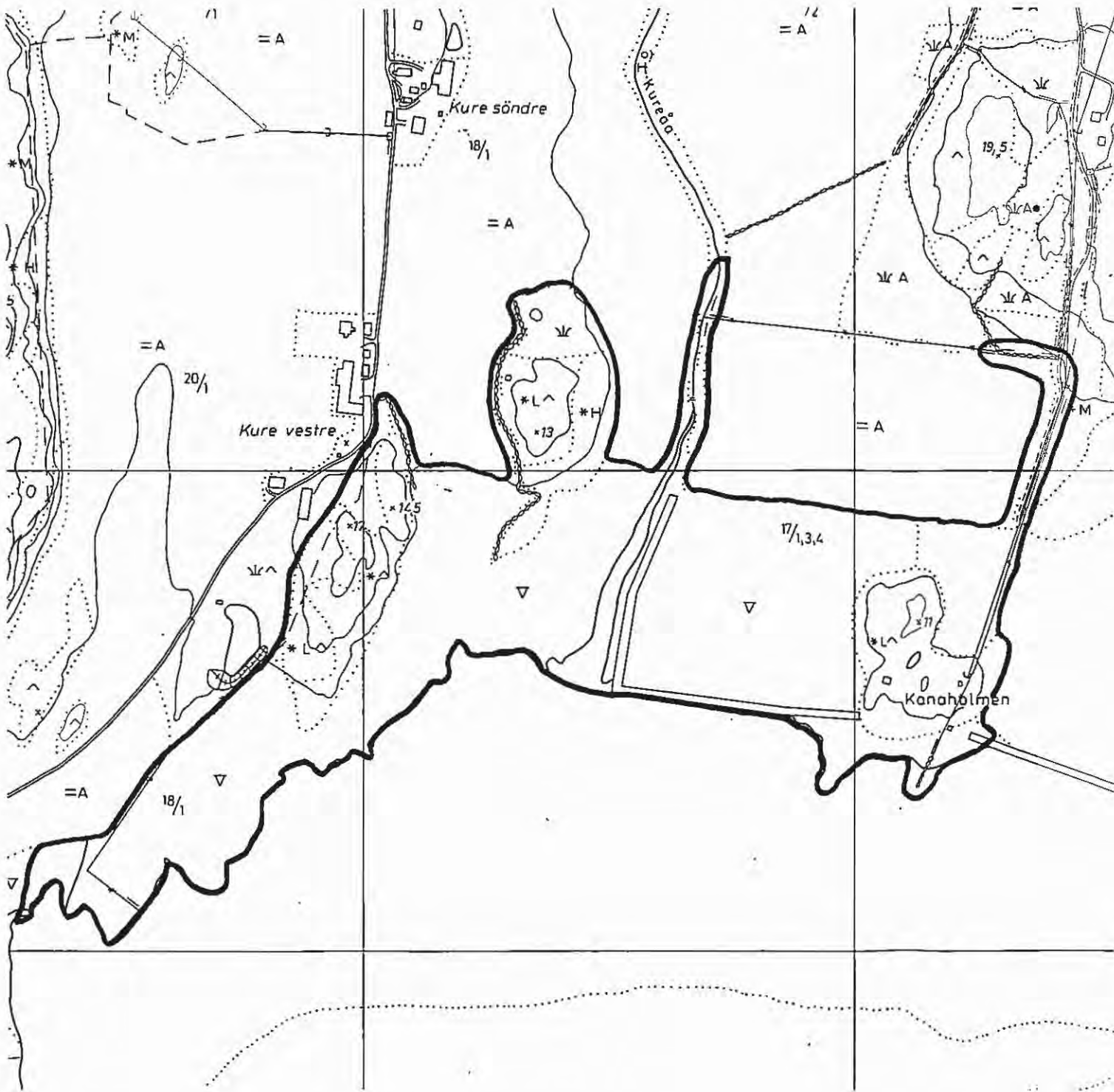

Rygge kommune med avmerkete områder gitt nærmere omtale.
(Målestokk, rutenett 5 km.)

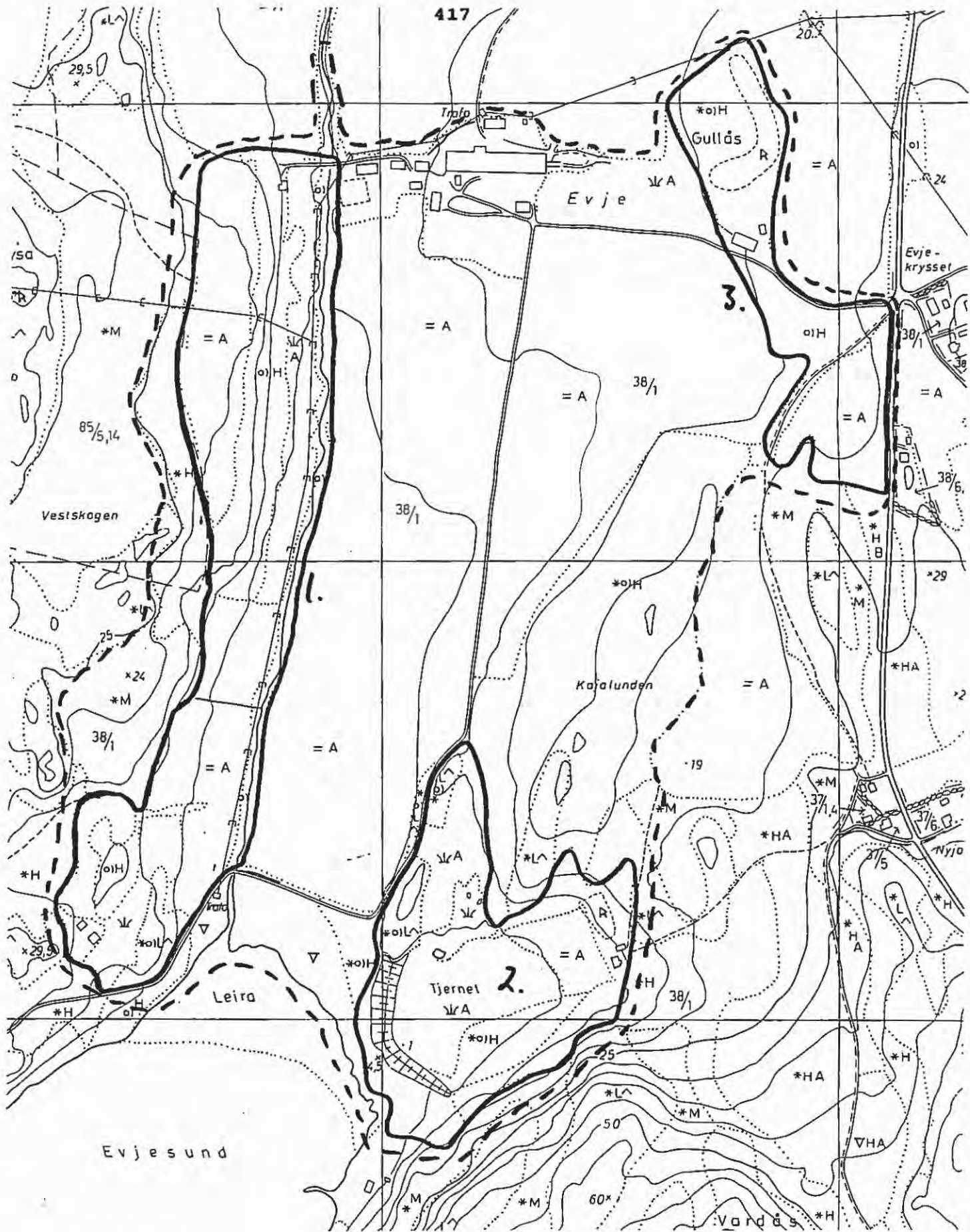
RYGGE

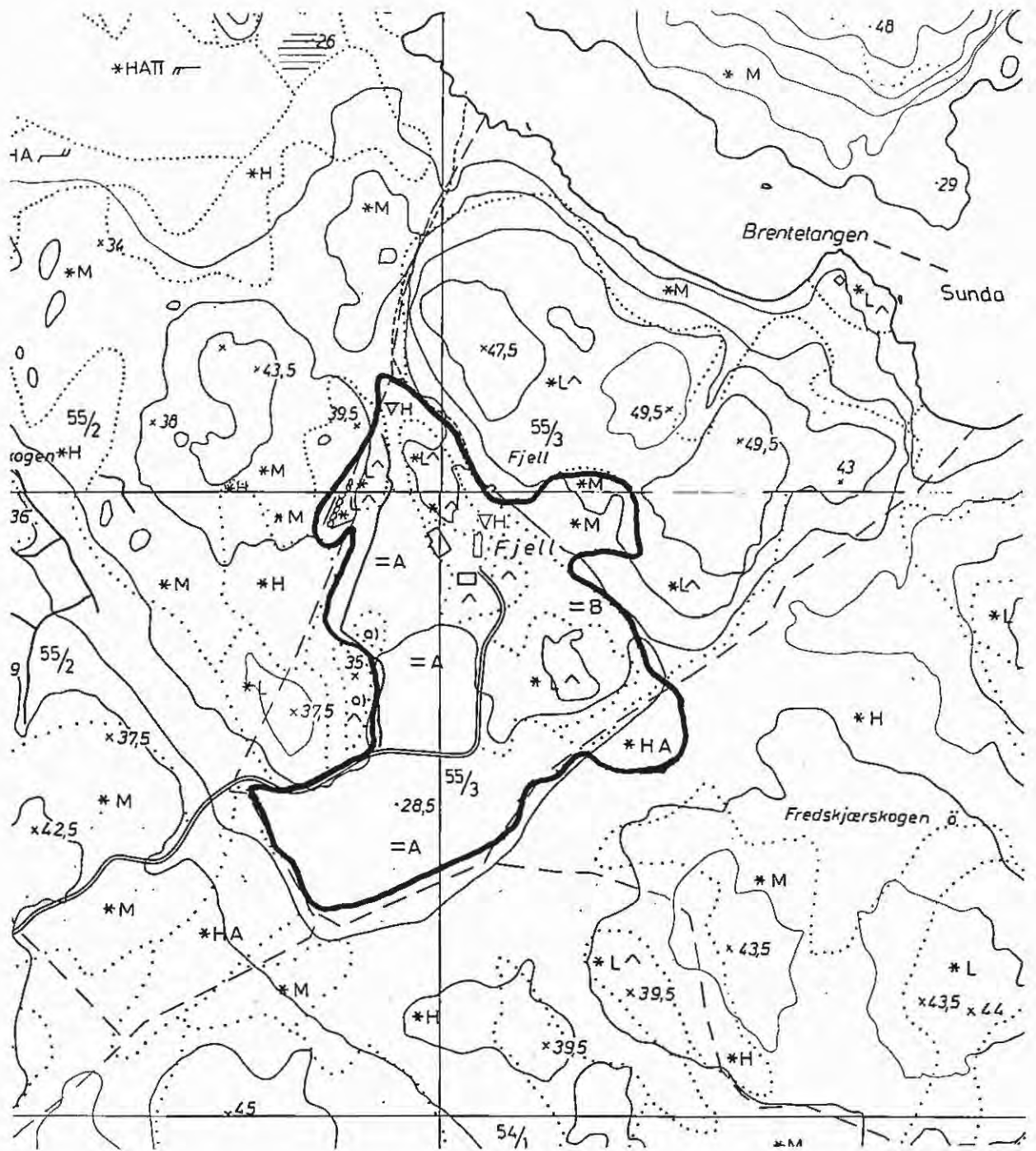
Lok. 1: DRAMSTAD (nedfot. 15%)

RYGGE

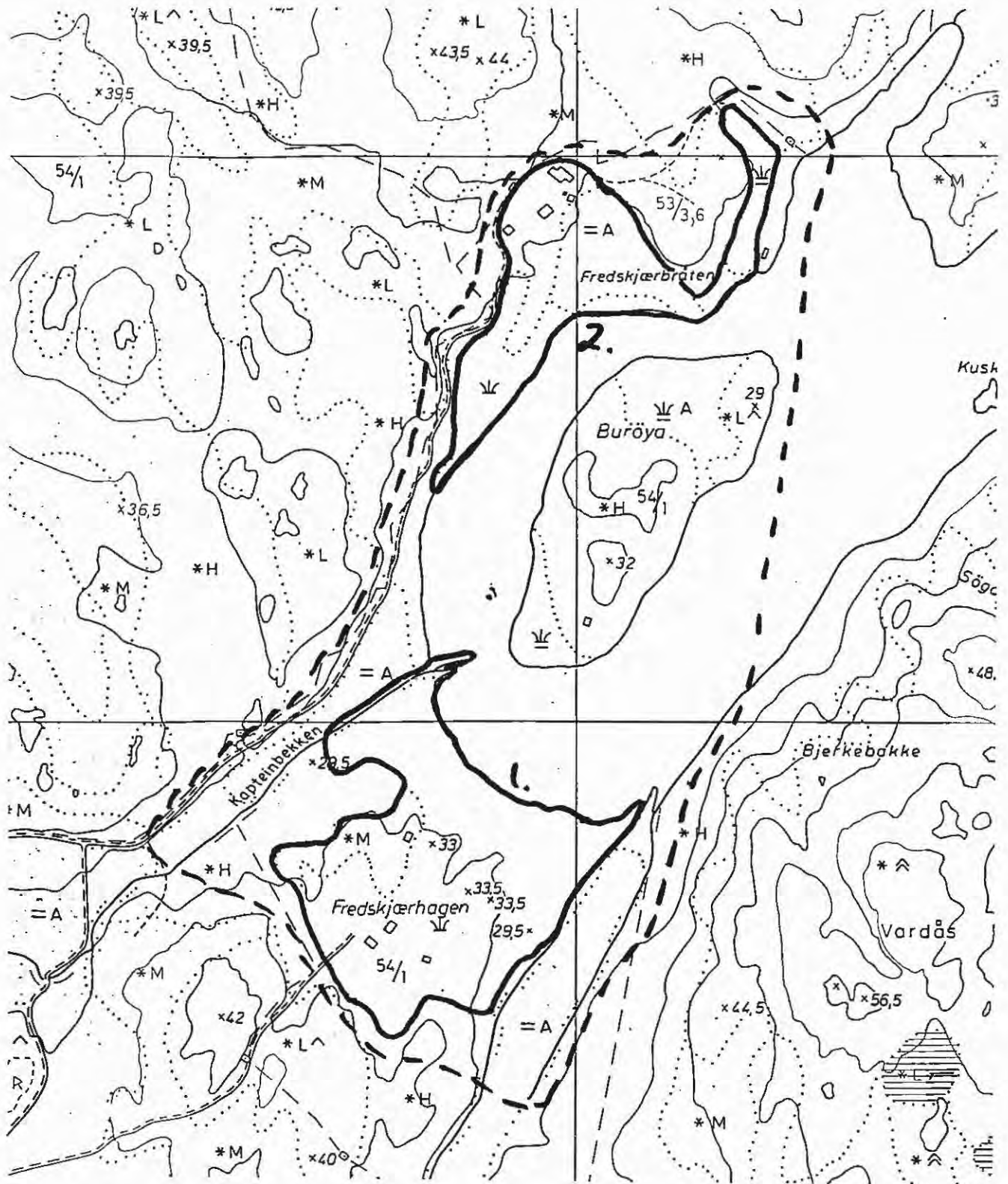
Lok. 2: KURE VEST/KANAHOLMEN

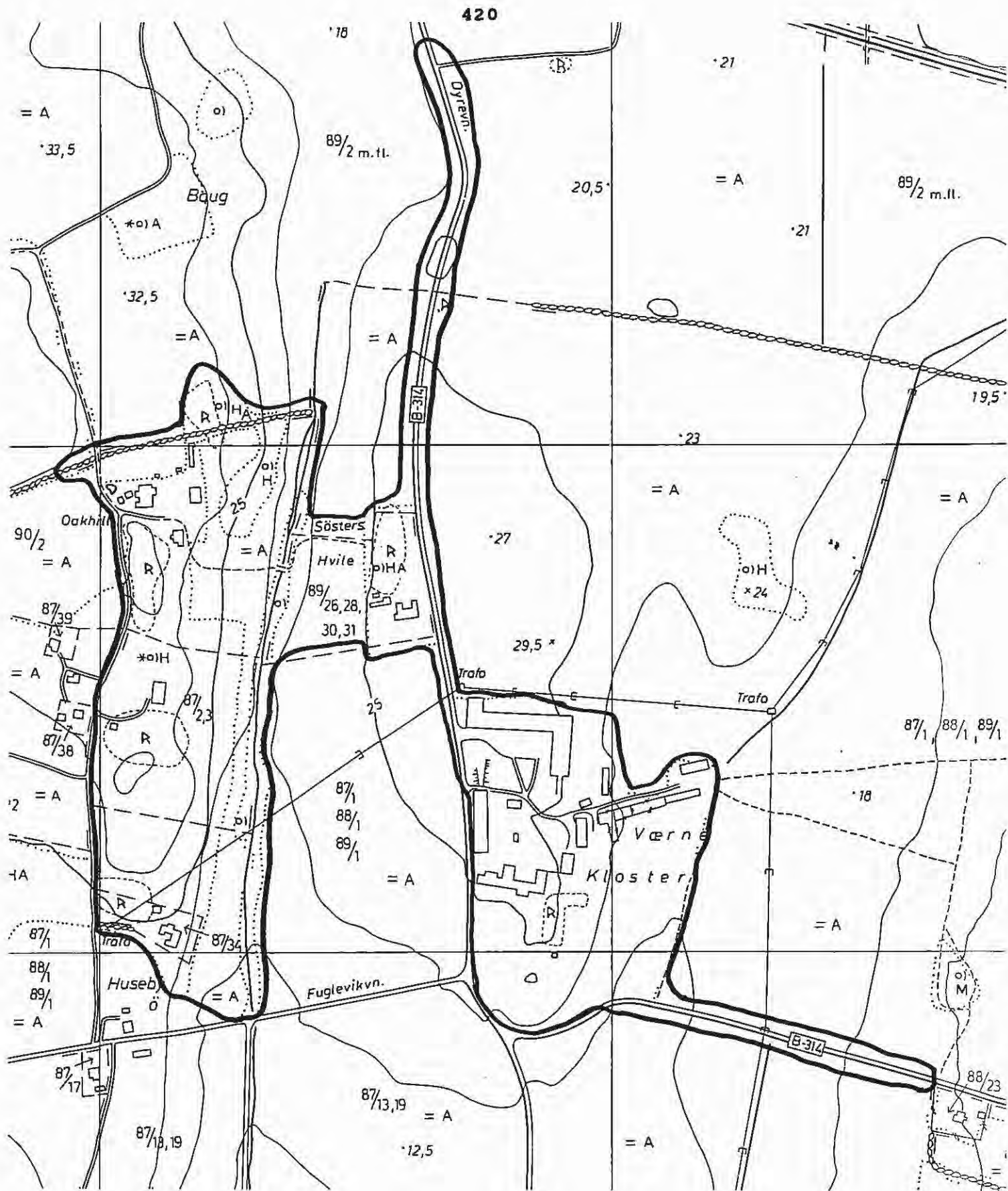
RYGGE

Lok. 4: FJELL

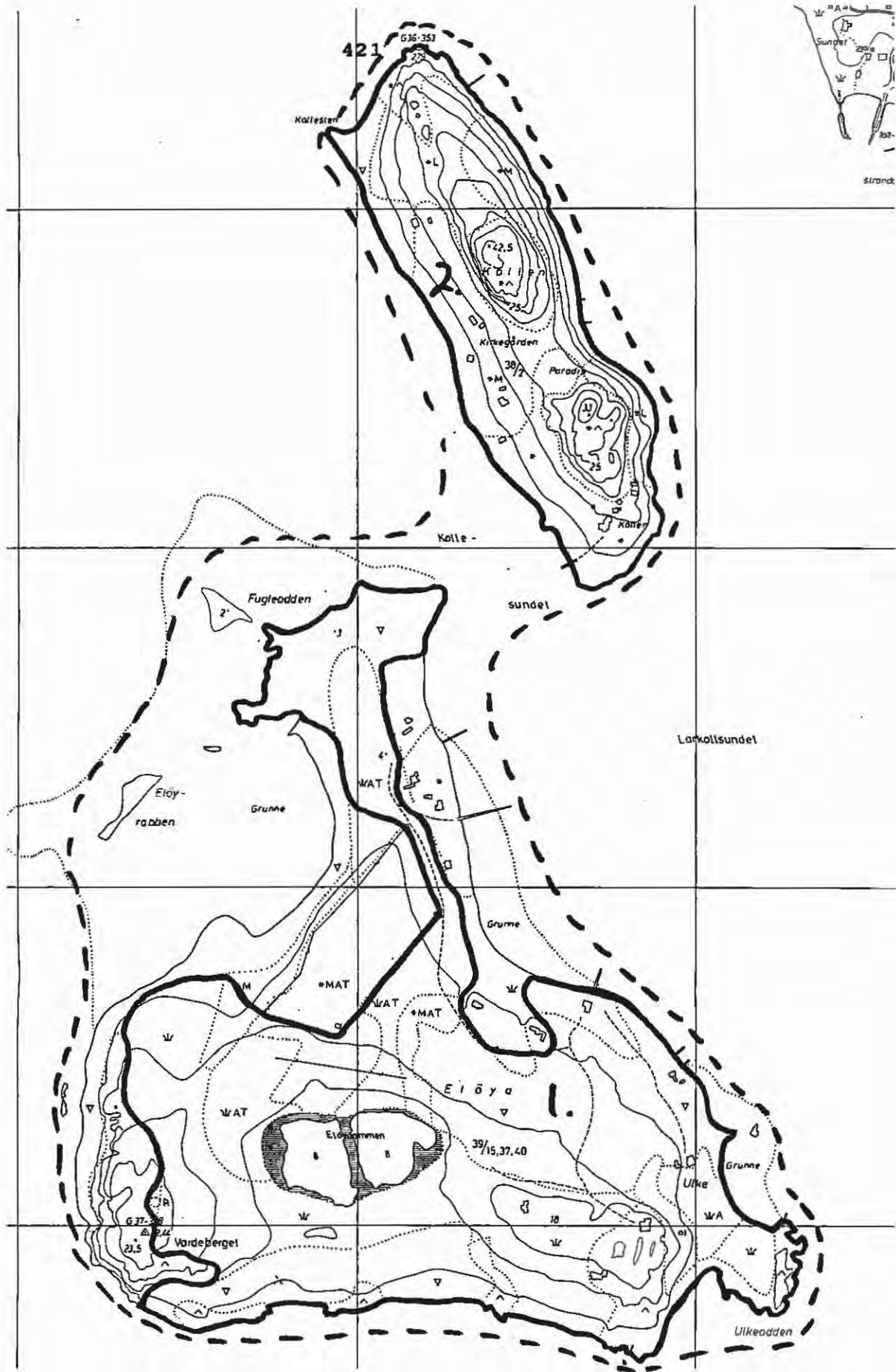
RYGGE

**Lok. 5: FREDSKJÆRHAGEN/
FREDSKJÆRBRÅTEN**

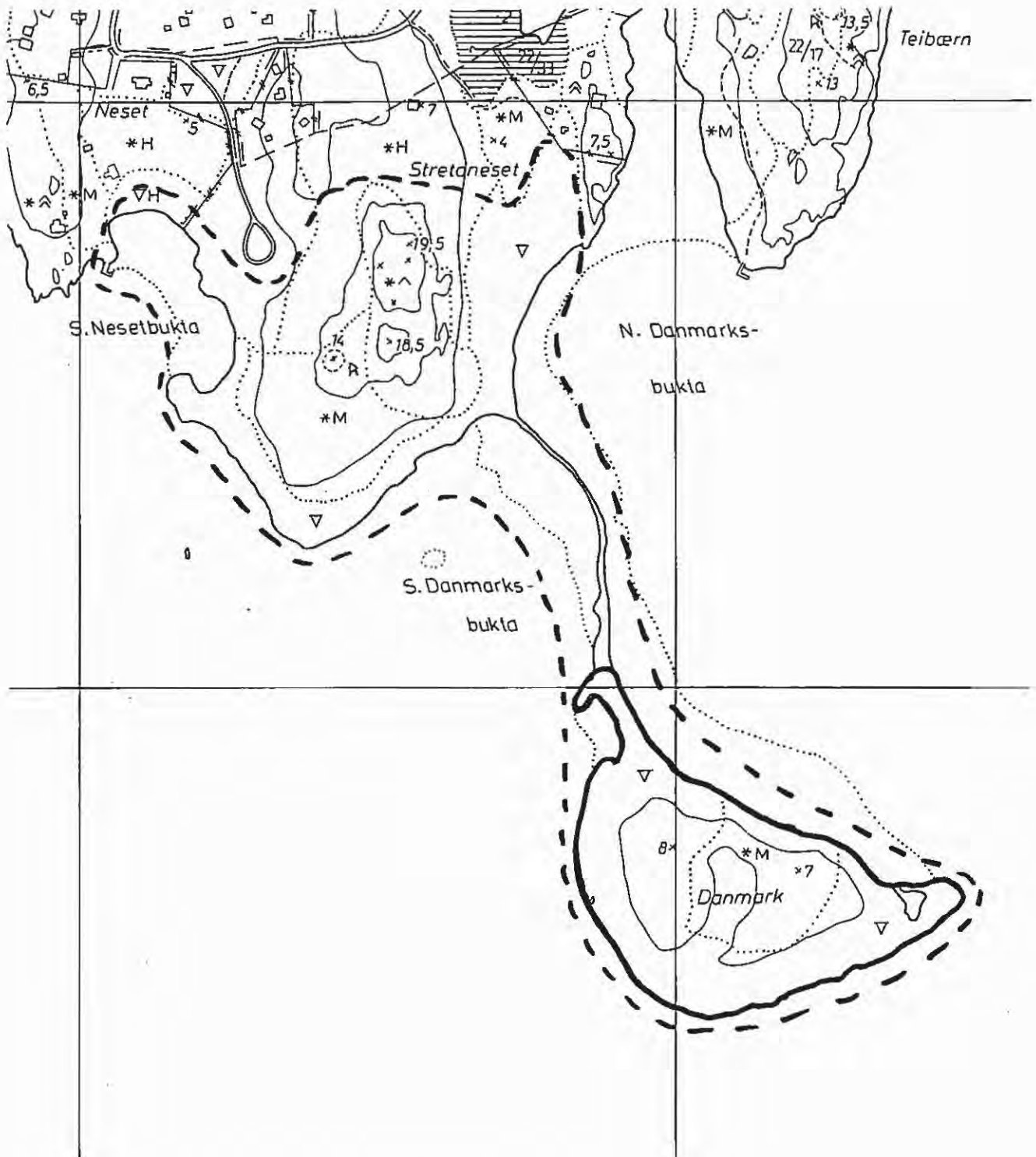
RYGGE

Lok. 6: VÆRNE KLOSTER/OAKHILL

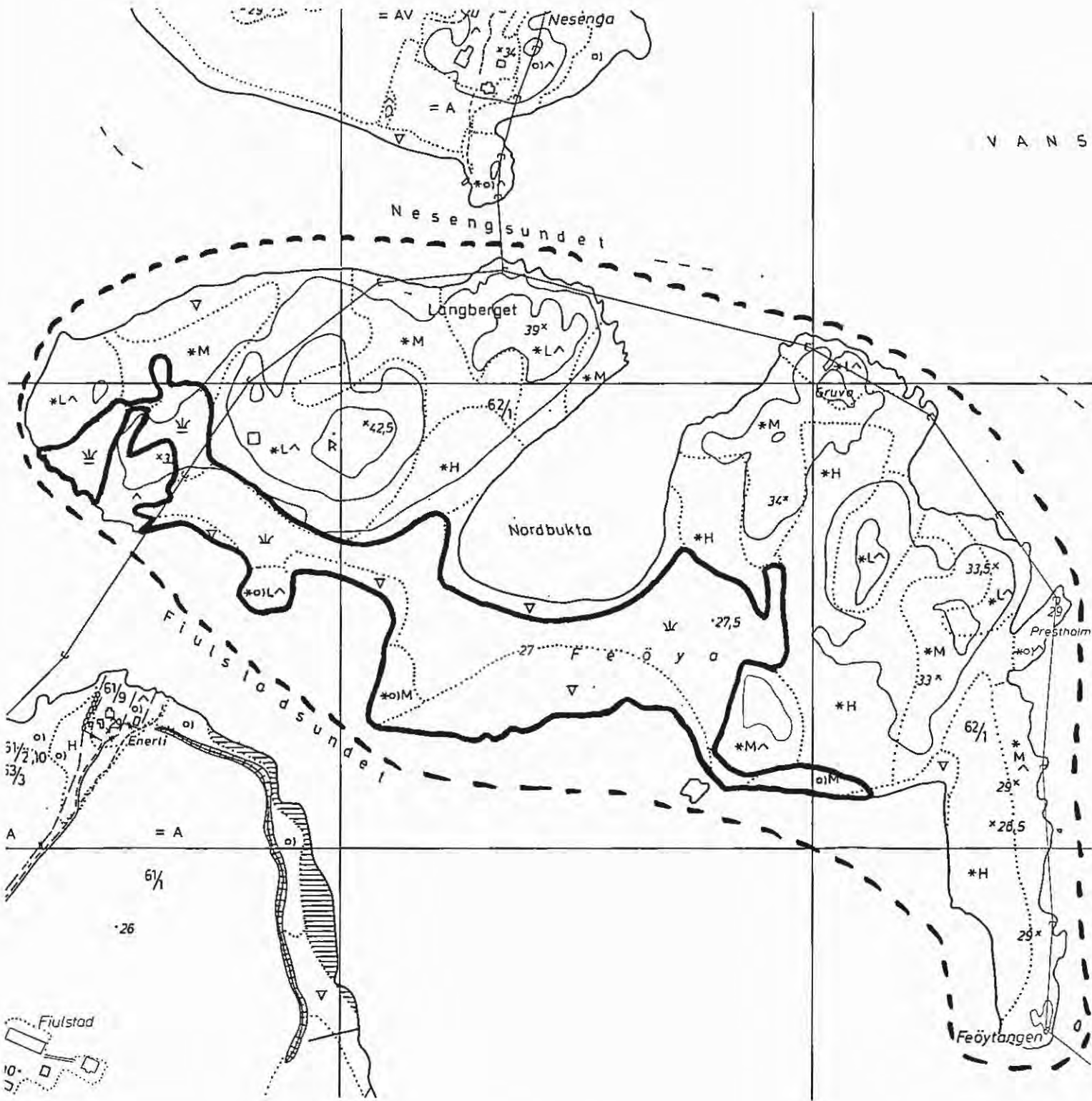
RYGGE

Lok. 7: ELØYA/KOLLEN (nedfot. 40%)

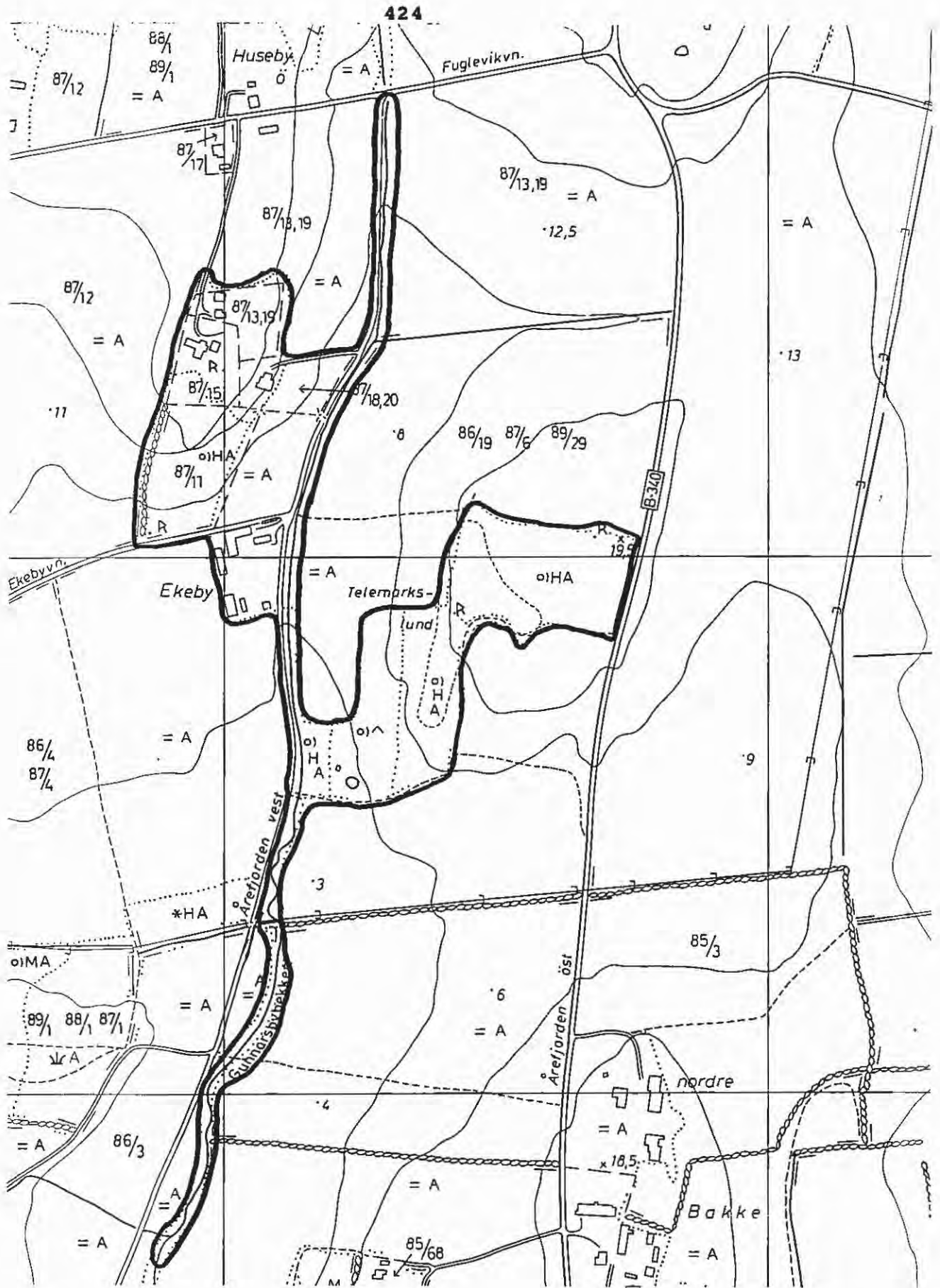
RYGGE

Lok. 8: DANMARK/STRETANESET

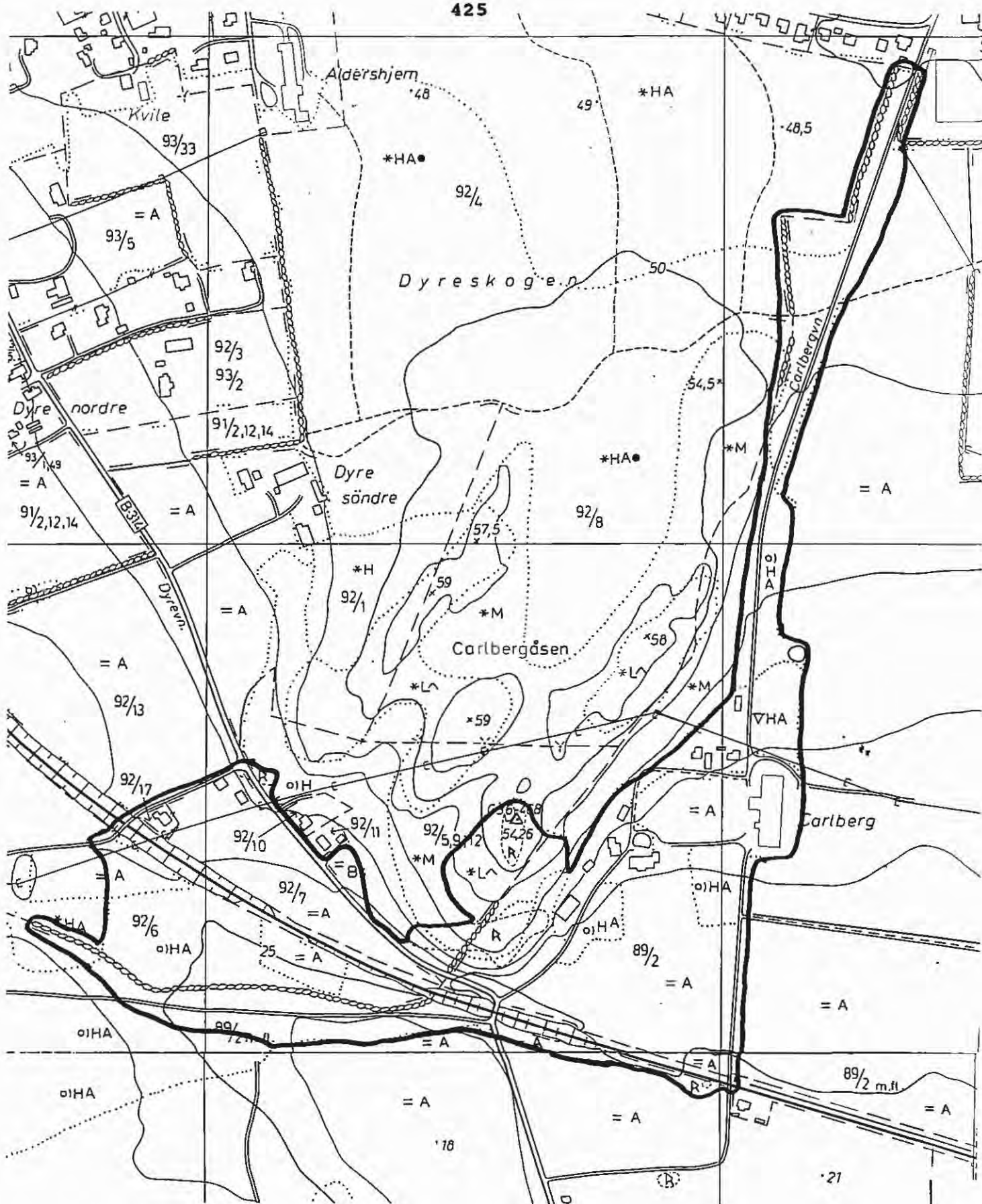
RYGGE

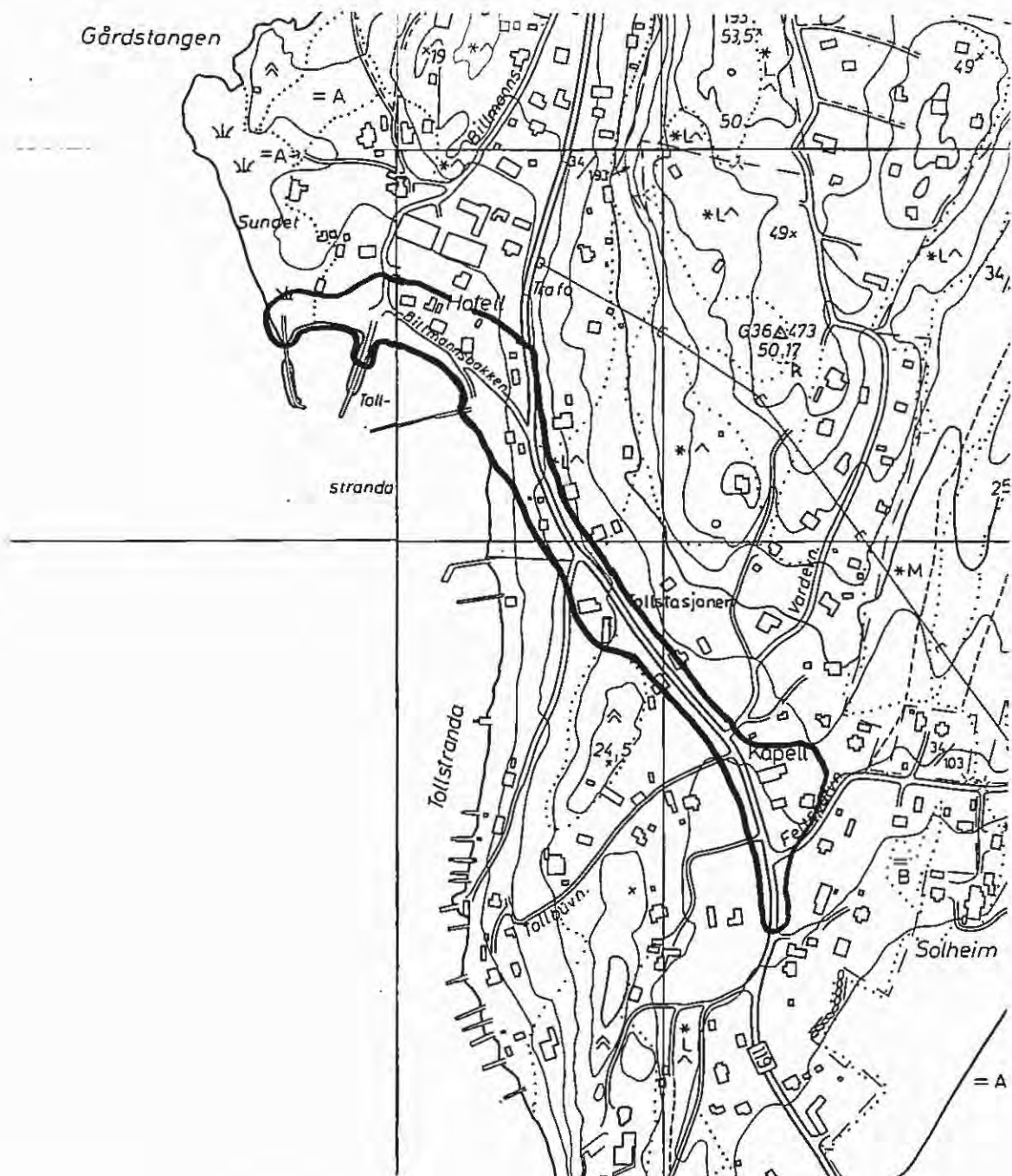
Lok. 9: FEØYA (nedfot. 15%)

RYGGE

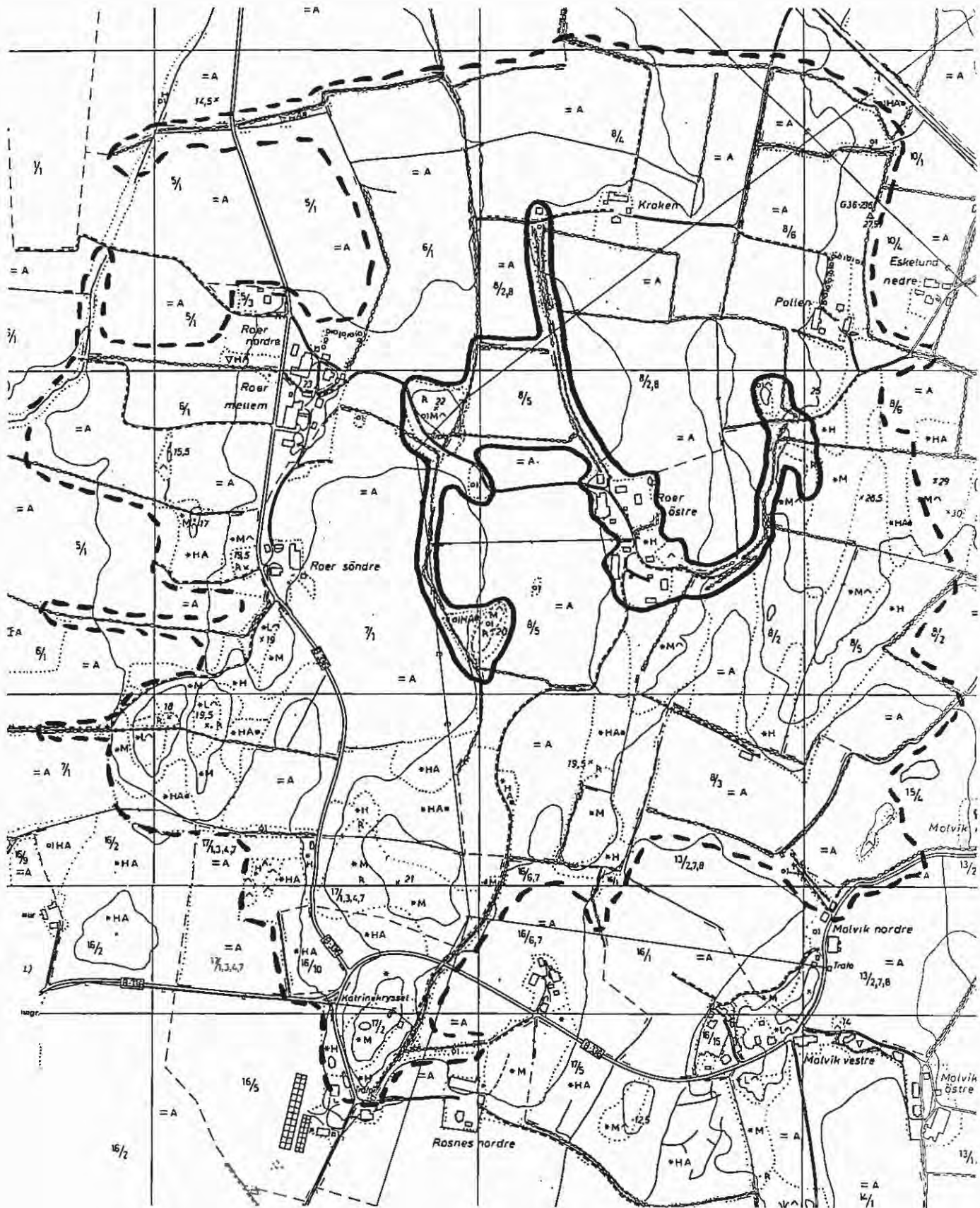
**Lok. 10: TELEMARSLUNDEN/
GUNNARSBYBEKKEN/EKEBY**

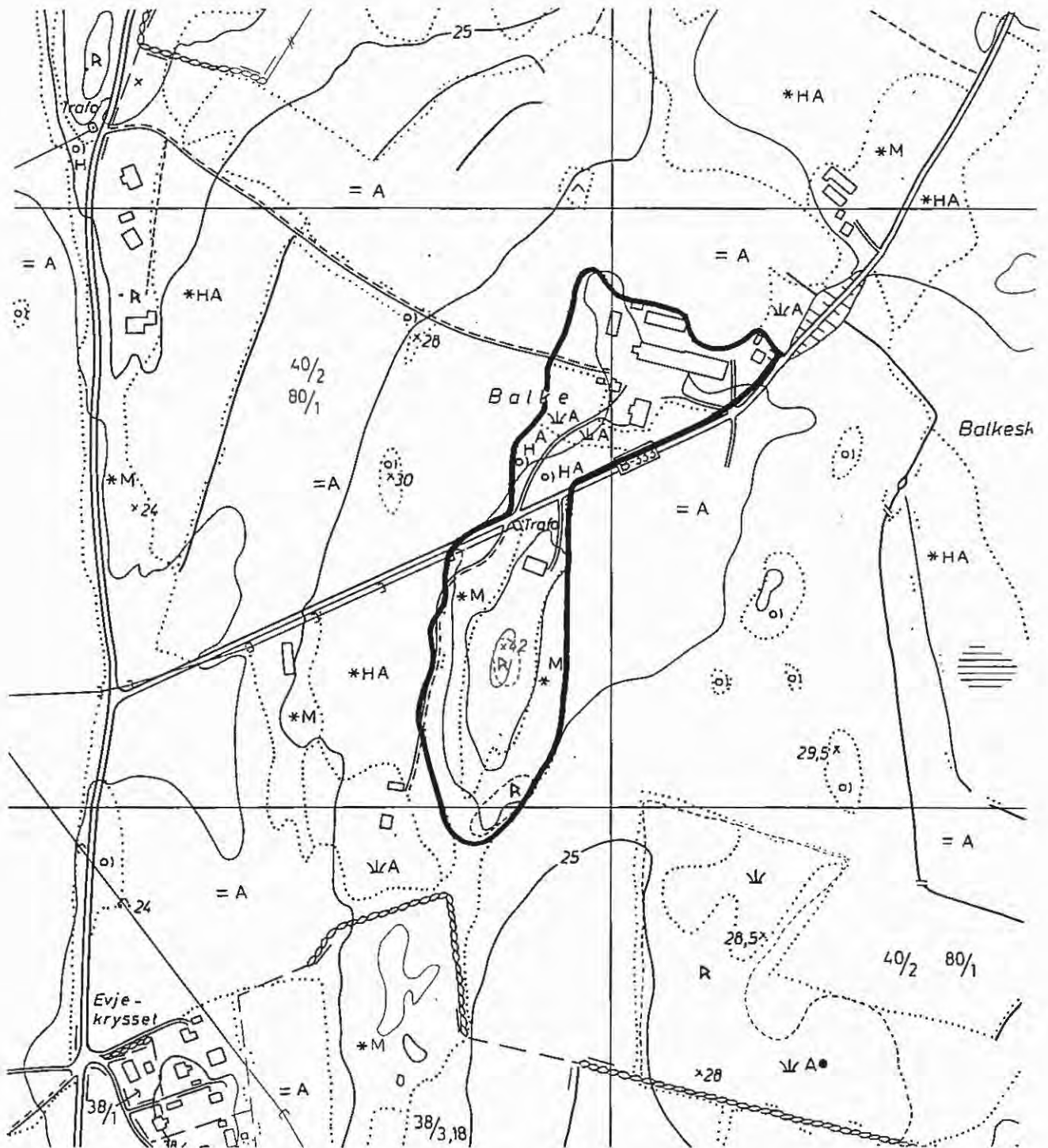
RYGGE

Lok. 12: LARKOLLEN

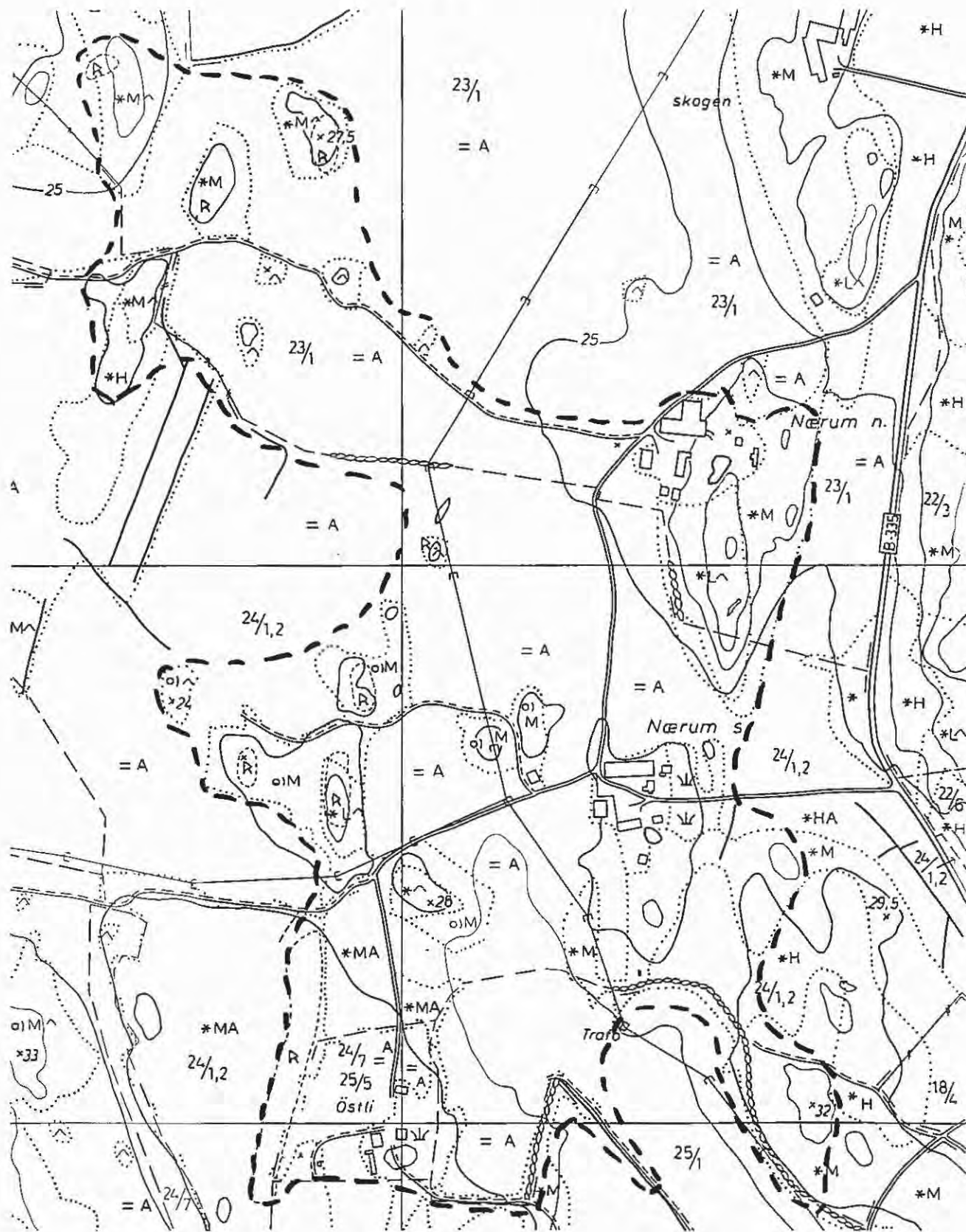
RYGGE

Lok. 13: ROER (nedfot. 40%)

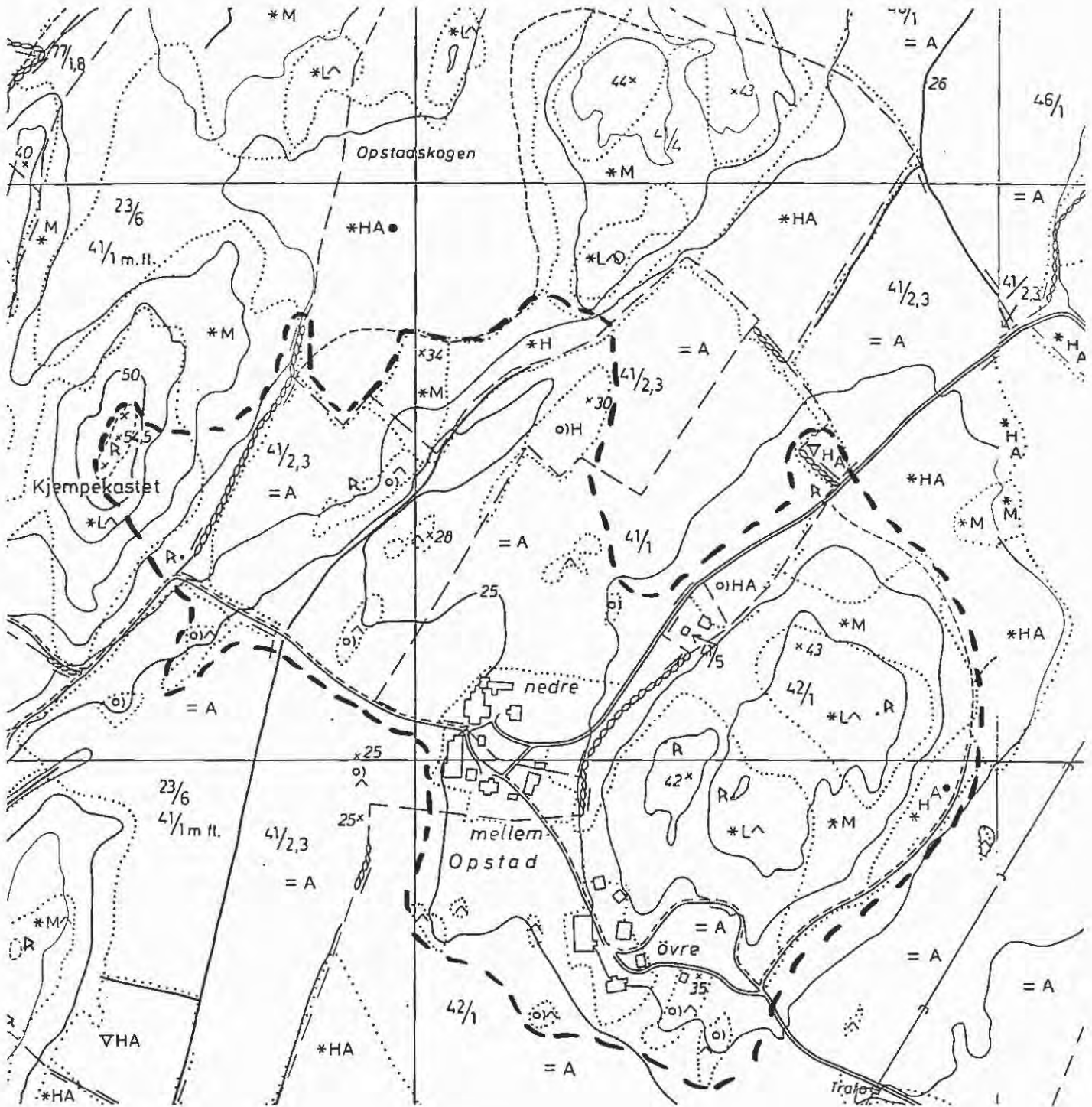
RYGGE

Lok. 14: BALKE

RYGGE

Lok. 15: NÆRUM

RYGGE

Lok. 16: OPSTAD

Lok. 17: HUGGENES/KJELLERØD

RØMSKOG KOMMUNE

LOKALITET	NR.	VERDI	INNGREP	KATEGORI
Eikestaden	1	middels/lav	gjengroing	beite ved landsted

Rømskog er kommunen nordøst i fylket med et areal på 184 km². Med et folketall på bare 650 innbyggere, er Rømskog en av landets minste kommuner. Det administrative senteret ligger i tettstedet **Rømskog**. Rømskog grenser til Marker i sør, Aurskog-Høland i Akershus i nord og vest og Dalsland i Sverige i øst. (Statens kartverk 1994).

Større partier av Rømskog ligger over den marine grensen. Dette gir seg utslag i få leiravsetninger og et mer kupert terreng. Kommunen har fylkets høyeste punkt, **Slavasshøgda**, med sine 336 moh. Ved **Trandum** nord for Rømsjøen, ved fylkesgrensen, finnes en markert breelavsetning som markerer marin grense. Området er en del berørt da det er tatt mye sand her, særlig i nordre del, men avsetningen har likevel betydning som marin grenselokalitet (Erikstad 1991). Ved **Fjørbekk** og ved **Karsby** finnes også fine grusavsetninger som viser den marine grensen, men på begge steder er det tatt ut mye grus (Neeb & Robertsen 1988, Erikstad 1991).

Store skogpartier og myrer dominerer i Rømskog. Sør i kommunen, inklusive deler i Marker, finnes en kortvokst furuskog med mye myr ved **Bleikertjern**. Korsmo & Svalastog (1993) anser arealet som verneverdig da vi her har endel gammel skog sammen med atlantiske innslag som klokkelyng i forening med snerprørkvein i barblandingsskog, en sjelden kombinasjon (Matuszkiewicz 1962). Her finner vi også den plantegeografisk interessante finnmarkspors (Fylkesmannen i Østfold 1976, Øhren 1982). I tillegg er faunaen interessant.

Rømskog ligger i den sørboreale vegetasjonsregion hvor det er dominans av bartrær og lite edelløvskog (Dahl et al. 1986). De store skogsområdene i Rømskog er årsak til at kommunen har fått tildelt skogstjerne som sin kommuneblomst (Iversen 1989a).

Rømskog har flere større vann hvor **Rømsjøen** er det største med sine 14 km². Det er registrert 2 bekkesystemer i kommunen, **Kopperudelva** og **Tukuelva**, som begge er lite forurenset (Kristiansen 1992). Bolghaug (1995) undersøkte 10 dammer og småtjern i kommunen hvorav ett ble ansett som meget verneverdig. Dolmen (1995) nevner **Oselva** som særlig interessant da det er registrert 12 øyenstikkerarter her, hvorav flere er rødlistet, sammen med flere sjeldne virvelløse dyr.

I Rømskog er det opprettet to naturreservater, begge er våtmarksområder fredet i 1992; **Hølvann** (delvis i Aurskog-Høland) og **Bleiken** (Fylkesmannen i Østfold 1994).

Det er skogen som har vært hovedgrunnlaget for bosetning i Rømskog. Fortsatt gir skogen mange arbeid. Flere av de eldre kombinasjonsbrukene hvor beitemark var et viktig innslag, er i dag sjeldne. Det finnes fortsatt endel beitemark, særlig omkring **Rømsjøen**, men de fleste områder er tilplantet med gran eller dyrket opp.

Det burde vært gjort et mer omfattende feltarbeid for å finne restarealer av kulturlandskapverdi i kommunen. Området omkring **Bøvik/Tårneby** (hagemark) utmerker seg som et areal som burde inventeres (Fylkesmannen i Østfold 1976, Kristiansen 1992).

Etter en flere dagers sykkelturné arrangert rundt i Rømskog ble flere arealer notert som interessante i kultur- og naturlandskaps-sammenheng (Løfall & Wergeland Krog 1995). For eksempel ble arealer omkring **Rømskog kirke** notert som interessante med funn av nattfiol og solblom i skogkanten mot sør.

Et svært spennende område finnes ved bygdetunet omkring **Kurøya** på nordøstsiden av **Rømsjøen** med funn av dunkjempe, tettegras og en stor bestand av engnellik. Enga burde vært slått for å opprettholde opplagt verdifulle kulturmarkselementer. I 1995 ble det gjenfunnet herosommerfugl i Østfold i denne eng. Arten er ikke kjent i fylket siden 1926 (Hansen 1993). Herosommerfugl står på Bernkonvensjonens liste over truede sommerfugler og behandles i den norske rødlisten som sjelden (Størkersen 1992). Arten er foreslått fredet mot innsamling i Norge (Angell-Petersen 1994). Ved **Kurøya** ble også rosenfink hørt.

Ved **Rømsjøens sørøstende** ble en flott, uslått natureng notert med rike bestander av småengkall og ballblom. Løfall og Wergeland Krog (1995) antyder et godt potensiale for å restaurere en slåtteeeng her, men enga ble dessverre pløyd opp samme høst.

Det synes høyst sannsynlig at kommunen har mer verdifulle kulturlandskapsarealer enn dette ene som er gitt omtale.

Lokalitet 1 - Eikestaden

Områdebeskrivelse:

- Eikestaden ligger ca 2 km VSV for Nordli og Rv 21. Gården ligger på østsiden av Vortungen ned mot vannet.
- Området er omkranset av granskog i nord, øst og sør. Vest for bygningene ligger et gjengrodd beiteområde. Beiteområdet strekker seg helt ned til Vortungen.
- Gammel natureng ligger som rester rundt bygningene.
- God grusvei fører inn til området.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante karplanter ble notert (tepperot, blåklokke, gulaks, tveskjeggveronika, føyblom, ryllik,

hvitkløver, rødkløver, engkvein, firkantperikum, blåknapp, sølvbunke, øyentrøst, prestekrage).

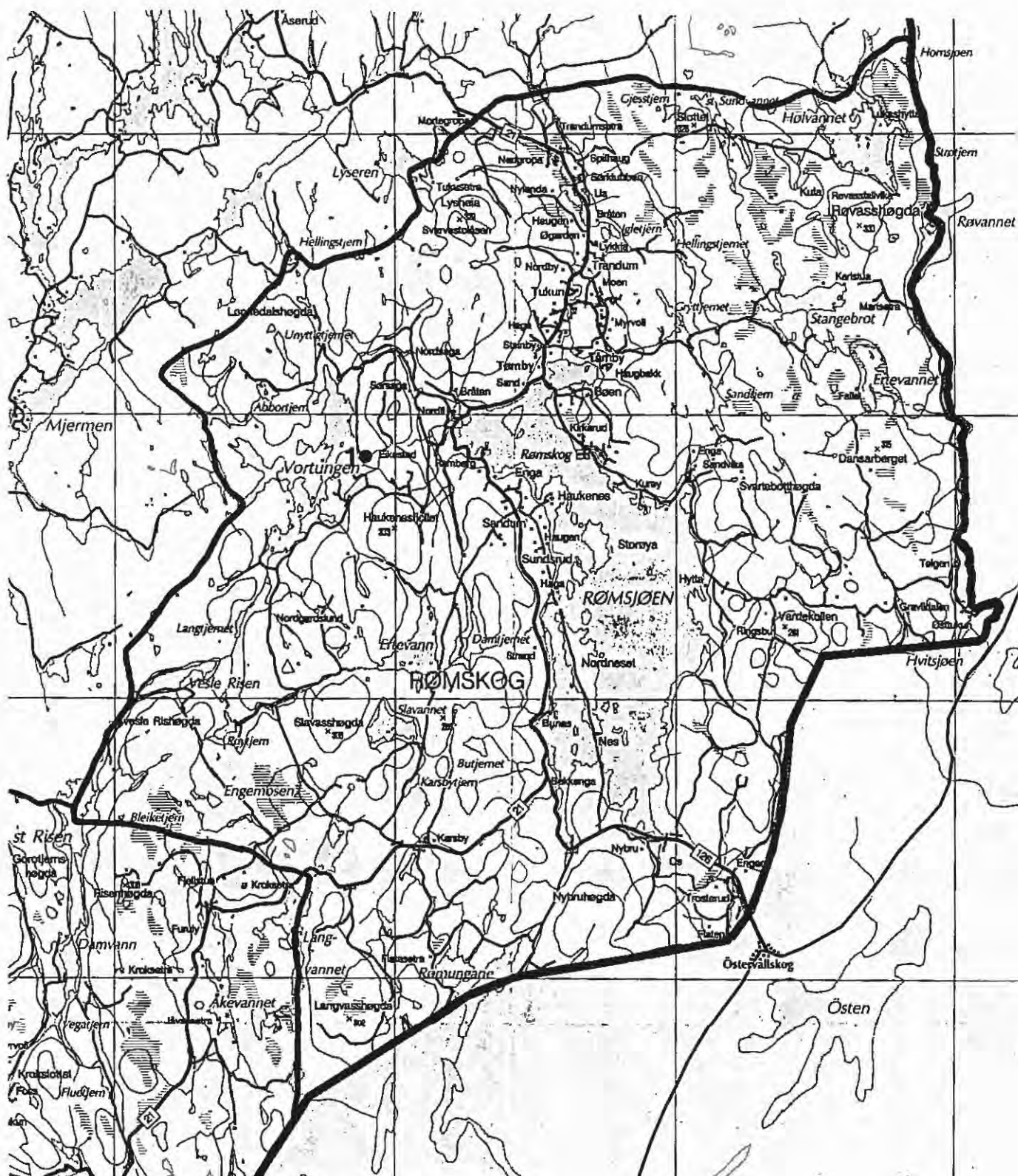
- Området er trolig ikke gjødslet med kunstgjødsel.
- På tunet finnes en nyplantet eik på ca 2,5 m. Bjørk gran og furu vokser spredt.

Kulturhistorisk verdi:

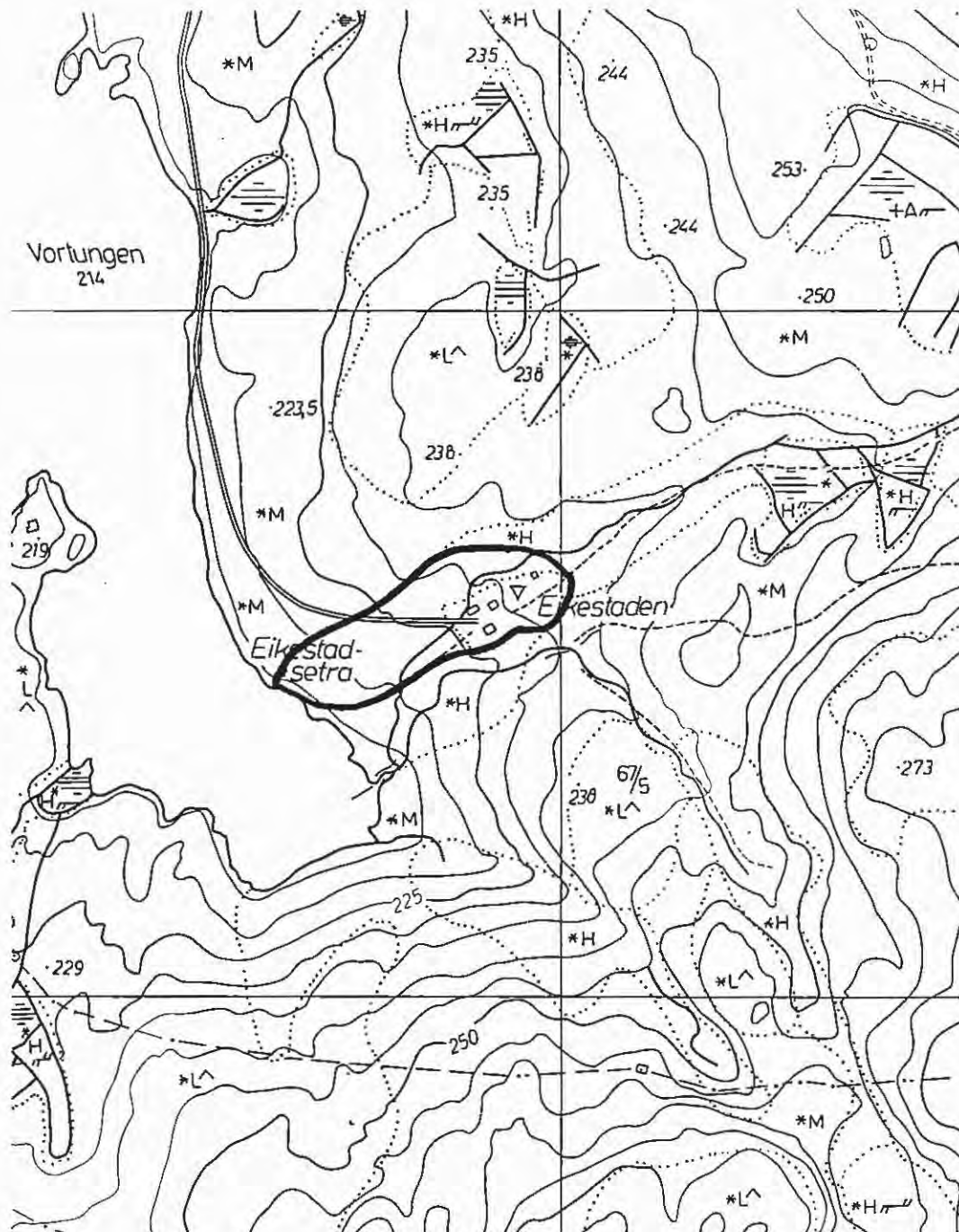
- Bygningene er gamle og noe medtatte.
- På tunet ligger en møllestein.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Eikestaden fungerer i dag som landsted og hovedhuset er bra vedlikeholdt. En dårlig vedlikeholdt, laftet bygning ligger i østenden av området.
- Området har ikke vært i tradisjonell bruk de siste 10-20 år.
- Lokaliteten vurderes til middels/lav verdi.

Rømskog kommune med avmerkete områder gitt nærmere omtale.
(Målestokk, rutenett 5 km.)

RØMSKOG

Lok. 1: EIKESTADEN

RÅDE KOMMUNE

LOKALITET	NR.	VERDI	INNGREP	KATEGORI
Finstad	1	middels/høy	gjødsling	str.eng/rav.bt./eikel.
Østre Tofteberg	2	middels	gjengroing	hagem./tidl. bt.omr.
Gillingsrød	3	lav/middels	gjengroing	eldre beiter v/vann
Stomner	4	middels	gjøds.	bt./karpedam/bygn.miljø
Åven	5	høy	slitasje	str.bt./tørrkn./sj.art.
Oksenøya	6	middels/høy	gjengroing	beiter nær Vansjø
Starenga	7	middels/lav	gjengroing	engomr. nær Vansjø
Store Sletter	8	høy	gjødsling	kystbeite/klt.hist.
Verkslunden/ Hauga	9	høy/middels	gjødsling	strandbeite/eikelund
Tomb	10	høy	gjødsling	herreg.lsk/kirke
Tasken	11	middels/høy		gml.hagem./sj.art
Råde kirke/ Lundeby	12	høy/middels	gjødsl.	krk./åp. k.lsk./sj.art.
Saltholmen	13	middels	slitasje	småbuer/sjeldne arter

Råde ligger sørvest i fylket og grenser til Tune i Sarpsborg i øst, Onsøy og Rolvsøy i Fredrikstad i sør, Oslofjorden og Rygge i vest og Våler i nord. Kommunen er på 122 km², og med et folketall på 6000. Det administrative senter ligger i **Karlshus** (Statens kartverk 1994).

Råde er bygda mellom de tre byene Fredrikstad, Sarpsborg og Moss med en avstand på ca 15 km til hver by. Den har en fin kyststripe mot sjøen, samt idylliske områder mot **Vansjø**. Råde er derfor en populær kommune i friluftslivssammenheng. Mellom disse strandlinjer reiser flatbygda seg med **Raet** sentralt gjennom bygda. Her går E6, og her finnes jernbanesporet. Flere steder er det en flott utsikt til fjorden fra disse ferdselsårer.

Råde er en typisk jordbruksbygd med omtrent like mye skog som dyrket mark. Nordvest for **Tomb** finnes særlig store leirsletter hvor det dyrkes korn. Mot **Raet** blir jorda lettere, men er her mye stein. Her dyrkes mye grønnsaker. De indre deler av kommunen er mer skogkledd, og her finnes fattige furuskoger over skrin jord på høyder opp mot 150 m over havet. Mot **Vansjø** finnes fine løvskogsbryn, ofte med dominans av svartor og istervier.

Det finnes enkelte gårder med melkeproduksjon og beitedyr ennå, men de fleste har gått over til ren maskindrift av den dyrkede marka. Mange engarealer og beiter er således enten vokst til med tennung og tilplantet med skog eller dyrket opp. Mange fine kulturlandskap i småskala er således gått tapt. I dag ligger store flater dyrket med mye bruk av kunstgjødsel.

Råde har mye gammel historie knyttet til bosetning omkring **Råde kirke** og ved **Kråkstadfjorden** fra 1200-tallet. Bygda har også svært mange fornminnefelt, noen tildels svært godt

vedlikeholdte og lett synlige i terrenget.

I Råde finnes flere naturreservater; **Søndre Sletter** og **Vesle Sletter** (fredet med tanke på sjøfugl, 15.12.1978), **Kurefjorden** (fredet våtmark, 22.12.1978, delvis i Rygge, Erikstad & Hardeng 1988). **Kurefjorden** våtmarksreservat ble vernet som Ramsarområde fra 24.7.1985 som det andre Ramsarområdet i Østfold ved siden av Øra naturreservat. Et Ramsarområde er et område med internasjonal verneverdi som vernes etter avtalen om vern av viktige våtmarker på jorda undertegnet i byen Ramsar i Iran i 1971 (Størkersen 1996). I 1992 ble det opprette våtmarksreservater ved **Moskjæra** i Vansjø, inklusive **Danskebukta**, **Kråkstadfjorden** gruntvannsområde (hekking, trekk, overvintring av fugl) og **Skinnerflo** (delvis i Onsøy i Fredrikstad og Tune i Sarpsborg) (Fylkesmannen i Østfold 1994, Brandrud & Stabbetorp 1994).

I kommunen er det registrert 10 bekkesystemer (Heiabekken, Akersbekken, Aarnebergbekken/Møllebekken, Løkkebekken/Haugerbekken/Slangsvollbekken, Kihlsbekken) (Kristiansen 1992). Flere av dem ørretførende, men alle har problemer med vannkvaliteten da landbruksavsig og kanaliseringer belaster bestandene. Dolmen (1992) registrerte faunaen i 22 dammer i kommunen, og i flere av dem er det gjort sjeldne funn. Bolghaug (1995) undersøkte 24 dammer og småtjern i Råde hvorav fem ble ansett som meget verneverdige.

Råde har fått tildelt marianøkleblom som sin kommuneblomst, en vakker art tilknyttet ekstensiv utnyttet beitemark. Arten er blitt langt mer sjelden i kommune i dag, men fortsatt finnes fine forkomster både mot **Vansjø** og i sommervarme lier mot kysten (Iversen 1989a).

Lokalitet 1 - Finstad

Områdebeskrivelse:

- Finstad gård ligger nordøst i Skinnerflo, snaut 4 km sørøst for Råde kirke, 500 m sør for E6. Gården ligger nær Skinnerflo på en åkerholme.
- Det avmerkete areal består av et variert og åpent jordbrukslandskap med ravinebeiter omgitt av frodige løvskogsbryn og et strandengområde mot Skinnerflo. Arealet er oppbrutt av dyrket mark med åkerholmer og eikelunder.
- Arealet deles i tre delområder.

Delområde 1: Ravinebeite mellom Finstad og Søland.

Delområde 2: Finstadbukta.

Delområde 3: Åkerholme nordvest for Finstad.

DELOMRÅDE 1: RAVINEBEITE MELLOM FINSTAD OG SØLAND

Områdebeskrivelse:

- Arealet ligger mellom sørvest for Finstad mot Søland. Her finnes et ravinområde som beites av storfe. Arealet er

relativt bratt med en bekk som ender i Skinnerflo.
 - Beiteområdet går gradvis over i en rik løvskog dominert av svartor ned mot Skinnerflo.

Biologisk verdi:

- Arealet består delvis av natureng men med endel svartor, hegg og gråor. Noe ask, bjørk og gran finnes også. Ingen interessante karplanter er kjent her (bitter bergknapp, gulaks fyllblom, hvitkløver, rødkløver, prestekrage, tepperot, ryllik, løvetann, engsoleie, tveskjeggveronika, legeveronika, sølvbunke, fuglevikke, rødsvingel, hårfrytle, marikåpe og engforglemmegei), men arealet synes mangelfullt inventert. Det oppleves imidlertid som urterikt (Siv Aastorp, pers. medd.).
 - Ravinen er attraktiv for fugl som oppholdssted og hekkeplass. Blant annet er nattergal kjent her.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert i delområdet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Ravinebeitet blir ikke gjødslet med unntak av de flateste partiene nærmest Finstad.
 - Arealet er landskapsestetisk og har særlig betydning overfor fugl ved siden av det beitet gir til dyra.
 - Delområdet vurderes til middels verdi.

DELOMRÅDE 2: FINSTADBUKTA

Områdebeskrivelse:

- Arealet består av et strandengbeite, ca 200 m sør og øst for Finstad gård, innerst i Finstadbukta som er en del av Skinnerflo.
 - Strandengområdet har tildels svært våte partier og inkluderer en del av mudderflatene i vannet. Arealet er relativt åpent med kantsoner av hovedsakelig svartor.
 - Arealet beites av storfe.
 - Området er en del av Skinnerflo naturreservat.

Biologisk verdi:

- Arealet preges av våte partier med fuktelskende vegetasjon som bekkeblom, hanekam, sverdlilje, trådsiv, kattehale, klourt lyssiv og fredløs. Den kanskje mest interessante karplanten utenfor mudderflatene er myrstjerneblom som er varmekrevende og i Norge bare knyttet til Sørøst-landet med ett unntak ved Stavanger (Hultøn 1971).
 - På mudderflatene finnes flere rødlistete arter som firling, korsevjeblom, skaftevjeblom, trefelt evjeblom, og hornblad. Alle disse regnes som hensynskrevende (Størkeren 1992). Ellers finnes mye evjeblom, evjebrodd, sylblad og tjønngress på grunt vann. Dette er arter som er begunstiget av et moderat beite, men tåler dårlig mye tråkk.
 - Enkelte arealer bærer preg av et for lite beitepress da mjødurte og kvass-starr ekspanderer. Tuer av sjøsivaks finnes også ute i vannet.
 - Arealet er svært attraktivt for vannfugl som ender, gråhegre

og måker. Nattergal er også kjent her. Fiskeørn henter nær daglig fisk i det grunne vannet i hekkesesongen.

- Skinnerflo har et rikt utvalg med fisk, særlig karpefisk, men også mye fin gjørs, abbor og storgjedder. Særlig stor karuss er også kjent herfra (Iversen 1988b).
- Arealet er trolig rikt på vannlevende og fuktighetselskende insekter, men forholdene er ikke nærmere undersøkt.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Strandengområde er landskapsestetisk med flere elementer knyttet til løvskogsbryn omkring den trange bukta i Skinnerflo.
- Arealet kunstgjødsles ikke, men domineres av grasarter da beitet mottar betydelige nitrogensig fra overforliggende dyrket mark.
- De mest betydelige biologiske verdier synes å være mudderbankene med sjelden ferkvannsbotanikk.
- Arealet holdes i hevd og vurderes til middels verdi.

DELOMRÅDE 3: ÅKERHOLME NORDVEST FOR FINSTAD

Områdebeskrivelse:

- Ca 200 m nordvest for Finstad ligger en eikelund på en åkerholme. Denne er godt synlig fra E6 og danner et landskapsestetisk trekk.
- Mot vest stuper berget 20 m ned.

Biologisk verdi:

- Arealet består av tildels storvokste eiker. Biologisk verdi er knyttet til alderstegne trær da de er viktige levesteder for vedavhengige virvelløse dyr.
- Feltskiktet domineres av liljekonvall og smyle. Forøvrig er karplantene dårlig kjent, men her finnes innslag av kulturplanter.
- Arealet har mye småfugl.

Kulturhistorisk verdi:

- Hele eikelunden og åkerholmen består av et gravfelt.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet er svært landskapsestetisk med fine eiketrær på en holme omgitt av dyrket mark.
- Arealet er interessant da betydelige forminner finnes her.
- Området vurderes til middels verdi.

HELHETSVURDERING

- Finstad er et landskapsmessig, kulturhistorisk og biologisk interessant område som ligger vakkert til ved Skinnerflo godt synlig fra E6.
- Gården Finstad har en gammel historie tilbake til 1330 (Bassøe et al.1968). Våningshuset er satt opp i 1839, mens de øvrige bygninger er yngre (Roer 1942).
- Lokaliteten utgjør dessuten en del av et større kulturlandskapsområde med mange kvaliteter. Asheim (1993) ser arealet i sammenheng med et større areal hvor Solli-området i

Tune også er med.

- Finstad vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 2 - Østre Tofteberg

Områdebeskrivelse:

- Østre Tofteberg ligger ca 3 km SSØ for Råde kirke, få hundre meter fra Skinnerflo. Gården ligger på en stor åkerholme omgitt av dyrket mark.
- Det upresist avgrensede arealet inkluderer gårdbebyggelsen, endel, to mindre engområder som er adskilt med en løvskog, einerbakker og brattberg i sørvest. Engområdene danner tydelige romavgrensninger.
- Området beites ikke i dag.

Biologisk verdi:

- Ingen spesielt interessante karplanter er registrert her, men arealet synes mangelfullt inventert. I tidligere beitemark er forventet artsinventar som grasstjerneblom, engsoleie, engkvein, fuglevikke, prestekrage, fagerklokke, legeveronika, tveskjeggveronika, marikåpe og gulaks registrert.
- Enkeltstående store trær av eik, og einer finnes.

Kulturhistorisk verdi:

- Et fornminne finnes like sørvest for bebyggelsen.
- Østre Tofteberg har sin historie tilbake til 1664 (Bassøe et al. 1968). Bebyggelsen består i dag av syv hus.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området har landskapsestetisk verdi. Kulturhistoriske minner finnes også. De biologiske verdier er imidlertid mangelfullt dokumentert.
- Asheim (1993) ser arealet i sammenheng med et større areal hvor Solli-området i Tune også inkluderes.
- Isolert sett vurderes arealet til middels verdi.

Lokalitet 3 - Gillingsrød

Områdebeskrivelse:

- Gillingsrød ligger ca 3,5 km NNØ for Råde kirke, på østsiden av Vansjø.
- Det avmerkete areal tar med bebyggelsen på Gillingsrød og går sør til Knapperviken.
- Arealet utgjør et småskalert jordbruksområde med dyrket mark, hagemark, gamle beiter og randsoner. Skog over grunnlendt mark, samt en del av strandkanten langs Vansjø, er også med. Arealet omgis av skogspartier i nord, øst og sør.
- Ingen beitedyr går her i dag.

Biologisk verdi:

- Ingen tilfredsstillende inventering av området er kjent. På tidligere beiter er det notert forventet inventar som grasstjerneblom, engsoleie, sølvbunke, rødkløver,

stormarimjelle, hvitkløver, gjerdevikke, marikåpe, tiriltunge, rødsvingel og hårfrytle.

- På hagemark finnes fin bjørk og ranke einerbusker.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert i området.

- Gillingsrød har gårdshistorie fra 1400-tallet, men både i 1619, 1735 og 1751 omtales gården som en ødegård (Bassøe et al.1968). I dag består Gillingsrød av flere nærliggende gårder. De eldste husene er fra omkring 1820-tallet (Roer 1942).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er landskapsestetisk med bekker, gamle beiter, dyrket mark, koller i landskapet, åkerholmer og skogsbryn. Den nære tilknytning til Vansjø gjør arealet ytterligere idyllisk og naturskjønt.

- Det er imidlertid ikke påvist biologiske eller særlig interessante kulturhistoriske verdier her.

- Arealet vurderes til lav/middels verdi.

Lokalitet 4 - Stomner

Områdebeskrivelse:

- Stomner-gårdene ligger ved jernbanelinjen ca 6 km VNV for Råde kirke, en drøy km øst for RV 116.

- Det avmerkete areal inkluderer den søndre Stomner-gården. Den ligger like øst for Sandaker på en stor åkerholme. Her finnes bergknauser, skogteiger med blandingsskog og tarmer med naturenger. Naturengområdet ligger i tilknytning til tunet på Stomner. Hele arealet er omgitt av dyrket mark.

- Store deler av arealet beites av sau.

Biologisk verdi:

- Ingen tilfredsstillende inventering av biologiske verdier foreligger. På tørre partier er registrert bitter bergknapp, småsyre, smyle, stemorsblom, mens på fuktigere steder dominerer grasstjerneblom, engsoleie, einstape, sølvbunke og harestart. Arealene har enkelte fine søyleeinere, bjørkelunder sammen med furu. Stedvis finnes plantete, rene granbestander.

- Inntil driftsbygningen ved gården ligger en stor gårdsdam med blant annet karpe (Borgström et al.1990, Dolmen 1992). Arten har vært her noen tid, men er ikke blitt med i litteraturen før i ny tid, jfr. Eggan & Johnsen (1983). Her er også registrert den sjeldne buksvømmeren *Sigara striata* (Dolmen 1992).

- Vegetasjonen omkring dammen synes triviell med store bestander elvesnelle.

Kulturhistorisk verdi:

- Et fornminne er registrert i nordøstre hjørne av arealet. Et annet ligger like utenfor mot jernbanelinjen.

- Innenfor arealet finnes et forsvarsanlegg fra siste krig.

- Rydningsrøyser ses flere steder.

- Flere relativt fine steingjerder finnes i nord og mot Sandaker i vest.
- Bebyggelsen er særegen og godt vedlikeholdt. Gårdshistorien går tilbake til i alle fall 1611 (Bassøe et al.1968). Hovedbygningen er fra 1840, restaurert i 1918 og senere. Fjøset er fra 1896 og stall med låve fra 1911 (Roer 1942).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet har betydelig landskapsverdi der den ligger som en allsidig åkerholme omgitt av dyrket mark.
- Beitearealene blir kunstgjødslet slik at beitemark er grasdominert. De biologiske verdiene synes å være mest knyttet til den interessante karpedammen, men forholdene er mangelfullt undersøkt.
- Det kan synes som et forstyrrende element med jernbanen så nær stedet.
- Kulturhistoriske minnesmerker finnes også i tillegg til et særpreget, eldre bygningsmiljø på gården.
- Stomner vurderes til middels verdi.

Lokalitet 5 - Åven

Områdebeskrivelse:

- Åven ligger ca 4 km VSV for Tomb kirke, på en halvøy mellom Kråkstadfjorden i sør og Kurefjorden i nord.
- Det avmerkete areal ligger nord for Fv 351 og inkluderer mye beitemark langs sjøkanten, de nordligste Åvengårdene, endel dyrket mark, samt tørrknauser med hytter og steingjerder på vestsiden av Nordre Kokholmsund.
- Lokaliteten er oppdelt i mange landskapsrom og vegetasjonssamfunn fra tørre knauser med einerberg til friskere løvskogspartier og strandenger hvor store mudderflater dominerer med tynt vegetasjonsdekke, såkalt marsklandskap. Hagemarker, svaberg og klover inngår i lokaliteten.
- En dam finnes også på storfebeitet.
- Lokaliteten grenser til Fuglevik naturreservat i nord og øst.
- Store deler av marsklandskapet og kystsonen blir beitet av storfe og hest.

Biologisk verdi:

- Arealet har en mangfoldig topografi hvor både beitebetingete strandengsamfunn inngår sammen med grunne viker hvor soneringer av sumpplanter dominerer, tørrere beitebakker, hagemarker, fuktenger og knaussamfunn. Rikere løvskog finnes også med enkelte grove eiker, lønn, lind og store einere.
- I beiteeng/fukteng inngår føllblom, blåkoll, marikåpe, hjertegras, blåfjær, småengkall, prestekrage, hvitmaure, gulmaure, hanekam, fuglevikke, storklokke, rødkløver, harekløver, enghumleblom, blodstorkenebb, bergknapp, engtjæreblom, strandløk, hartmansstarr, gjetertaske, tiriltunge, gulaks og bekkeblom. De fleste av disse artene er vanlige innslag på en fuktig beitemark.

- Av de med størst interesse er blodstorkenebb, blåfjær, hartmansstarr og storklokke. De tre førstnevnte indikerer basisk jordsmonn, mens storklokke er generelt sjelden i ytre Østfold (Båtvik 1994a).
- Hartmansstarr er en art som ikke er gjenfunnet på Åven i ny tid. Den ble oppdaget i 1951 i en fuktig grasbakke nær stranda, og sist sett i 1969 samme sted (Iversen 1989c, Båtvik 1992). Området ble grøftet i 1984, og arten kan trolig ha forvunnet etter dette, eller i alle fall ha blitt langt mer sjelden her (Iversen 1989c). Arten er beitebegunstig, rødlistet som hensynskrevende (Størkersen 1992), og i dag kjent på ca 20 lokaliteter i Norge hvorav ca 7 lokaliteter i Østfold.
- I strandenga i nordøst inngår delvis i Fuglevik naurreservat. Her finnes et typisk marsklandskap hvor sjøvannet står inne på det tynne vegetasjonsdekket på leirflatene. Flere pøler dannes her. Av mer interessante arter her kan nevnes den rødlistete strandrødtopp (hensynskrevende), rike forekomster av saftmelde, salturt og saltstarr.
- Det er sannsynlig at både tørrbakker og strandenger kan inneholde flere spennende arter på Åven da arealet synes mangelfullt inventert.
- Arealet er et viktig område for vannfugl, særlig de store mudderflatene og omkring pølene gir mat og oppholdssted for mange sniper, ender, gråhegre. Enkelte år høres også myrrikse og vaktel her.
- Både sumpområdene, engene og tørrknausene er rike lokaliteter for virvelløse dyr. Her er kjent landets eneste forekomst av løpebillen *Acupalpus brunnipes* sammen med flere andre sjeldenheter som billene *Pogonus luridipennis* (stor forekomst, og fortsatt eneste (?) forekomst i Norge på Åven) og *Bembidion varium* (bare kjent herfra ved siden av Glomma i Eidsberg i Norge) (Ligaard 1984, Hansen 1991). Relativt nyoppdaget i Norge er også vannbillen *Helphorus fulgidicollis* hvor flere funn er gjort på Åven som det eneste sted i Norge (Ødegaard 1994).
- Det siste kjente funn av løpebillen *Carabus convexus* i Norge ble gjort på Åven i 1960 (Zachariassen 1990). Arten er knyttet til solåpen, gjerne dyrket mark (Harde 1984). Billen ble funnet ganske rikelig omkring århundreskiftet, men regnes i dag som borte fra norsk fauna, kanskje fordi den var sårbar for sprøytemidler som benyttes i landbruket i kombinasjon med generelt traktorarbeidet jord.
- På Åven er det også gjort funn av billen *Lycoperdina succincta*. Dette dyret er knyttet til røysopp på beitemarker og forsømte hager (Hansen 1951, Andersen 1966). Arten er kjent fra tre lokaliteter i Norge, hvorav to i Østfold (Zachariassen 1990). Trebukken *Exocentrus lusitanus* er kjent fra fem lokaliteter i Norge, hvorav to i Østfold. Arten er knyttet til gamle linder og lønner, og er kjent fra Åven (Zachariassen 1990).
- Dammen omgis av svartor. Det ble ikke påvist særskilte biologiske verdier her (Bolghaug 1995).

Kulturhistorisk verdi:

- Flere fine steingjerder finnes vest i arealet.

- Et fornminne er registrert nordvest for den vestligste Åvengården, trolig en gravrøys.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet er landskapsmessig og botanisk svært interessant. Det er innholdsrikt med variasjon fra hevdholdte beiter, store strandenger med sjeldne arter, tørrenger og urterike fuktenger samt det store marsklandskapet.

- Endel områder beites ekstensivt. Marsklandskapet beites i tillegg av hest. Beiting her er viktig for å opprettholde den beitebetingete vegetasjonen, men bør være moderat med tanke på de sjeldne billefunn som er gjort her. Billesamfunn er svak for tråkkskader.

- Dette marsklandskapet var lenge lite berørt og unikt i landsmålestokk. Før fredningen kom i stand, ble det på 1980-tallet anlagt flere grøfter for å vinne jordbruksland. Dette har ødelagt deler av dette storslåtte landskapet.

- Dammen i området er ansett som verneverdig (gitt verdien tre på en skala til fire), men det er ikke påvist spesielle biologiske verdier her (Bolghaug 1995).

- Åven er mye brukt som friluftsområde. Mange hytter finnes også her. Lenger sør på Åven ligger badestedene Husebystranda, med tilgrensende campingplass, og Storesand. Den store campingtrafikken både til campingplasser og til hytter gir relativt stor slitasje på Åven, men vel ikke størst i det avmerkete området.

- Ved Husebystranda finnes kommunens eneste eksemplar av den rødlistede flyvesandsplanten strandtistel. I fylket finnes ca 10-15 eksemplarer årlig på ca 5 lokaliteter (Båtvik 1992a).

- Området grenser til Kurefjorden naturreservat i nord.

- Åven har mange verdifulle elementer knyttet til sjeldne forekomster og hevdholdt kulturmark, og gis vurderingen høy verdi.

Lokalitet 6 - Oksenøya

Områdebeskrivelse:

- Oksenøya er øy sørøst i Vansjø på ca 1000 mål, vest for Henestangen.

- Øya rommer skogarealer, dyrket mark, rabber med fjell i dagen, beitemark og naturengområder. Øya viser stor variasjon i terrengformer og vegetasjon. Den inneholder flere tydelige landskapsrom. Tre arealer er gitt særskilt omtale.

Delområde 1: Hestebeite i vest.

Delområde 2: Hestebeite i sør.

Delområde 3: Grisebeite.

DELOMRÅDE 1: HESTEBEITE I VEST

Områdebeskrivelse:

- Arealet utgjør et åpent engområde med grense mot vannet i vest. Arealet er omgitt av blandingsskog med mye bjørk og furu.

- Arealet beites av 8-15 hester.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante karplanter er kjent her, men arealet synes mangelfullt inventert. Her finnes en frodig vegetasjon på både fuktpartier og på tørrere knauser. Som dominerende er registrert føllblom, hvitkløver, blåkoll, tepperot, sølvbunke grasstjerneblom, ryllik, nyseryllik, firkantperikum, engsoleie, tveskjeggveronika, blåklokke, småsyre, rødkløver, smyle og engrapp. I fuktige søkk mot vannkanten finnes storveronika, vasspepper og veikveronika. - Mot vannet finnes en fin svartorbrem sammen med bjørk og osp.

Kulturhistorisk verdi:

Ikke registrert i delområdet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Hestebeitet er relativt stort og ligger idyllisk til bak svartorbremmen mot Vansjø.
 - Arealet er mye brukt som teltplass for kanopadlere.
 - De biologiske verdier er mangelfullt dokumentert, mens de kulturhistoriske synes små.
 - Området vurderes til middels verdi.

DELOMRÅDE 2: HESTEBEITE I SØR

Områdebeskrivelse:

- Arealet er et lite, delvis tresatt, beite i en bukt mot sør på Oksenøya.
 - Området mangler kontinuitet i beitepress, men i nyere tid har flere hester beitet arealet, trolig hester fra delområde 1.

Biologisk verdi:

- Feltskiktet er dårlig undersøkt, men fuktighetselskende høystauder som fredløs, klourt, gul frøstjerne, sverdlilje, takrør og sjøsivaks finnes. En del av sumpsivaks-tuene og takrørbeltet holdes delvis nede av hestene.
 - De største biologiske verdiene synes å være knyttet til mudderflatene. Her er kjent de rødlistede artene trefelt evjebloom, korsevjebloom, firling, hornblad og skaftevjebloom. Alle disse er konkurransesvake og er rødlistet som hensynskrevende (Størkersen 1992). De er beitebegunstigete, men trenger en balanse av beitedyr som holder konkurrerende vekster unna samtidig som de ikke utsettes for for mye tråkk.
 - Andre beitebegunstigete arter, knyttet til mudderflater eller grunt vann, er evjebrodd, vasskryp, krypsivaks, nålesivaks, sylblad, botnegras, tjønngras, storblærerot og andemat.
 - Trådbregne er rødlistet som direkte truet (Størksersen 1992). Fylkets største bestand fantes her. Den ble oppdaget i 1969, men er ikke sett etter 1988 (Båtvik 1992a). En viktig årsak til mulig utgang er et for lite beitepress samt gjødseltilsig slik at ekspanderende brutalvegetasjon skygger den ut.

- Arealet er delvis tresatt av svartor og hegg.

Kulturhistorisk verdi:

Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er et interessant beite med en frodig kantskog sammen med flere sjeldne, beitebegunstigete arter. Det bærer imidlertid preg av stor gjengroing slik det er mange steder i Vansjø. Gjengroingen skyldes ikke først og fremst for få beitedyr, men for stort næringstilsig til innsjøen. Generell eutrofiering av Vansjø er et problem overfor biomangfoldet.
- Delområdet vurderes til middels/høy verdi.

DELOMRÅDE 3: GRISEBEITE

Områdebeskrivelse:

- Arealet ligger i den første bukta vest for brua til Oksenøya. Beiteområdet går helt ut i vannet.
- Mot vannkanten finnes en frodig svartorskog. Delområdet er omgitt av blandingsskog og stier.
- Det beiter gris her, delvis mørke raser.
- Beitet har kraftig inngjerding.

Biologisk verdi:

- Arealet er svært opprotet av grisene. Mot vannet finnes en svartorbrem med rikelig innslag av istervier og fuglespredde solbær- og ripsbusker. Forventet inventar av gul frøstjerne, sverdlilje, klourt, kattehale og fredløs finnes i fuktskogen, mens på engene dominerer hvitkløver, rødkløver, hundegras, engrapp, timotei, tunrapp og løvetann.
- Langs stien på vestsiden finnes et fuktig berg med store forkomster av blærelav hengende på berget.
- Mudderbankene er svært ødelagt av tråkk fra grisene, og en finner ingen av de rødlistede artene her som de i delområde 2.

Kulturhistorisk verdi:

Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet er svært opprotet av grisene. Det synes underlig at dyra får lov å gå så langt ute i vannet da Vansjø benyttes som drikkevannskilde. Det blir dermed ingen buffer til å ta imot gjødsling fra dyra og ikke minst de jordpartikler som hele tiden rotes opp og gjør vannmassene svært grumsete.
- De biologiske verdiene gis svært dårlige vilkår her, mens de kulturhistoriske verdiene synes små.
- Delområdet vurderes til lav verdi.

HELHETSVURDERING

- Oksenøya har mange interessante elementer. Store partier oppleves som svært idylliske og er rikelig benyttet av friluftsfolk, gjerne kanopadlere.
- Husene sørøst i området benyttes til feriekoloni store deler av sommeren. Her finnes fine gress-sletter med løvskogsbryn og

varmekjær vegetasjon mot vannet.

- Øst i storområdet finnes fylkets største bestand av fjellplanten fjelltjæreblom. Denne er særlig interessant plantegeografisk da den regnes som en relikvium som er blitt igjen i lavlandet fra dengang isen trakk seg tilbake over fylket vårt med alle fjellplantene som følgesvenner (Båtvik 1992a). Fjelltjæreblom ble oppdaget i Vansjø i 1882 (Blytt 1886, Lid & Zachau 1928, Holmboe 1934), og det finnes fortsatt fine forekomster her som de eneste voksesteder for arten i fylket ved siden av Lefseholmen og Gåseholmen også i Vansjø (Båtvik 1992a).
- Et stort problem overfor biomangfoldet i Vansjø er den tiltagende eutrofieringen. Dette fører til gjenvækst av strandsonen med sjøsivaks og takrør slik at småplanter bukkes under. Overfor biomangfoldet er grisebeitet delvis ute i vannet uheldig.
- Områdene omkring er attraktive for båtfolk og fiskere da Vansjø har rike fiskeforekomster (Hauger et al. 1985, Fylkesmannen i Østfold 1988).
- De kulturhistoriske minnesmerker synes små.
- Oksenøya vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 7 - Starenga

Områdebeskrivelse:

- Starenga ligger 2,5 km nordvest for Råde kirke, ca 1 km sør for Oksenøya.
- Det avmerkete areal består av en småskalert mosaikk som inkluderer bebyggelsen på gården, gamle beiter, åkerholmer, frodige bekkedrag og blandingsskog med løvskogsbryn, men også tørrere knauser med furuskog som går helt ut til vannkanten.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent her (hvitkløver, sølvbunke, engsoleie, tiriltunge, grasstjerneblom, hårfrytle, ryllik, legeveronika, hvitmaure, geitrams, mjødukt), men arealet synes mangelfullt inventert. Kulturspredd fagerfredløs finnes også.
- I et slikt mosaikkpreget landskap vil biologiske verdier være knyttet til fuktige bekkedrag og enger i flere gjengroingsfaser. En relativt lang strandlinje med kanvegetasjon, synes også interessant overfor vannbotanikk, virvelløse dyr og fugl.

Kulturhistorisk verdi:

- Ingen fornminner er registrert her.
- Starenga har en relativt tidlig bosettingshistorie. Den nevnes som plass i biskop Jens Nilsøns visitasreiser fra 1594-97 under Skråtorp. Fradeling som eget bruk fra Skråtorp skjedd i 1900 (Bassøe et al. 1968).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Dette mosaikkpregete landskapet utgjør et interessant og idyllisk landskap.

- Arealene er dessverre ikke i bruk som beitemark lenger, og gjengroingen ekspanderer. Den typiske beiteavhengige engfloraen er i ferd med å forsvinne.
- Mot Vansjø finnes betydelige mengder brutalvegetasjon som vitner om en tiltagende eutrofiering. I dag finnes brede belter og forekomster av havsivaks, elvesnelle, takrør og vassrørkvein.
- Fortsatt finnes en betydelig opplevelsesverdi knyttet til de mange landskapselementer samt til området som bade-, padle- og fiskested.
- Arealet vurderes til middels/lav verdi.

Lokalitet 8 - Store Sletter

Områdebeskrivelse:

- Store Sletter er den største og nordligste av tre store øyer som ligger langs Rådekysten. De består alle av bergarten rombeporfyrkonglomerat med historie tilbake til perm (Sigmond et al. 1984). Berget forvitrer slik at overflaten blir svært ruglet og med større og mindre rauker i landskapet. Store Sletter har de fineste raukene langs Østfoldkysten (Sandersen 1991).
- Store Sletter er særskilt valgt ut fordi den er den eneste øya med vedvarende beitetradisjon da det her er bra tilgang på vann. De øvrige øyene ligner på Store Sletter i utseende, men mangler den samme kontinuitet i beitetradisjon.
- Øya består av beitemark, både fuktige og tørre. Lite trevegetasjon finnes her, bare noe einer, mispel og rosekratt.
- Sletterøyene tilhørte, fram til 1938, Tomb herregård og har tradisjonelt vært sauebeite. I senere tid har også storfe beitet her. I dag eies Sletterøyene av Råde kommune, men dyr fra Tomb går her fortsatt.
- Alle tre øyene inngår i det foreslåtte landskapsvernområdet som inkluderer Eløya, Kollen og Danmark i Rygge. I tillegg er søndre deler av både Store Sletter og Søndre Sletter fredet som sjøfuglreservater.

Biologisk verdi:

- Vegetasjonen er godt kartlagt på Store Sletter (Kasbo 1981, Strandli 1990). I typiske vegetasjonssamfunn på øya dominerer sandstarr, bitter bergknapp, lodnefaks, sandarve, vårarve, strandsmelle, tjæreblom, gjeldkarve, og fagerklokke.
- Store Sletter har de samme steppesforhold som Eløya med rik forekomst av kubjelle. Arten tilhører steppelandskapet i Øst-Europa, og finnes i Norge bare fra Hovedøya i nord til Ytre Oslofjord, med de rikeste forekomster i landet på øyene langs Råde/Rygge-kysten (Hultèn 1971, Båtvik 1992a).
- Av sjeldne arter ved siden av kubjelle, bør nevnes den varmekjære busken svartmispel, flyvesandsplanten strandkveke, knollmjødukt (i Østfold knyttet til baserik bunn, kjent fra ca 20 lokaliteter, hvorav 15 finnes på Jeløy, Båtvik 1992a), gul hornvalmue (rødlistet som sårbar, foreslått fredet i Norge, Angell-Petersen 1994. Arten er kjent fra Sletter siden 1874, Båtvik 1992a), fjellrapp (en fjellplante som går inn på

baserike, tørrmarker i fylket på totalt 9 lokaliteter, men trolig bare 5 intakte Båtvik 1992a, Lågbu & Båtvik 1996) og aksveronika (basekrevende og varmekjær, kjent fra 5 lokaliteter i fylket, Båtvik 1992a).

- Alle de nevnte sjeldenheter er begunstiget av beiting med unntak av gul hornvalmue. Denne beites i alle fall av sau. Arten har forøvrig ikke vært sett på Store Sletter siden 1974, men er kjent for ustabil opptreden da den er toårig.

- I motsetning til Eløya og Kollen i nord, er Sletterøyene nærmest fri for trær. Dette skyldes at øyene, og særlig Store Sletter, har hatt et nær kontinuerlig beite uten inngjerdingar eller andre hindere.

- Det åpne heilandskapet tiltrekker flere interessante fuglearter. Heiene er ideelle for heipiplerke, sanglerke, måker og ærfugl. Her hekkes også 3-4 par storspove.

- Øya har en relativt stor bestand av smånagere noe som forklarer at øya ofte har besøk av rovfugl på smånagerjakt (Strandli 1990).

- Dette artsrike heilandskapet gir også et godt utgangspunkt for artsmangfold av insekter, men forholdene er mangelfullt kjent. Sommerfuglen *Aplota palpella* ble imidlertid funnet ny for Norge på Store Sletter (Aarvik 1983).

- Den rødlistete mosen midjehårstjerne, *Tortula intermedia*, regnes for sårbar (Frivoll & Blom 1993), og er kjent fra fire lokaliteter i Østfold, blant annet fra Store Sletter (Hagen 1929, Løfall 1995b).

Kulturhistorisk verdi:

- Store Sletter har tre gravrøyser fra bronsealderen. Strandli (1990) omtaler fornminnene her ved at "om man ønsker å oppleve et av de fineste historiske landskap i Østfold, kan en sette seg ned ved en av de tre bronsealderrøysene på Store Sletter. Gravrøysene har ligget her i 3000 år og landskapet rundt har vært uforandret i mange hundre år. Plassert på øyas høyeste punkt får en vidt utsyn over de åpne øyene og fjorden".

- Øya har aldri hatt fast bosetning. Imidlertid hadde Tomb en seter her ute. Denne finnes inntegnet på milekart fra 1790, og som viser et behov for vakthold og stell av dyra. Den gang fantes melkekyr her, og melka ble fraktet for salg til Moss (Strandli 1990). Seterdriften opphørte mot slutten av 1800-tallet, og seteren, som lå ved ferskvannsdammen, forfalt.

- Rester etter at annet hus finnes i nord på øya. Denne ble brukt til vaktstue under siste krig da dyra her ute var en stor fristelse for mange.

- Flere sandgroper finnes på Store Sletter. Som på Eløya ble det tatt ut betydelige mengder sand for glassproduksjon i Moss. Et lett synlig betongfundament der brygga var, finnes ennå her ute.

- Øya er et svært viktig mål for friluftsliv, særlig båtfolk.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Store Sletter utgjør et vidåpent og storslagent kystbeite med lange beitetradisjoner og kulturhistoriske minner. Få øyer i Oslofjorden gir et så representativt bilde av et landskap som var dominerende på 1800-tallet.

- Øya er fortsatt fri for hyttebebyggelse eller nyere tekniske

anlegg.

- De biologiske verdiene er åpenbare, både plante- og dyrelivet er kulturbetinget og rikt, men øya, har til forskjell fra Eløya, mottatt en del kunstgjødsel.
- I skjøtselsplanen for det planlagte landskapsvernområdet, er nødvendigheten av å opprettholde beitetradisjonene poengtert (Strandli 1990). Det er viktig å være oppmerksom på beitepresset slik at de biologiske verdiene ikke forringes. Det er tidligere påvist for høyt beitepress da kubjellene ble svært fåtallige enkelte år (Sævre 1986). I håp om å legge forholdene best mulig til rette, bør kombinasjonsbeite med sau, storfe og hest inngå i vurderingen.
- Store Sletter vurderes til høy verdi.

Lokalitet 9 - Verkslunden/Hauga

Områdebeskrivelse:

- Verkslunden (Verkens lund) ligger mellom Tomb jordbruksskole og Kråkstadfjorden, 200 m NNØ for Tomb kirke, på nordsiden av Fv 354. Her ligger fylkets største eikehage som er snaut 400 m lang (Båtvik 1994g).
- Det upresist avgrensete området inkluderer også dyrket mark mellom Verkslunden og Kråkstadfjorden, samt et lite areal ved Hauga like øst for Rv 116. Her finnes veikanter og tørrknauser knyttet til en saktomt med interessant botanikk nær Kråkstadfjorden.
- Både Verkslunden og ved Kråkstadfjorden beiter storfe fra Tomb. I eikehagen beiter også sau.

Biologisk verdi:

- I Verkslunden finnes en rekke alderstegne eiker. Det finnes omtrent 100 eiketrær her med forskjellige stammediametere fra 2,5 - 5 m (Båtvik 1994g). Flere stubber fra døde trær finnes også.
- I bunnvegetasjonen er det ikke kjent særlig spennende arter. Feltskiktet domineres av nitrofil, beitetolerant vegetasjon der jordsmonnet tillater det. Arealet er svært grasdominert, men tørrknauser med tjæreblom, nyresildre og bitter bergknapp finnes også.
- De mest interessante biologiske verdiene er knyttet til gamle eiketrær i ulike nedbrytningsstadier. Her er kjent flere betydelige sjeldenheter som billen *Ampedus hjorti* i en morken eik (Hansen 1988). Fram til 1990 var arten i Norge bare kjent fra Tomb og Rauøy i Ønsøy, men hvor begge de aktuelle eiketrærne ble hugget (Zachariassen 1990). I den samme eika ble billen *Grynocaris oblonga* funnet (Hansen et al. 1985). Denne er kjent fra ca 12 lokaliteter i Norge (to i Østfold). Arten er knyttet til gamle løvtrær, helst eik (Zachariassen 1990).
- I 1995 ble det foretatt en innsamling av virvelløse dyr i eikelunden. Flere interessante funn er allerede konstatert, men bestemmelsen av materialet er ikke ferdig ennå (Oddvar Hansen, NINA, Trondheim, pers. medd.).
- Strandengene ved Kråkstadfjorden er inventert av Lundberg &

Rydgren (1994). De fant ingen sjeldne, beitebetingete arter her, men stedvis dominans av småhavgras, havsivaks, havstarr, salturt, fjærsaltgras, saltsiv, mjødurt, takrør og strandrør. En undersøkelse fra samme sted 20 år tidligere (Marker 1973) viser at var det mer saltsiv før og mindre fjæresaltgras, takrør og havsivaks. Forskjellen skyldes i første rekke drenasje av arealene med påfølgende senkning av grunnvannet og økt partikkel- og gjødselsig fra omkringliggende dyrket mark. En del svartor og noe bjørk finnes også her.

- Strandenga ved Kråkstadfjorden er svært viktig for fugl som henter mat på mudderbanker og i vann som laksand, gravand (årlig hekkende), gråhegre, terner og sniper.
- På nordsiden av Kråkstadfjorden finnes en sagtomt (kapping og stabling av ved) med fylkets største bestand av den rødlistete perleforglemmeggei (Båtvik 1992a). Denne er svært konkurransesvak, men får opprotet og blottlagt jord av virksomheten på stedet. I veikanten finnes fine forekomster av sommervikke, en sjelden engart i Østfold som er kjent fra åtte lokaliteter i fylket. Den eneste kjente gjenlevende lokalitet i fylket er denne ved Kråkstadfjorden hvor den har vært kjent siden 1888.

Kulturhistorisk verdi:

- Et fornminne er registrert sentralt i Verkslunden.
- Tuftene etter et melkeskur finnes ennå. Det ble satt opp i 1955 av Tomb jordbruksskole, men ble snart tatt ut av bruk. Sementringer og vannkar til husdyra finnes fortsatt.
- Spor av murer fra krigens dager finnes sentralt og i sør. Her finnes rester etter en skyttergrav og en geværstilling.
- På 1800-tallet fantes et teglverk i sørvestenden av arealet. Det er uklart hvor lenge dette var i bruk, eller hvordan det så ut, men det må ha vært en relativt betydelig produksjon da en ikke skal grave mye i jorda før en finner mange bruddstykker av teglstein. Deler av husmassen på Tomb jordbruksskole er bygd av teglverk fra dette verket. Groper i området er formodentlig rester etter leiruttak til teglverket.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Eikehagen er av stor landskapsmessig betydning. Den ligger vakkert plassert ved Kråkstadfjorden.
- Både nye og eldre kulturminner finnes her.
- Eiketrærne er gamle, men de fleste er fremdeles friske. Det er av stor viktighet at døende og døde eiker får være i fred for å skape kontinuitet for vedboende, virvelløse dyr. Flere døde eiker er benyttet som ved, blant annet den hvor de sjeldne billefunnene er gjort (Hanssen et al. 1985). Det er imidlertid håp om at de sjeldne artene fortsatt kan finnes i andre trær.
- Området bør fortsatt beites, både eikehagen og arealet ved Kråkstadfjorden.
- I eikehagen er ikke interessante karplanter registrert. Arealet blir for grasdominert grunnet kunstgjødslingen.
- Ved Hauga finnes imidlertid betydelige sjeldenheter. Disse er beitebegunstigete, men det har ikke gått beitedyr her på mange tiår. Konkurrerende gjengroingsarter holdes på avstand ved at arealet benyttes til kapping og lagring av ved.

- Området tilhører Tomb, og nærheten til denne storgården, samt Tomb kirke, øker helhetensopplevelsen og antall elementer i området.
- Arealet vurderes til høy/middels verdi.

Lokalitet 10 - Tomb

Områdebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger ca 5 km sørvest for Karlshus ved Kråkstadfjorden. Fv 354 gikk tidligere gjennom gården, men er i dag lagt like på nordsiden.
- Tomb var tidligere en stor herregård med vollgravsystemer, store trær, stor bygningsmasse og betydelige jord- og skogeiendommer. Historien går tilbake til 1200-tallet (Holth et al.1964). Den er relativt godt kjent da mange herskapelige slekter har hatt tilhold her både innenfor forsvar og kirkeliv.
- Etter 1939 ble gården overtatt av Indremisjonsselskapet for å drive jordbruksskole. I dag er Tomb fortsatt en storgård ved siden av en videregående skole med linjevalg innen naturforvaltning og landbruksfag.
- Mye er rimeligvis endret opp gjennom tidene, men fortsatt finnes mange eldre hus, flere tun, store dammer, storslått park med mange gamle trær. I tillegg ligger Tomb kirke like ved, en kirke som tilhørte godset i tidligere tider, men som senere ble overtatt av Råde kommune.
- Det avmerkete areal inkluderer bebyggelsen, kirken, det meste av parken og dammene, og en nyoppsatt husmannsplass i sør.
- Tomb inngikk et samarbeid med Fylkesmannens miljøvernnavdeling i Østfold om en miljøplan i et forsøk på en mer miljøvennlig drift (Asheim et al.1989). I denne planen inkluderes et større areal enn det avmerkete, blant annet Møllebekken som går gjennom dyrket mark øst for gården.

Biologisk verdi:

- De mest betydelige biologiske verdiene synes å være knyttet til parkanlegget med gamle trær og dammene. Mange av trærne er gamle og døende og gir husrom for mange sjeldenheter. Her finnes alderstegne trær av lind, hassel, sommerek, bøk, ask, platanlønn, hestekastanje, alm og gran. Stedet omgis av flere alléer, både storslåtte eikealléer og en hasselallé som er et sjeldent innslag i kulturlandskapet i dag.
- Artsmangfoldet på Tomb er bare sporadisk undersøkt, men enkelte funn er kjent. Lindebukk, *Oplosia fennica*, er knyttet til død lind. Det foreligger 10 funn av arten i Norge, hvorav fire funn er gjort i Østfold, to i Råde, Tomb og Tasken (Hanssen et al.1985, Zachariassen 1990).
- En nyere ikke avsluttet undersøkelse av invertebratfaunaen i Oslofjordområdet viser at det på Tomb også finnes billene *Trichoceble memnonia* og *Mycetochara humeralis* hvorav sistnevnte regnes som hensynskrevende i Norge (Hanssen & Hansen 1995).
- På trærne er mosen ynglehårstjerne, *Tortula papillosa*, kjent

fra flere av allétrærne (Størmer 1969). Den er rødlistet som hensynskrevende (Frisvoll & Blom 1993), og i Østfold bare kjent fra to lokaliteter (Størmer 1969, Løfall 1995b).

- I dammene som omgir bebyggelsen foreligger flere interessante funn som stor vannsalamander sammen med karuss (Dolmen 1992). Disse går normalt dårlig sammen da karussen beiter yngel av salamanderartene, men på Tomb lykkes de med relativt store bestander i de samme dammene.

- Dammene er av ulik opprinnelse, men de eldste er i alle fall fra 1690. I flere av dem er det påvist sjeldne og rødlistede arter som buksvømmerne *Corixa punctata* (kjent fra under 10 lokaliteter i Norge og regnes for særlig sjelden, Aagaard & Hågvar 1987), *Sigara striata* (kjent fra 14 lokaliteter i Norge fra Øst- og Sørvestlandet, seks i Østfold, Aagaard & Hågvar 1987, Dolmen 1992), *Sigara lateralis* (kjent fra under 10 lokaliteter i Norge, fire i Østfold, Dolmen & Simonsen 1989, Dolmen 1992), *Sigara limitata* (bare kjent fra Oslo, Akershus og Østfold, Dolmen 1992), vannløperen *Gerris paludum* og store forekomster av igler (Dolmen 1992, 1995).

- Buorm finnes også som årlig innslag i dammene.

- Tomb har en relativt rikelig bestand av flaggermus. Her er kjent fire arter; nordflaggermus, langøreflaggermus, vannflaggermus og skjegg/brandtflaggermus (Wergeland Krog 1996). Sistnevnte, som ikke ble klart artsbestemt, ble fanget inn og fødte senere en unge (Solheim 1987). Dette er eneste bevis på yngling i Østfold av skjegg- eller brandtflaggermus (Wergeland Krog 1996).

- De mest interessante karplanter på Tomb, synes å være de kulturbetingete kryptjonsokkoll og gulltvetann. Disse representerer herregårdsplanter som har stått her i over hundre år, og de oppleves som levende fornminner i dag. Ved skolen er beitedyra forsøkt å holde unna disse forekomster da de er svake for tråkk. De er konkurransesvake, men svært skyggetålende. Disse skjøttes best ved å opprettholde skygge fra løvtrærne. Som ugras finnes bra forekomster av den kulturhistorisk interessante medisiplanten kamilleblom og giftplanten hundepersille.

- Ved en minnesstøtte i parken finnes store mengder gravmyrt. Arten har trolig stått her også på 1800-tallet da støtten ble satt opp.

- Omkring kirken finnes mange alderstegne eiketrær. Flere er allerede døde og bare hovedstammen står igjen. Det er svært viktig at disse trærne får lov å stå, både fordi de huser en sjelden, vedboende fauna og fordi de representerer skulpturer med århundrelange tradisjoner. Eiketrærne gir også husrom for hulerugende fugl som kaie og kattugle.

- Fra nye tid (1994-1995) kjennes også yngling av mår fra parken på Tomb.

- Omkring husmannsplassen Hallingsås, sør i parken, finnes rikelige mengder av den rødlistede og beitebegunstigete arten muserumpe. Muserumpe finnes også mange andre steder på Tomb som omkring hus, på tun, plener og grusganger.

- Ved samme husmannsplass er det anlagt en ugrashage for å vise hvilke ugras våre forfedre slet med. Her finnes blant annet gullkrage, bokhvete, klinte og rugfaks. Den er nyanlagt (1995) og har ikke fått sin endelige form ennå.

- I Møllebekken, like øst for bebyggelsen, finnes en bra populasjon av ørret.

Kulturhistorisk verdi:

- Tomb representerer kultur og tradisjon fra flere hundre år tilbake. Herregårdshistorien er kjent fra 1200-tallet (Holth et al.1964). Den var allerede en storgård på kong Sverres tid, og ble trolig adelig setegård under kong Erik Magnussønn (1280-1299). På 1500-tallet fortelles det at en kunne reise med båt fra Skinnerflo over til Kråkstadelva, en ferd som kronprins Christian 2. foretok i 1510 (Bassøe et al.1968).

- Tomb bygslet og kjøpte opp store jordeiendommer i senmiddelalderen, og Tombgodset eide en tid omkring halvparten av Rådes jordeiendommer, hovedgårdene Trosvik og Nygård i gamle Glemmen herred, Årum i Borge, flere sager i Svinndal, eiendommer i Ås, Onsøy, Rolvsøy, Rygge og på Jeløy.

- Ladestedet Krokstad ble opprettet på Tombs grunn på 1600-tallet. Her fantes en livlig handel særlig med engelskmenn og hollendere som kjøpte mye tømmer og trematerialer fra Tombs skogeiendommer.

- Ved Tomb har det eksistert flere kirker. I biskop Eysteins (1337-1407) jordebok nevnes en steinkirke på Tomb. Denne vet en ikke sikkert hvor har stått. General Hans Ernst Tritschler eide Tomb fra 1680-1701. Han lot bygge en kirke i eikelunden nedenfor Tomb i 1681. Dette må være samme sted som kirken ligger i dag. Denne brant etter et lynnedslag i 1768.

Døpefonten i eik, med Tritschler og hans kone Margrethes navn inngravert, sammen med årstallet 1682, finnes fortsatt i nåværende Tomb kirke sammen med to lysestaker og en oblateske i sølv fra denne perioden. Altertavlen er fra 1638 og antas å ha stått i den første kirken på Tomb (Bassøe et al.1968).

- Dagens Tomb kirke er fra 1869. Den ble satt opp for de som hørte til på gården med tilgang for de nærliggende gårdeiere. Senere, i 1937, ble kirken overtatt av Råde kommune (Roer 1942).

- Et gravkapell fra general Barthold Heinrichs von Lützows tid på Tomb (1701-1729) finnes like ved Tomb kirke. Her ligger Lützow selv sammen med flere av sine. Lützow førte de norske troppene i krigen mot svenskekongen Carl XII på Fredriksten i Halden i 1718. På Tomb hadde Lützow ansatt egen huslærer. Dette var ingen ringere enn senere professor, biskop og literat Erik Pontoppidan. Han bodde på Tomb fra 1719-1720 (Bassøe et al.1964).

- I parken finnes også et minnesmerke (kenotafium) over en av enkene etter Mathias Otto Leth Sommerhielm som eide Tomb etter Lützows epoke. Han var gift tre ganger (Bassøe et al.1964, Steinsli 1996). I Sommerhielms tid ble det også bygget utepaviljonger, blant annet en på stolper ved Kråkstadfjorden.

- I dag finnes bare restene igjen etter tidligere storhetstider. Restene viser ulike tidsepoker med alléer, vollgravsystem, over 30 husmannsplasser som har vært levende i flere hundre år fram til vårt århundre, hageanlegg og en romantisk naturpark med gjengrodde ridestier fra 1800-tallet.

- I naturparken er det satt opp et landbruksmuseum som viser gamle redskap fra de siste 200 år, mest fra Tomb, men også fra andre nærliggende gårder.

- På slutten av 1600-tallet fantes det 27 husmannsplasser på Tomb. Disse er beskrevet av Steinsli (1996). Det finnes bare rester igjen av de fleste, men enkelte står ennå. En husmannsplass, Hallingsås, er satt opp sør i parken i ny tid der en mener en tidligere husmannsplass lå. Denne er i dag i bruk til demonstrasjoner av gamle levemåter og gårdsdrift ved ulike arrangementer på Tomb.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- På Tomb finnes et variert og levende kulturlandskap med beiter, hagemark, frodige randsoner, flere alléer, vollgraver, minnestøtter og andre kulturhistoriske elementer. Området er vakkert plassert på en høyde nær brakkvannskilen Kråkstadfjorden. Stedet drives fortsatt som storgård, og i tillegg drives internatskole med omkring 170 elever. Arealene drives relativt intensivt med kunstgjødsling og liten kontinuitet i beitemarkene.
- En geologiutstilling ute med informasjonsplakater og flere utstilte objekter finnes på stedet.
- Tomb har også landets største rosehage med hensyn til antall og utvalg av nyere sorter. Det finnes ca 2000 roser i anlegget. Her drives forsøk med nye sorter fra produsenter i Danmark, Sverige, Finland, Tyskland, Belgia, Storbritannia, Nederland og Frankrike.
- Parkanlegget er arbeidskrevende med dagens store plenarealer og blomsterbed. Fra en biologisk synsvinkel er det svært viktig at en ikke automatisk fjerner alle døde trær med tanke på biomangfoldet. Mange blir i dag fjernet, men enkelte er tatt vare på, og hvor det satt opp plakat som forklarer hvorfor.
- Tomb kirke er godt vedlikeholdt. Den har vært hvit en mannsalder, men ble malt rød i 1994 (T.Båtvik 1994). Eiketruene som omkranser kirken gir en vakker innramming. Det synes som en mangel at kirken ikke har en enda mer markert innramming i form av et gjerde, helst et steingjerde. Eldre bilder og malerier viser at kirken tidligere har hatt både hekk og inngjerding med granittstolper.
- Tomb har gjenreist en av de mange husmannsplasser i naturparken i ny tid (1993-94). Denne brukes til demonstrasjon av eldre driftsformer samt salg av vafler, kaffe, etc ved særlige anledninger. De fleste andre plasser omkring Tomb finnes det bare rester igjen av. Deres skjebne er beskrevet av (Steinsli 1996). I naturparken finnes også et stort gårdsmuseum hvor mange av gårdens eldre redskaper og utstyr står utstilt.
- Møllebekken ligger innenfor arealet omtalt av miljøplanen på Tomb (Asheim et al.1989). Her er det forsøkt med treplantinger for å skape en randsoner som bedrer forholdene for ørreten i bekken, men fortsatt mangler god buskvegetasjon her.
- Kulturhistorien på Tomb er storslagen. Her finnes også et svært godt utgangspunkt for å restaurere enkelte gamle bygninger og gjenskape eldre driftsformer som møllebruk og drift i bekken, teglverket, utepaviljonger etc. Tomb utgjør også et særdeles godt potensiale overfor biologisk mangfold, særlig knyttet til gamle trær og dammer. Dammene på Tomb er gitt høyeste verneverdi hos Bolghaug (1995).

- Et eldre damssystem lokalisert vest for dagens sag, er U-formet med spor etter en eldre vei på vestsiden. I dag er dammen gjengrodd med melkerot, myrkongle og sverdlilje og har intet vannspeil. Veien er tilgrodd med inntil 30-40 år gamle bjørk- og furutrær. Dette damsystemet inngår i en vedtatt utbyggingsplan (Svinebingen) og er tenkt lagt ut til parkeringsplass. Denne delen av Tombs gamle vollgravsystemer ødelegges dermed om/når denne delen av reguleringsplanen iverksettes.
- Tomb har lagt forholdene til rette for å motta barnegrupper som ønsker kontakt med gårdsliv og dyrehold. I 1995 var 4400 barn med følge innom Tomb i denne sammenheng. Årlige arrangementer som Åpen julegård i desember og Tombstevnet, siste helgen i juli, samler også flere tusen mennesker.
- Det er lite igjen av gamle driftsformer ved Tomb utover demonstrasjoner ved ulike arrangementer. Likevel finnes så mange spor av verdifull kultur- og naturhistorie at området får høy verdi.

Lokalitet 11 - Tasken

Områdebeskrivelse:

- Tasken-gårdene ligger vest i kommunen ca 1 km fra bunnen av Kurefjorden, drøyt 600 m vest for Fv 351.
- Det avmerkete areal er en stor åkerholme 200 m nordvest for Tasken Søndre. Holmen har tidligere vært beitet, men i dag finnes bare gjerderester igjen.
- Åkerholmen er omgitt av dyrket mark på alle kanter.
- I dag har området et stort antall gamle og døende løvtrær. Store arealer er hagemarkspregede med søyle-einere og rosekratt mellom enkelte tørrberg og fjellknauser. En svartorskog finnes nordvest i området.

Biologisk verdi:

- Store deler av åkerholmen er tresatt med tildels interessant og varmekjær løvskog. Store lindetrær finnes her sammen med alderstegne almer og eiker.
- Ingen sjeldne karplanter er kjent herfra, men mye varmekjær og tildels basekrevende botanikk finnes som blodstorkenebb, engtjæreblom og geitved.
- Med utgangspunkt i de store mengder døde og døende løvtrær, ble det i 1995 innsamlet et større materiale virvelløse dyr i regi av Norsk Institutt for Naturforskning (NINA). Flere sjeldenheter er allerede påvist, men det meste av materialet er ikke bestemt ennå. For eksempel er lindebukk, *Oplosia fennica*, kjent herfra. Arten er knyttet til død lind. Det foreligger 10 funn av lindebukk i Norge, hvorav fire funn er gjort i Østfold, to i Råde, Tomb og Tasken (Hanssen et al. 1985, Zachariassen 1990).
- En nyere ikke avsluttet undersøkelse av invertebratfaunaen i Oslofjordområdet viser at det på Tasken finnes skyggebillen *Mycetochara humeralis* som regnes som hensynskrevende i Norge (Hanssen & Hansen 1995). Det ble også funnet mange interessante tovinger, hvor *Achalus cinereus* er en av de

særlig interessante. Det ble også funnet to sannsynlig nye arter for Norge av årevinger, nemlig *Elasmus* sp. og *Helorus anomalipes* (Hanssen & Hansen 1995).

- Tasken har et svært rikt fugleliv. Store mengder nøttekråke hadde f.eks. tilhold her under invasjonen høsten 1995.
- Området har en stor bestand hoggorm.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert i selve arealet, men omkring Tasken Søndre, 200 m mot øst, er det kjent flere fornminner.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Tasken har betydelige landskapskvaliteter. Den alderstegne edelløvslogen gir også et svært spennende potensiale overfor vedlevende organismer. De kulturhistoriske verdier synes imidlertid små.
- Ved Tasken Søndre, 300 m sørøst for det avmerkete areal, finnes en verneverdig gårdsdam. Her er det ikke dokumentert spesielle biologiske verdier utover liten vannsalamander, gråsugge og triviell damflora, men den er gitt verneverdi tre på en skala til fire grunnet beliggenhet og funksjon (Bolghaug 1995).
- Arealet vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 12 - Råde kirke/Lundeby

Områdebeskrivelse:

- Råde kirke ligger sentralt på Raet med utsikt over Skinnerflo i sør, ca 1,5 km øst for Karlshus sentrum. Lundeby ligger snaut 500 m øst for kirken langs RV 118.
- Det avmerkete areal går fra kirken i vest, inklusive Prestgårdsskogen i sør, forbi Lundebygårdene, og øst til Borge. I sør avgrenses arealet hovedsakelig av dyrket mark, mens i nord grenser riksveien inntil.
- Øst for kirken utgjør arealet et åpent kulturlandskap med mindre skogsteiger, gårdsdammer og flere fornminnefelt.

Biologisk verdi:

- Prestegårdsskogen, sør for kirken, inneholder gamle og døende løvtrær. Betydelige biologiske verdier er knyttet til formodete forekomster av virvelløse dyr uten at forholdene er særlig undersøkt.
- Flere fine lunder med store og markante eiketrær finnes.
- Ved Lundeby finnes en interessant gårdsdam. Denne er trolig 800 år gammel da det skal ha blitt tatt masse herfra under byggingen av Råde kirke (Dolmen 1992).
- Dammen er artsrik. Flere interessante arter er kjent her som vann-nympfen *Coenagrion armatum* (rødlistet som sårbar, Størkersen 1992), ryggsvømmeren *Notonecta reuteri* (nyoppdaget for Norge i 1985) og de sjeldene vannbillene *Noterus clavicornis* og *Hydaticus seminiger* (Dolmen 1992).

Kulturhistorisk verdi:

- Området er svært rikt på fornminner. Det er registrert 10

forminner innenfor arealet med flere betydelig gravfelt. Ett av dem består av en markert steinsetting nær riksveien.

- Råde kirke er en 800 år gammel steinkirke fra middelalderen. I 1723 kom den i privat eie under Toomb herregård, men ble kjøpt tilbake av kommune 1852 (Roer 1942). Den ble ombygd i 1862. Altertavlen er fra 1639 (Mamen 1978).
- Prestegården og prestegårdsskogen nevnes i biskop Eysteins jordebok fra 1397. Lenge var gården sete for presten i Råde. Den ble drevet som en storgård, og var en tid den nest største gården i Råde etter Tomb (Bassøe et al. 1968).
- Lundeby gård utgjør et gårdskompleks som skriver seg tilbake til 1518. Senere ble stedet delt opp i flere enheter slik det er i dag. Fortsatt finner vi fine gårdstun her med godt vedlikeholdte bygninger.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet har en interessant historie knyttet til kirken og Lundeby-gårdene, staselig plassert oppe på Raet.
- Her finnes oppsiktsvekkende mange forninner hvor flere av dem er godt synlige i terrenget.
- De biologiske verdier er hovedsakelig knyttet til Prestegårdsskogen og dammen ved Lundeby hvor det er gjort flere sjeldne insektsfunn. På grunn av dammens biomangfold, anses den som nasjonalt verneverdig (Dolmen 1995).
- Området vurderes til høy/middels verdi.

Lokalitet 13 - Saltholmen

Områdebeskrivelse:

- Saltholmen (Saltnesholmen) ligger som en halvøy vest for tettstedet Saltnes, 700 m vest for Rv 116.
- Arealet fungerer i dag som et attraktivt sted for friluftsliv, både sommer og vinter, samt som hytteområde da de fleste småhus i dag benyttes som landsteder.
- Tørrenger og bergsprekker omgir svabergene og sandstrendene.

Biologisk verdi:

- Arealet består i dag av tørreng- og knausvegetasjon. Vårplanter som vårbendel, vårrublom og tanngras dominerer våraspektet. Disse visner grundig bort i løpet av sesongen da sommertørke og slitasje fra friluftsaaktiviteter omtrent fjerner all bunnvegetasjon. Enkelte roserbusker og einere finnes.
- I bukta nordøst for selve Saltholmen finnes en fin bestand av strandrisp. Denne er en av to lokaliteter for arten i Råde. (Få eksemplarer finnes på Vrangben som den andre lokaliteten i Råde, Båtvik 1994g.) Strandrisp er en art som begunstiges av beite i strandsonen, men som kan være svak overfor intensivt beite pga tråkkslitasje. Arealet ved Saltholmen beites ikke, men konkurrerende vegetasjon holdes unna av isskuring vinters tid og noe tråkk av folk sommerstid (Båtvik 1993c). Strandrisp er i Østfold kjent fra 12-15 lokaliteter (Båtvik 1992a, 1993c).
- På Saltholmen fantes Norges eneste kjente lokalitet for

kløverert. Den ble oppdaget i 1975, men forsvant vinteren 1975-76 da en båt ble liggende i opplag for lenge på våren 1976 (Båtvik 1992a, 1994h). Kløverert regnes for utryddet av norsk natur i dag (Iversen 1990, Størkersen 1992). Arten er knyttet til kortvokste strandenger, gjerne iblandet stein. Den begunstiges av beite.

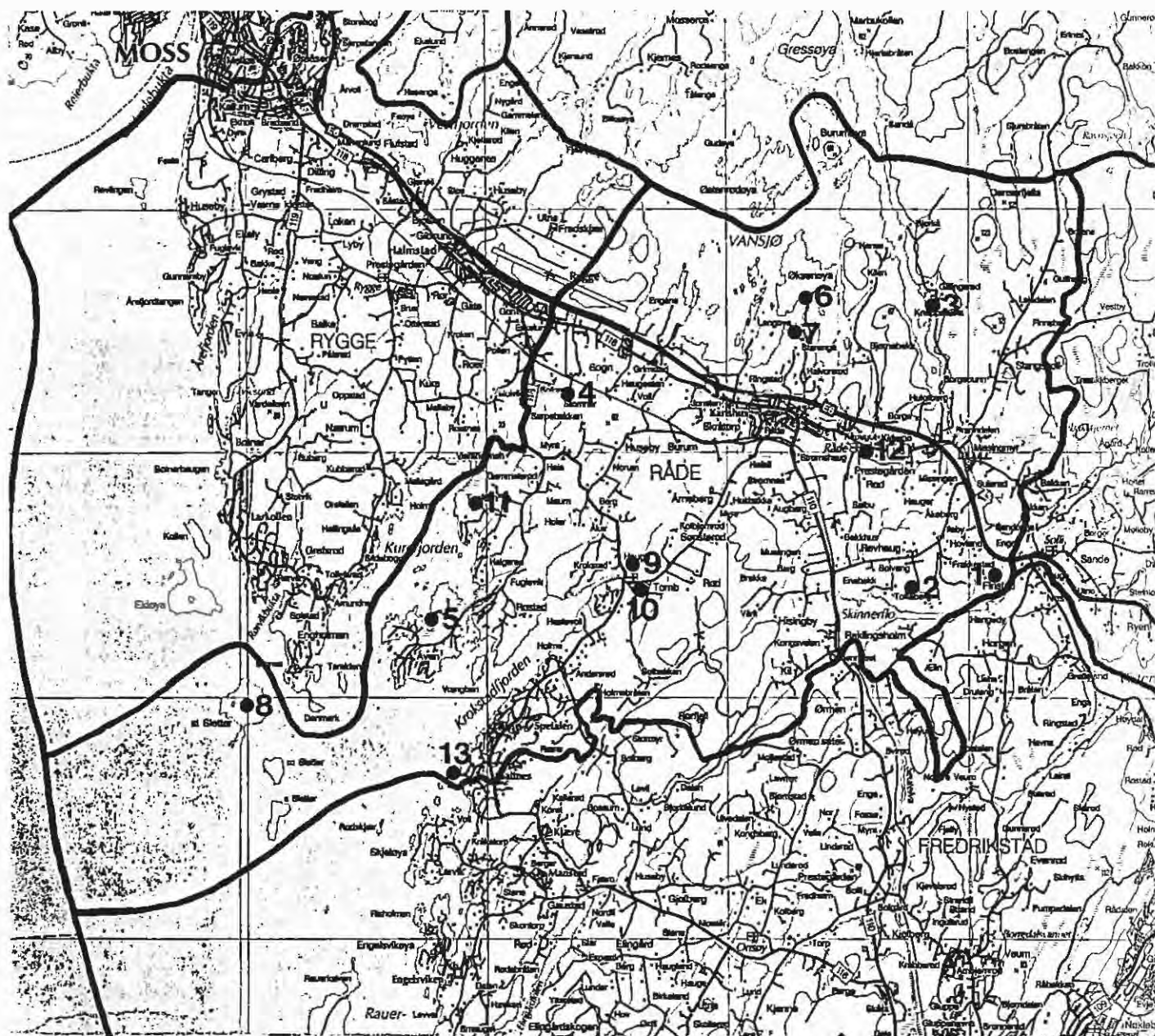
- Saltholmen besøkes ofte av sjøfugl, særlig i trekketidene. Øyene utenfor har normalt en god bestand av fiskemåke, ærfugl og noe makrellterne.

Kulturhistorisk verdi:

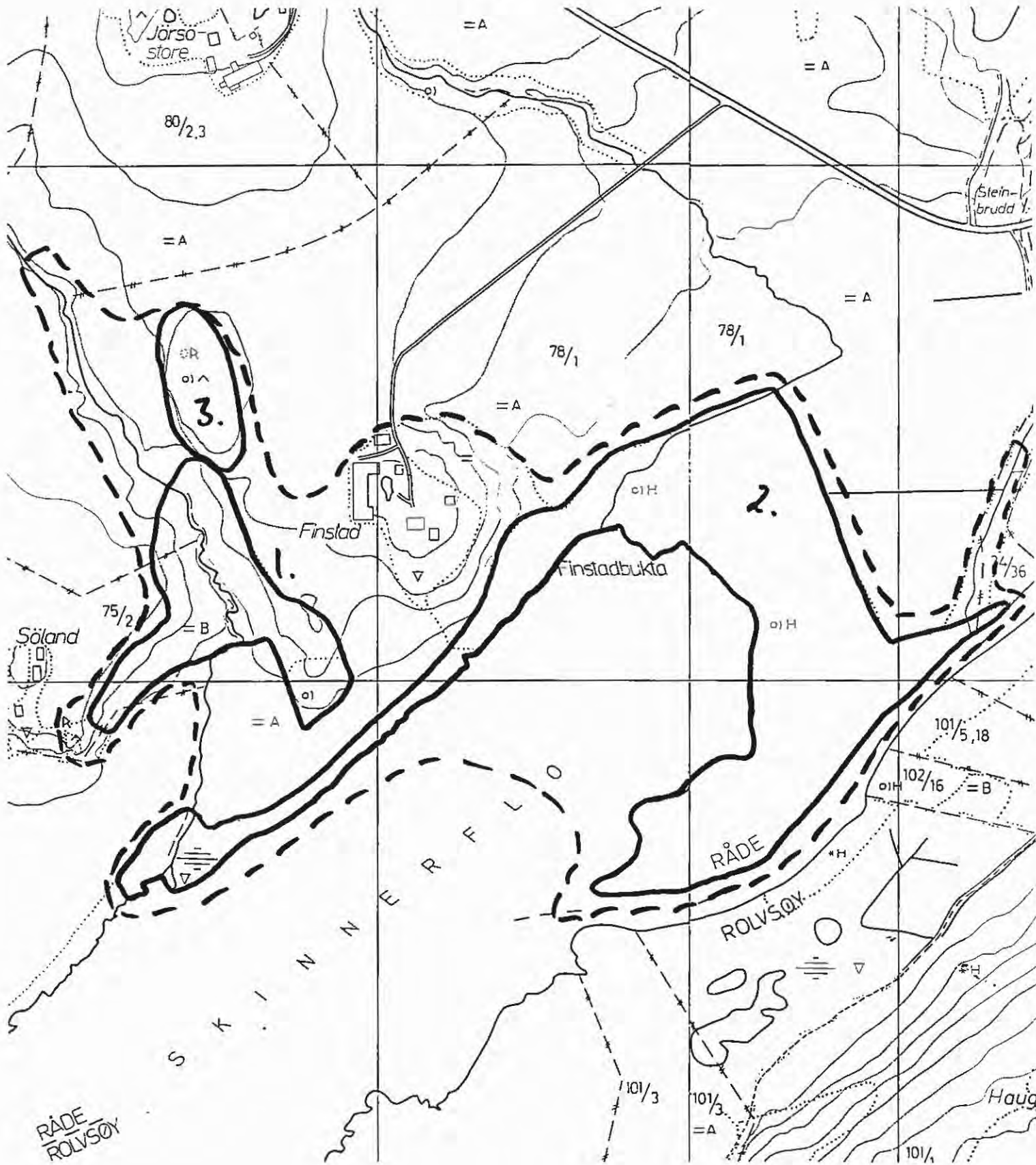
- På Saltholmen finnes fortsatt mange salteri- og fiskebuer, særlig i sørkant.
- Navnet stammer trolig fra tider det ble drevet saltutvinning her. Sandersen (1991) forteller at småpyttene på Saltholmen ble benyttet til saltutvinningen.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Flere av buene er i god forfatning og viser viktige bidrag til forfedrenes arbeid med båt og fiske. I dag benyttes buene til sommerboliger.
- I dag er Saltholmen trolig mest kjent for aktiviteter knyttet til friluftsliv i form av bading og sjøliv sommerstid og isfiske om vinteren. I denne sammenheng utsettes området for betydelig slitasje.
- De biologiske verdiene er knyttet til funn av sjeldne karplanter på beskyttede steder, samt øyene utenfor hvor større mengder sjøfugl holder til.
- Arealet vurderes til middels verdi.

Råde kommune med avmerkete områder gitt nærmere omtale.
(Målestokk, rutenett 5 km.)

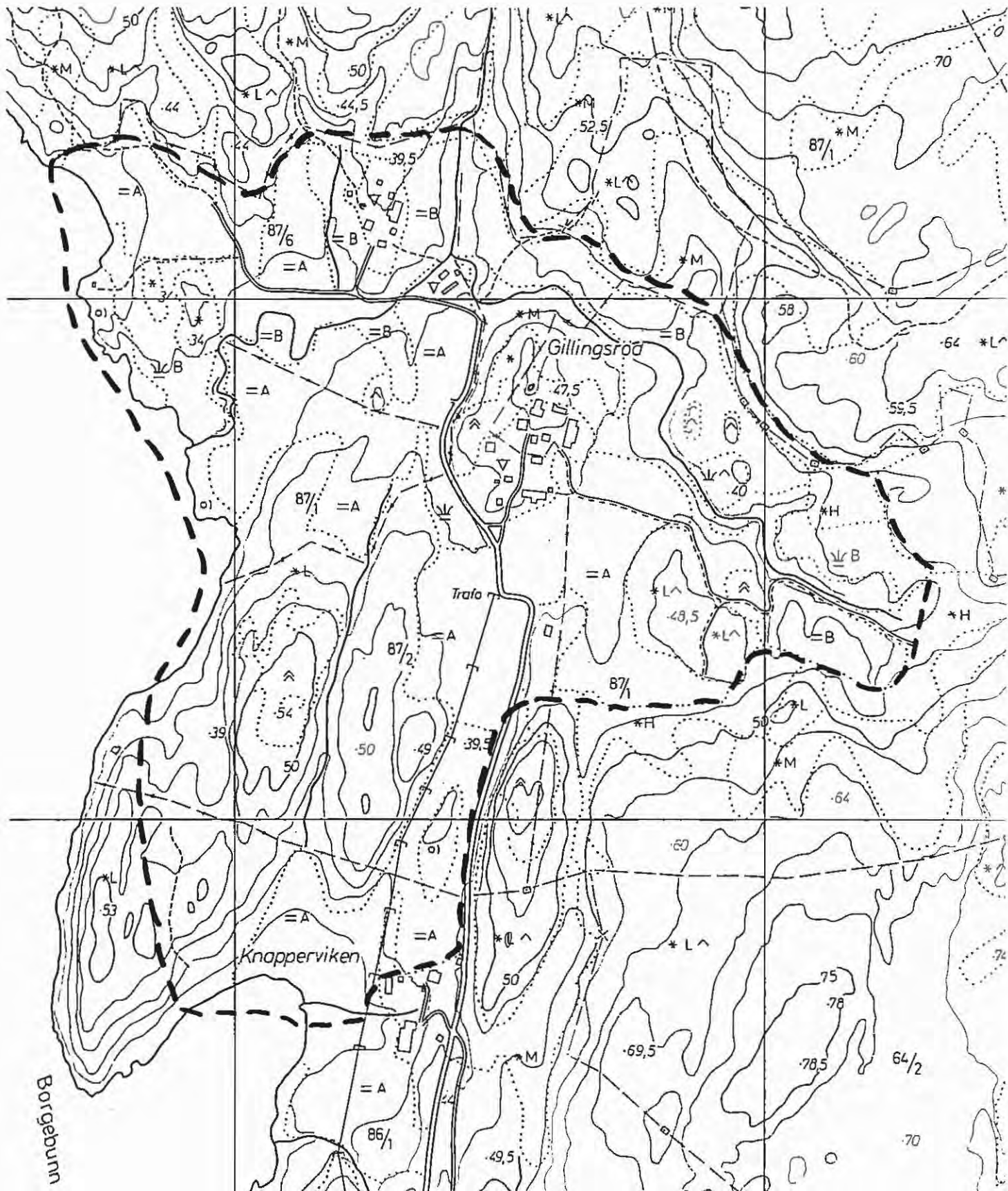
RÅDE

Lok. 1: FINSTAD

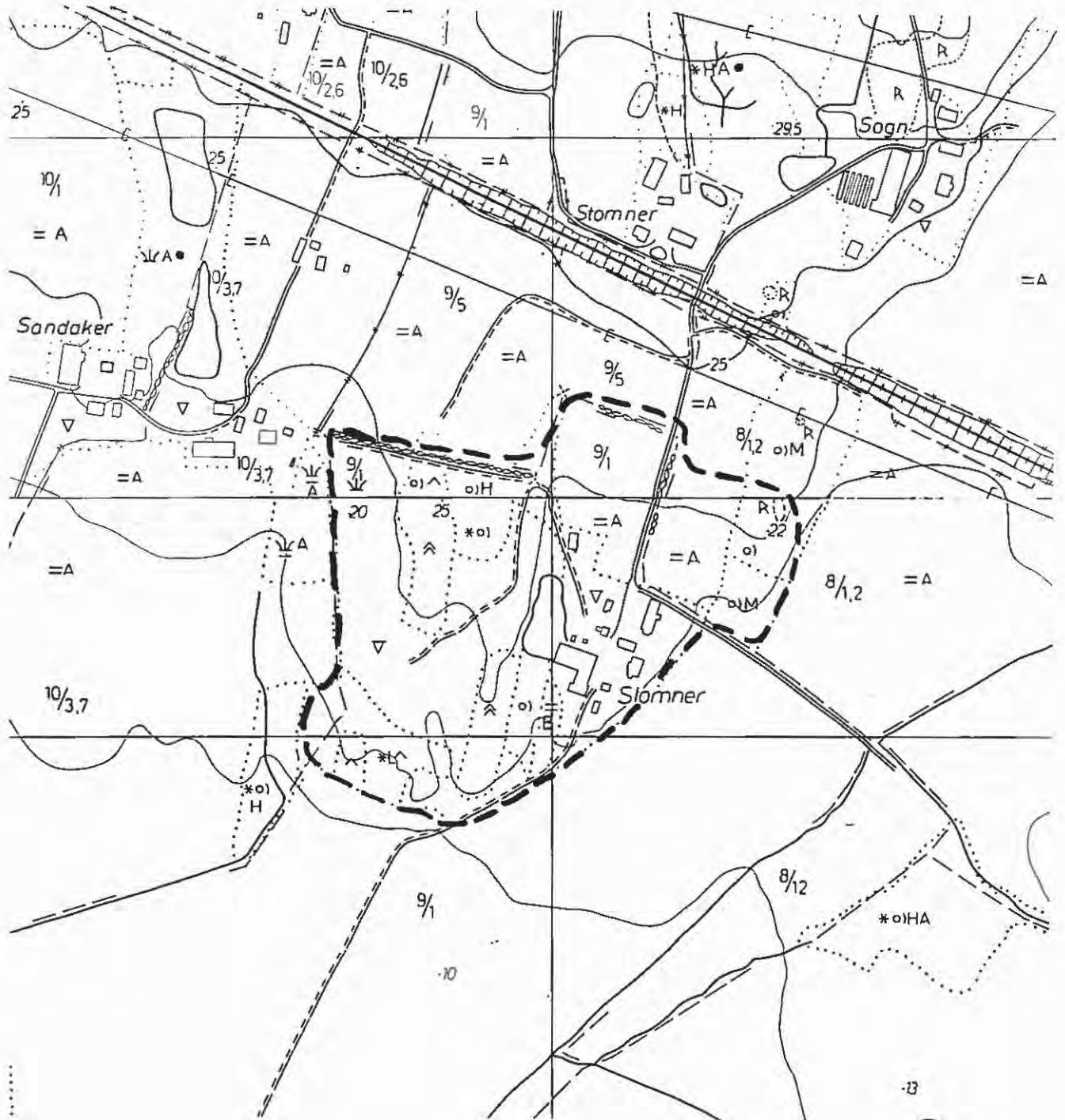
RÅDE

Lok. 2: ØSTRE TOFTEBERG

RÅDE

Lok. 3: GILLINGSRØD

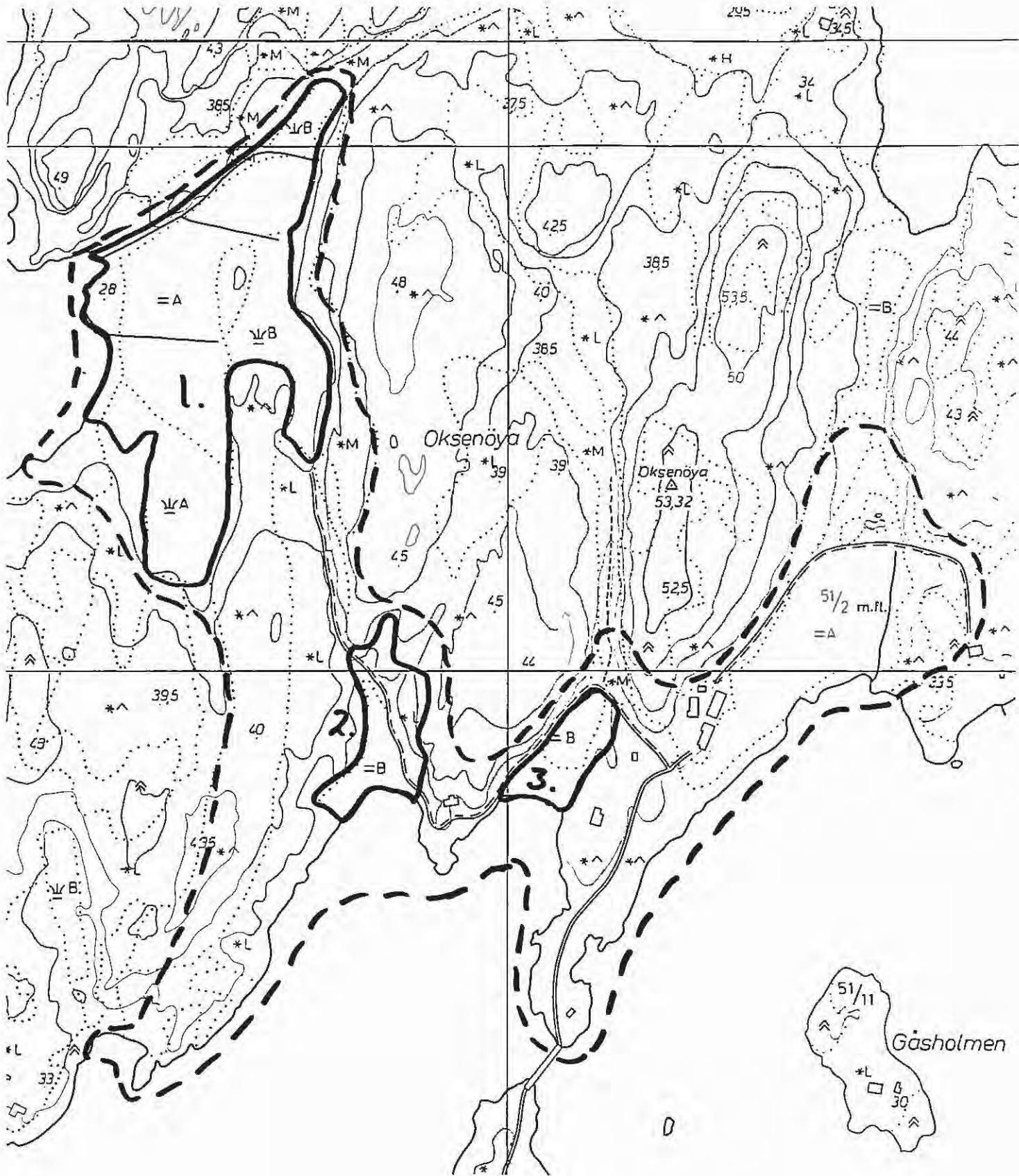
RÅDE

Lok. 4: STOMNER

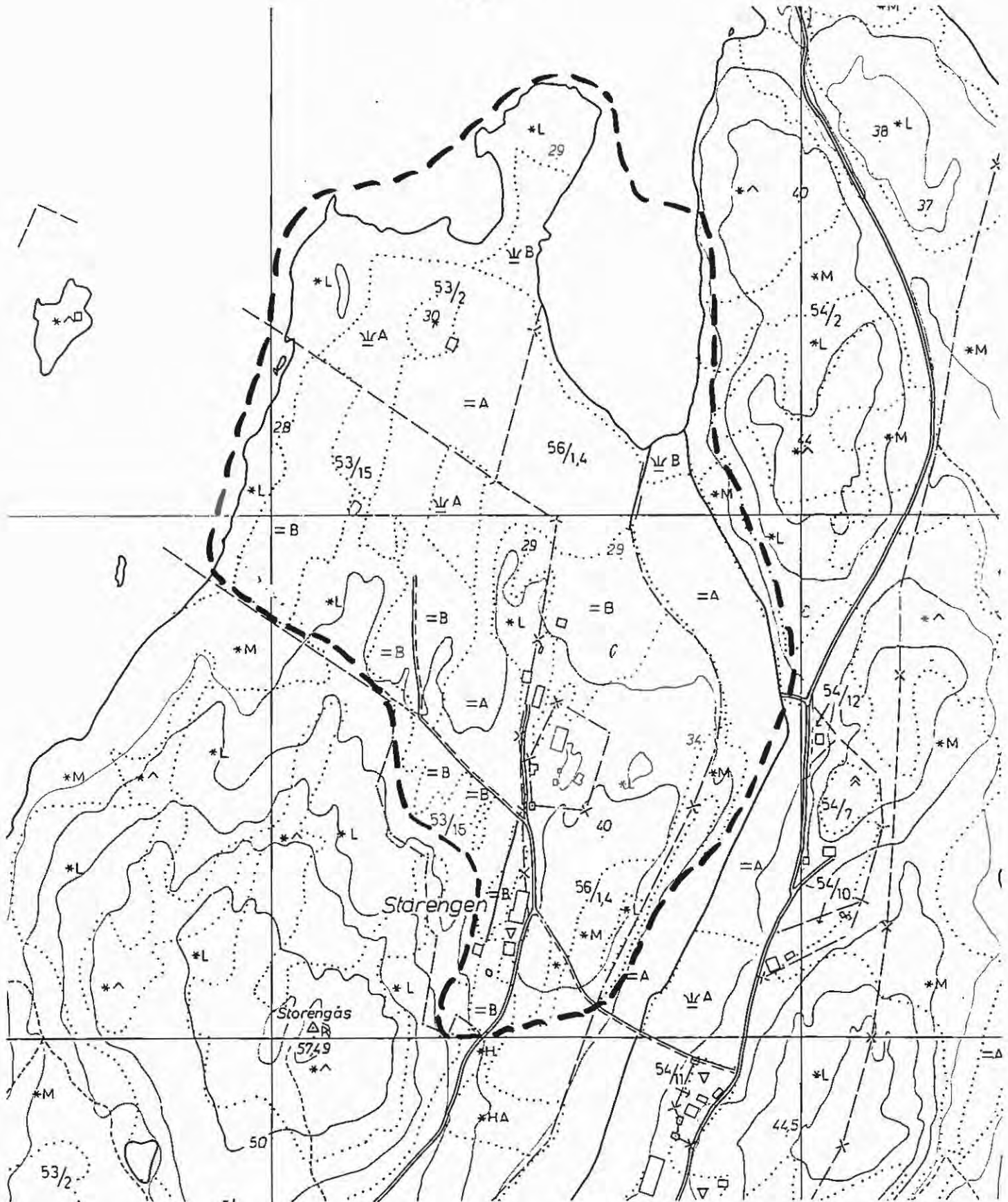
RÅDE

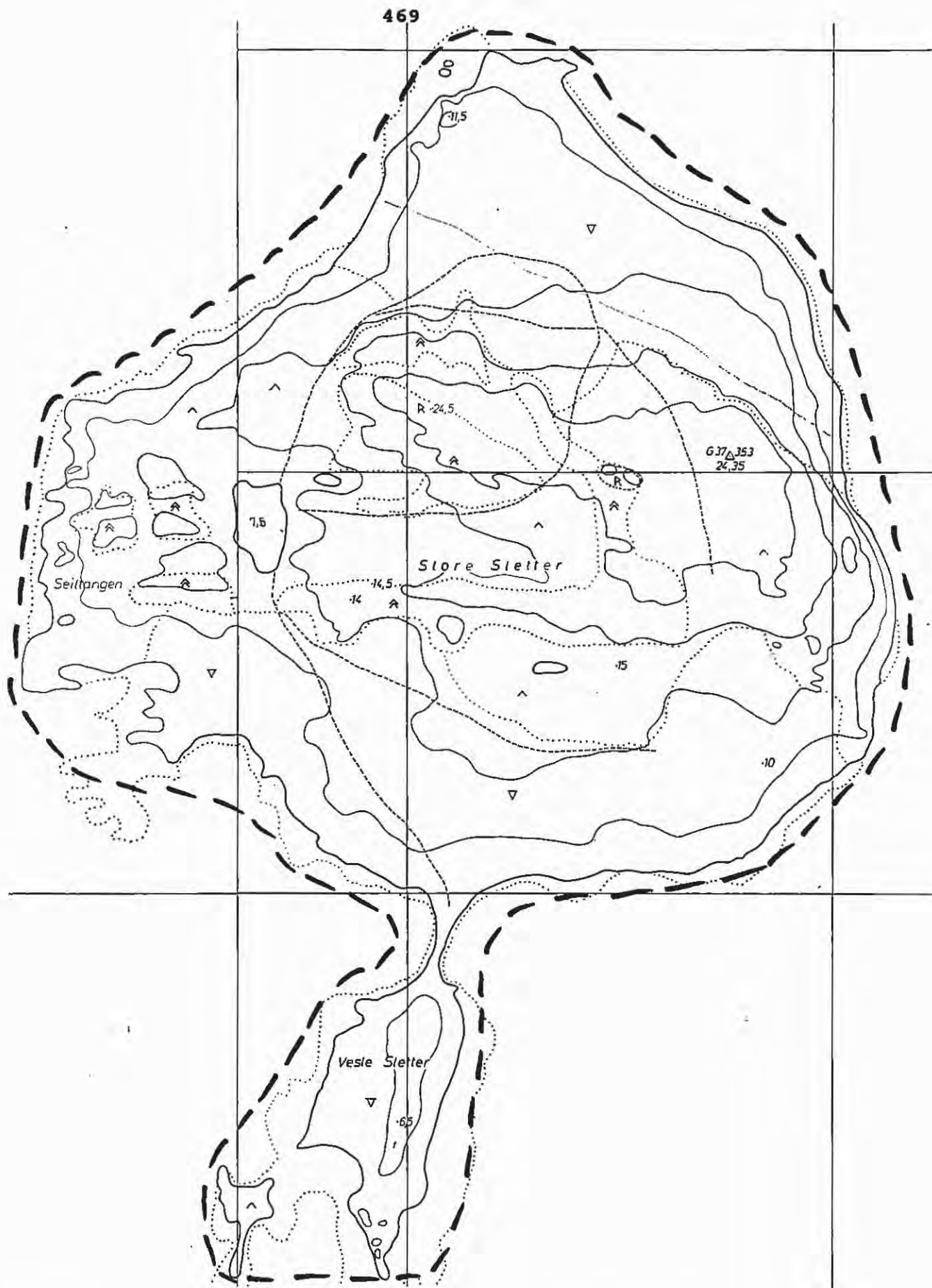
Lok. 5: ÅVEN (nedfot. 40%)

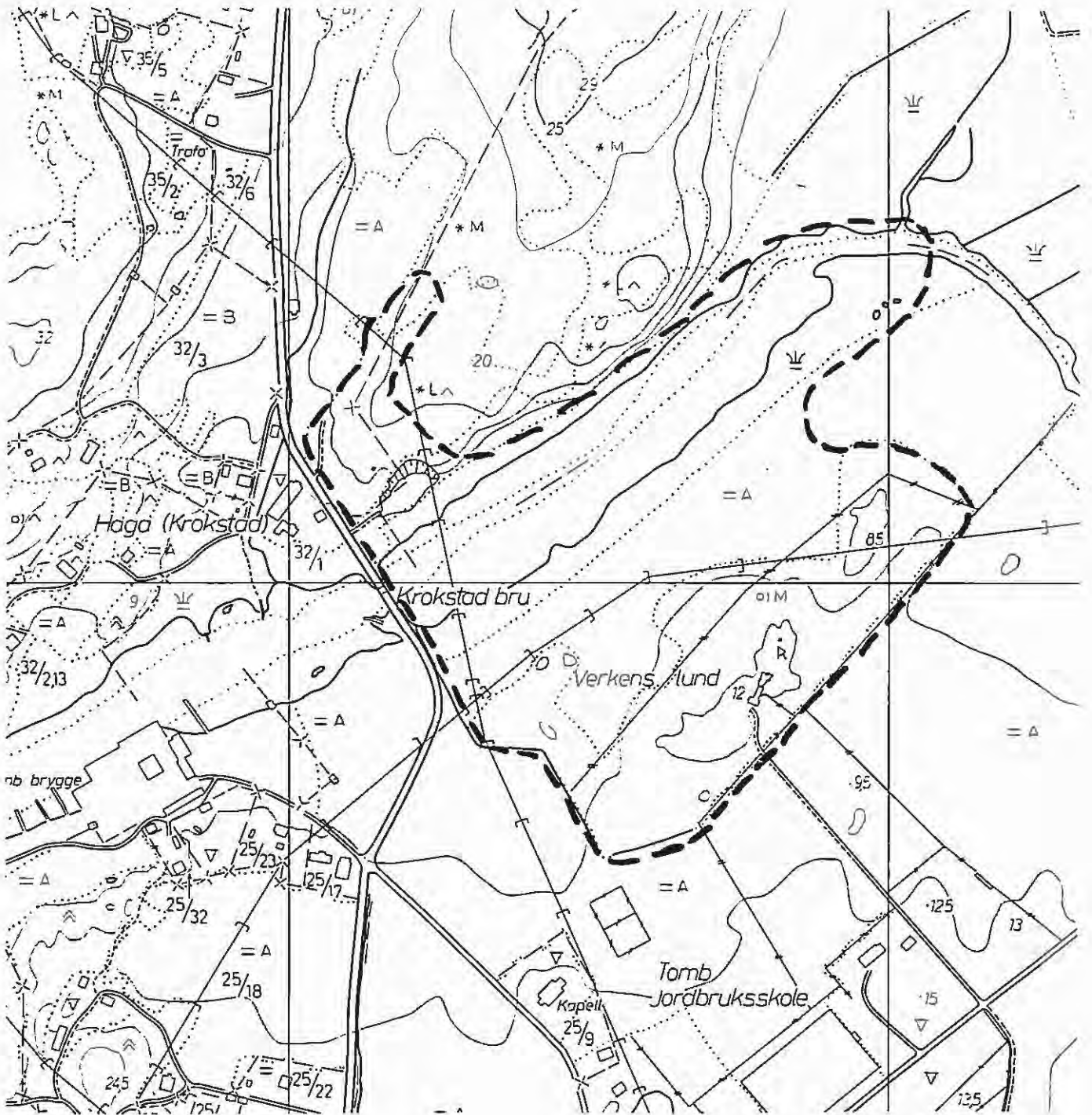

RÅDE

Lok. 6: OKSENØYA

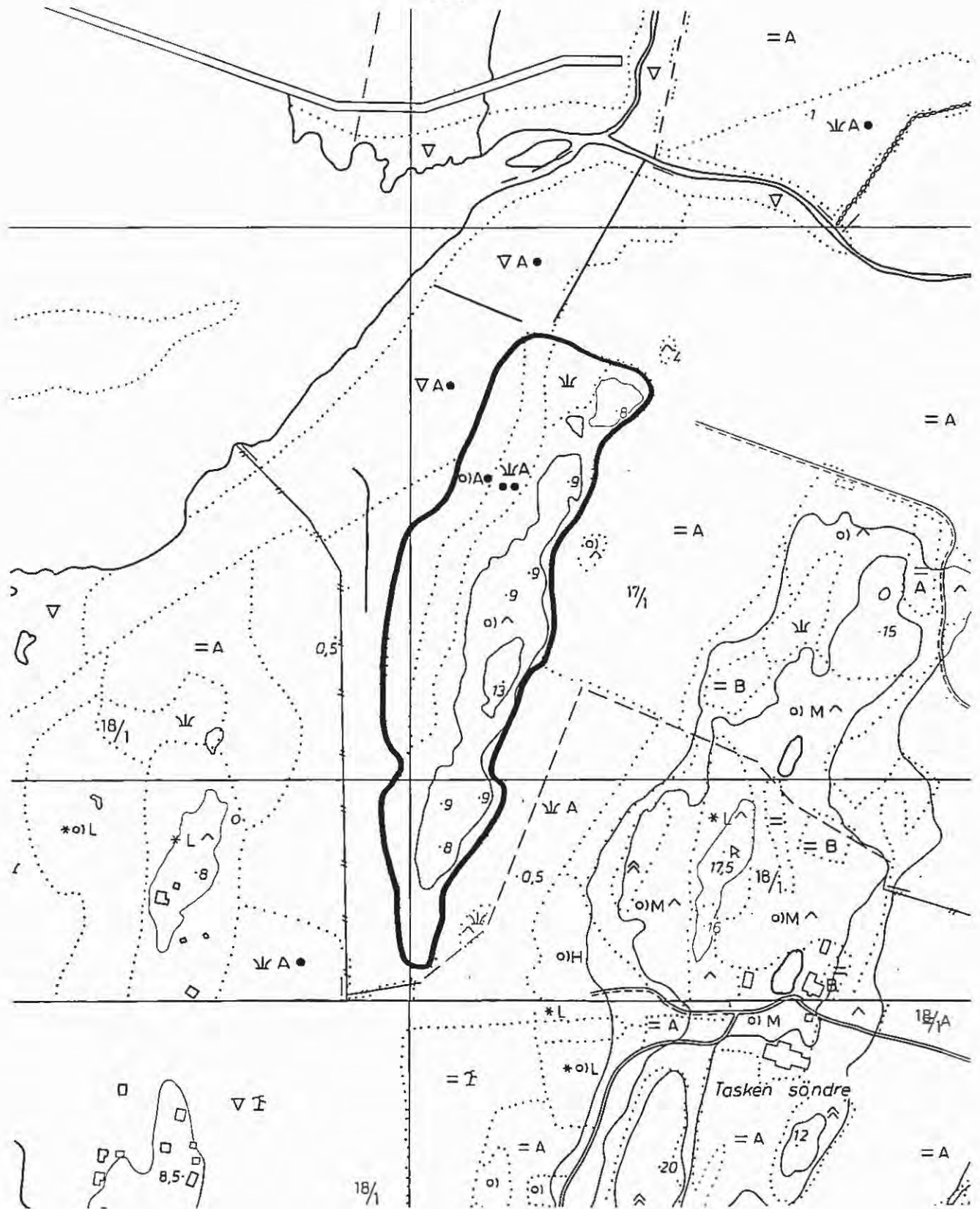
RÅDE

Lok. 9: VERKSLUNDEN/HAUGA

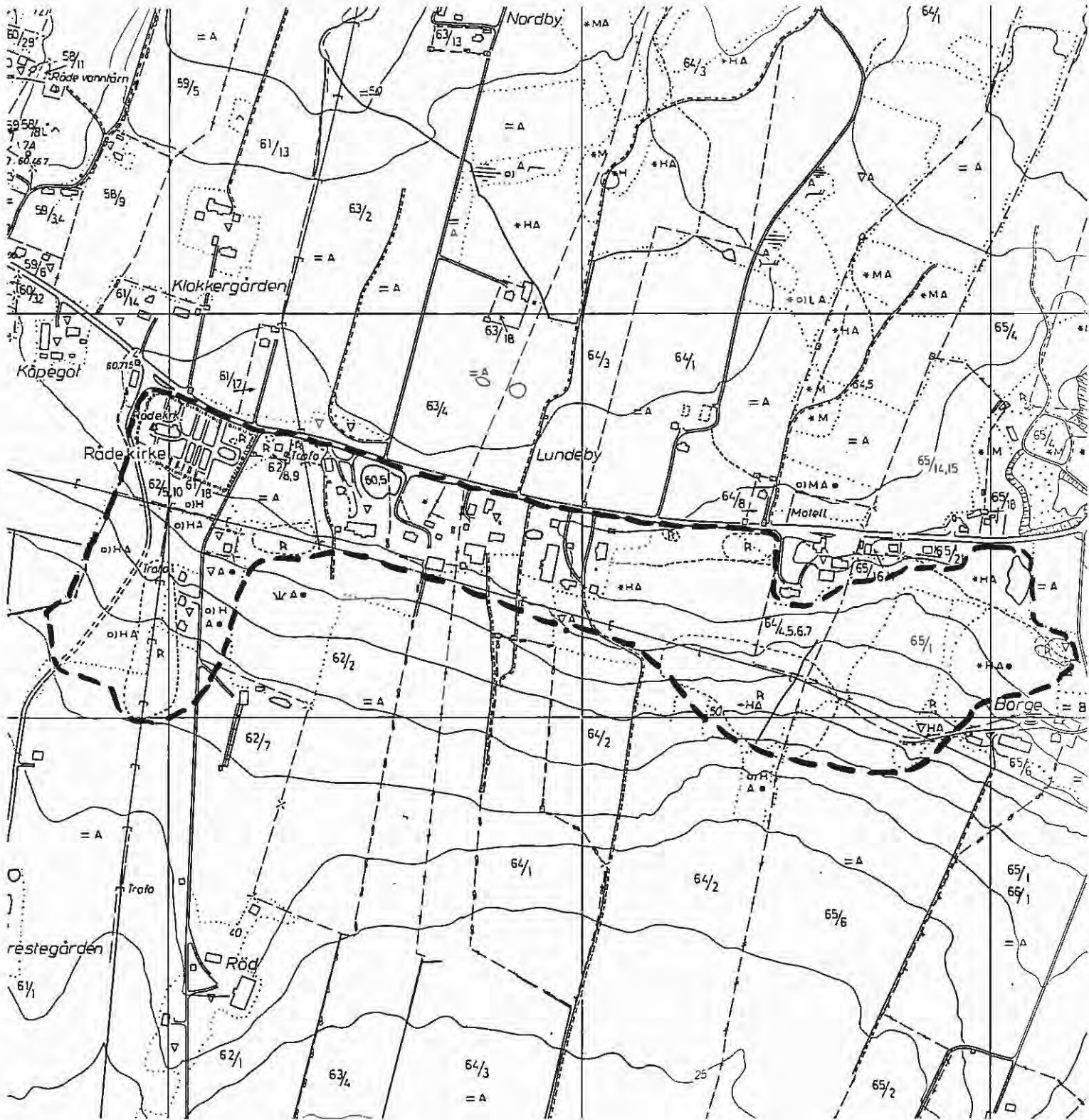
RÅDE

Lok. 10: TOMB

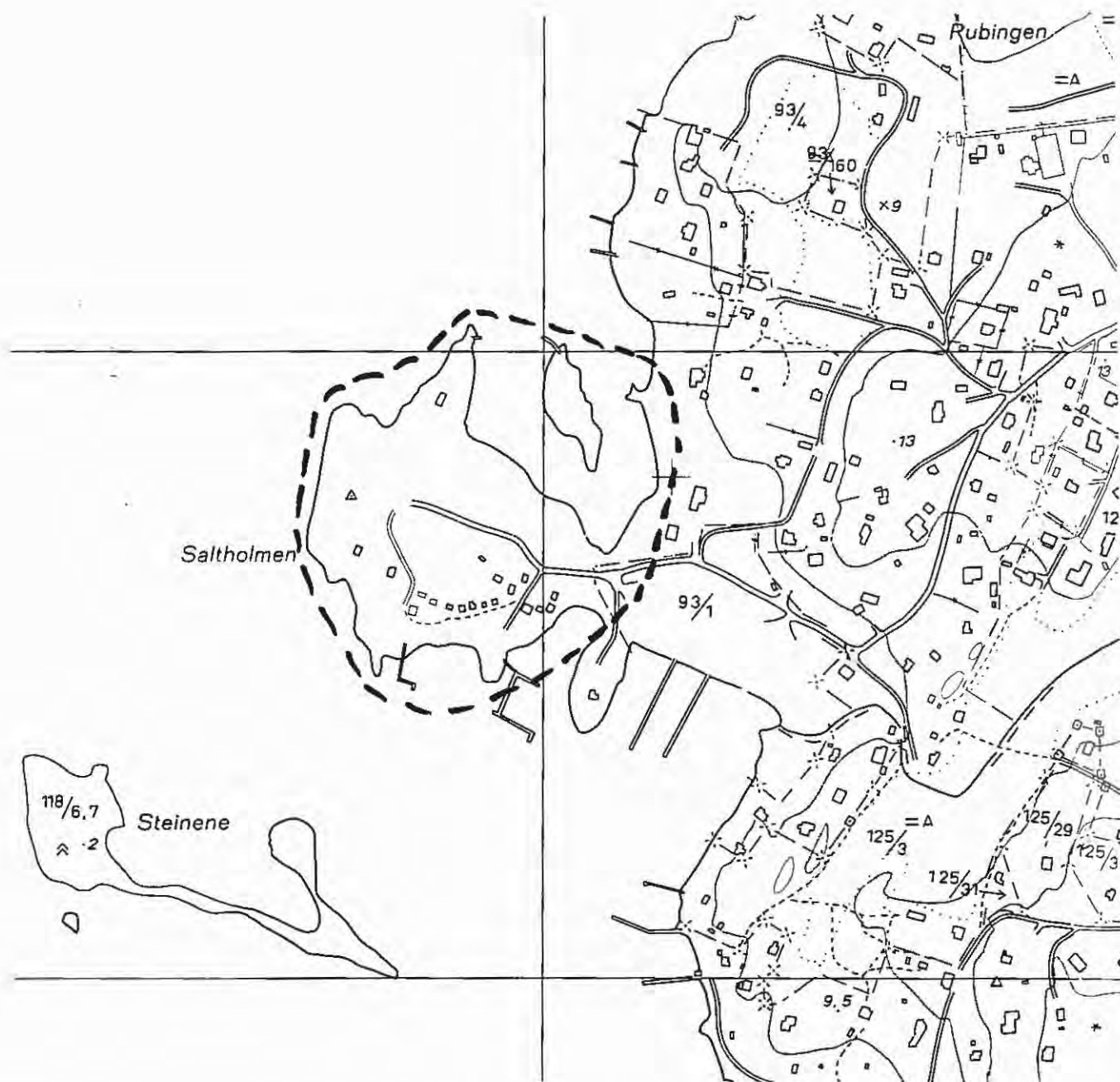
RÅDE

Lok. 11: TASKEN

RÅDE

Lok. 12: RÅDE KIRKE/LUNDEBY (nedfot. 25%)

RÅDE

Lok. 13: SALTHOLMEN